

X/8, 14d.

IGU INŠTITUT ZA GEOGRAFIJO UNIVERZE
EDVARDA KARDELJA V LJUBLJANI

ZEMLJIŠKA RAZDROBLJENOST KOT ZAVIRALNI FAKTOR
POSODABLJANJA KMETIJSTVA V OBČINI NOVO MESTO

Drago Kladnik

Ljubljana, maj 1983

**Inštitut za geografijo Univerze Edvarda Kardelja
Ljubljana, Trg francoske revolucije 7**

**ZEMLJIŠKA RAZDROBLJENOST KOT ZAVIRALNI FAKTOR POSODABLJANJA
POSODABLJANJA KMETIJSTVA V OBČINI NOVO MESTO**

Naročnik: Zavod za družbeno planiranje Novo mesto

**Nosilec:
Drago Kladnik**

Drago Kladnik

**v.d.direktor:
mag. Rado Genorio**

R. Genorio

Nosilec naloge:	Drago Kladnik
Avtor teksta:	Drago Kladnik
Avtorja kart:	Božena Antonič Tomo Vugrin
AOP obdelava:	Jože Mestnik Tatjana Ogrinc
Analitska obdelava:	Drago Kladnik Jurij Senegačnik
Tekst natipkala:	Darka Potočnik

K A Z A L O

	Stran
1. UVOD	1
1.1. Dosedanja tovrstna proučevanja	5
1.1.1. v tujini	6
1.1.2. doma	8
1.2. Opredelitev proučevanega območja	10
1.3. Metodologija dela	12
2. TEORETIČNA IZHODIŠČA	19
2.1. Opredelitev osnovnih parametrov razdrobljenosti	20
2.2. Izračunavanje različnih pokazateljev razdrobljenosti	26
3. VZROKI ZEMLJIŠKE RAZDROBLJENOSTI	34
3.1. Relief	34
3.2. Dedovalna politika	37
3.3. Drugi vzroki	41
4. UČINKI ZEMLJIŠKE RAZDROBLJENOSTI	45
4.1. Demografski učinki	46
4.2. Spremembe v izrabi tal - fiziognouski	51
4.3. Ekonomski učinki	66
5. REGIONALNI ORIS NEKATERIH PARAMETROV ZEMLJIŠKE RAZDROBLJENOSTI	84
5.1. Razmerje med zasebnim in družbenim sektorjem	84
5.2. Velikost posesti	87
5.3. Število posestnih listov	93
5.4. Število parcel	94
5.5. Povprečna velikost parcele.....	98
6. UKREPI ZA ODPRAVO ZEMLJIŠKE RAZDROBLJENOSTI.	105
6.1. Zaščitenost kmetij	112
6.2. Arondacije	116
6.3. Komascije	118
6.4. Melioracije	123
6.5. Podružbljanje zemljišč	129

Stran

7. ZAKLJUČKI	135
8. LITERATURA IN VIRI	138
9. SEZNAM TABEL	141
10. SEZNAM KART	144

1. UVOD

Problematika slovenskega podeželja je postala po drugi svetovni vojni skladno s naglim družbenoekonomskim razvojem izredno pereča. Proces preseljanja iz agrarnih v neagrarne dejavnosti je dosegel stopnjo, ko lahko nadaljne vstrajanje na trenutnih normativih v kmetijski dejavnosti še očitneje poglobi neskladja v razvoju podeželja in urbanih sredin. Zato je potrebno odločno pokazati na strukturno-organizacijsko-politične pomanjkljivosti v agrarni produkciji. Sprejeti je potrebno ustrezen instrumentarij ukrepov, s katerimi bi v prvi vrsti skušali zajesiti ali vsaj ublažiti negativne razvojne težnje, v končni fazi pa jih povsem odpraviti. in zagotoviti na ta način enovit regionalni razvoj, pa naj si bo na nivoju republike ali pa znotraj posameznih regij oziroma občin. Da bi bili izbrani pravilni ukrepi, njihovo uspešno sprovajanje in nadzorovanje, je potrebno temeljito poznavanje problematike, v našem primeru zemljiške strukture in znotraj nje še posebno zemljiške razdrobljenosti ter natančna opredelitev funkcije poglavitnih činiteljev in dejavnikov (Kladnik, 1980).

Problematika zemljiške strukture predstavlja eno od ključnih točk v prizadevanjih povečati kmetijsko proizvodnjo na osnovi modernih agrotehničnih in organizacijskih dognanj. Dejstvo je, da je današnja zemljiška struktura ob upoštevanju navedenega razvoja izrazito negativna in postaja v vse večji meri coka v razvoju ne samo kmetijstva, ampak gospodarstva nasploh.

V drugih državah je spremljalo splošen družbeni napredek in posodabljanje kmetijstva prilagajanje zemljiške in posestne strukture, pri nas pa so bili tovrstni poskusi le redki. Večina kmetijskega prostora ostaja še vedno oblikovana v smislu kmetovanja polpretekle dobe, samoskrbnega in polikulturenega pridelovanja, kar otežuje prizadevanja po modernizaciji in še posebno racionalizaciji kmetijskih opravil. Razmere pa se na splošno še vedno slabšajo, kar večini naših najpomembnejših kmetijskih panog zmanjšuje konkurenčnost v mednarodnih tokovih (Kladnik, 1982).

Med poglavitne slabosti zemljiške strukture lahko uvrščamo negativne socialno posestne razmere (mnogo zemlje je v lasti nekmetov, ki eksistenčno niso odvisni od dela na zemlji, na drugi strani pa je tudi precej zemlje, katere lastniki so prostorsko dialocirani, bodisi da so tuji državljani, bodisi da žive daleč od posameznih parcel, zato je precej zemlje neobdelane in je v fazi proizvodnostne ekstenzifikacije), majhna posest in razdrobljena posest. Kombinacije vseh navedenih pojavov predstavljajo najbolj neugodno obliko v smislu nadaljne intenzivne obdelave, upotevaje seveda optimalno determinirano proizvodno usmerjenost.

Problematika drobne parcelacija, razdrobljene posesti ali takozvane zemljiške razdrobljenosti je postala še zlasti vpijoča v dobi mehanizacije kmetijstva, kar je uporaba kmetijskih strojev marsikje zaradi premajhnih parcel neekonomična, ponekod pa tudi fizično otežkočena oziroma onemogočena. Zaradi potreb po dostopnosti na posamezne kose zemljišča je bil v obdobju kulture znaten del površin izvzet iz kmetijske produkcije.

Razdelitev njiv in s njimi pomešanih travnikov korenini v starih agrarnih sistemih, je s njimi genetsko povezana ter nam pojasnjuje dosežani gospodarski in socialni ustroj naše vasi (Ilešič, 1960).

Oblika naselja in agrarna struktura predstavljajo izraz ukoreninjenega načina življenja; zlasti razdelitev zemljišča prispeva k temu, da stare navade okore, da postaja razdrobljenost ovira za sodobno kmetijstvo. Agrarni sistem in način življenja sta tesno povezana (Sore, 1948).

Zemljiška razdrobljenost je bila v polpretekli dobi prisotna tudi v drugih evropskih deželah, tako na vzhodu kot na zahodu. Vendar so jo s agrarnimi reformami in komasacijami izkoreninili in dosegli funkcionalno urejenost zemljišč. Pri nas pa so razvojne poteze šel drugačne in vodijo v smer vse intenzivnejše zemljiško posestne razdrobljenosti.

Posestva se še nadalje drobijo, stopnja podružbljanja kmetijskih zemljišč pa je nizka. Zakonski ukrepi v zvezi z zaščitenimi kmetijami se niso pokazali za pretirano uspešne, ker je v praksi v zvezi s izvajanjem politike vrsta nejasnosti, pomanjkljivosti, pa tudi izigravanja.

Vse večja intenzivnost drobljenja posesti pa vpláva tudi na te-
žavno organizacijo kmetijske proizvodnje. Vse manj časa se porabi
samo za delo na zemlji, vse več časa pa gre na račun prevozov,
kajti pogosto sestavlja posestvo več, med seboj precej oddalje-
nih zemljiških kompleksov. Zato so najbolj oddaljeni kosi vse
slabše obdelani in podvrženi močnemu opuščanju.

Kmetijsko zemljišče, ki je osnovno delovno sredstvo kmetijstva,
ima to lastnost, da ga ni mogoče razmnoževati, zato je vsa kme-
tajska dejavnost omejena, kmetijski prostor pa je potrebno smotrno
iskoristiti. Zemljišče pa je hkrati tudi predmet dela. Kot take-
ga ga ni moč zamenjati, lahko pa ga spreminjamo. Zato tudi rodo-
vitnost tal ni absolutna, sama po sebi dana značilnost tal. Odseva
razmerje do danega kemičnega in mehničnega razvoja kmetijstva.
Z razvojem kmetijstva se tudi sama razvija in spreminja. Posebnosti,
ki so povezane z zemljiščem, ne izvirajo iz semih zemljišč kot
nargvnih sistemov, temveč iz lastniških monopolov nad njimi. Ker
zemljišče kot enostavna materija in delo človeških rok nima vred-
nosti, ima v razmerah obstoja lastniškega monopola določeno ceno.
V tem je tudi bistvena razlika med lastnino nad zemljo in drugimi
sredstvi ter predmeti dela (Vadnal, 1982).

Očitno je, da mora razvoj kmetijstva temeljiti predvsem na rasti
produktivnosti in bolj smotrni rabi vseh proizvodnih potencialov.
Povečevanje cen kmetijskih pridelkov ne more biti nadomestilo
za izrabo notranjih rezerv našega kmetijstva, ki se v razdroblje-
nosti, niski produktivnosti dela in intenzivnosti obdelave
(Glinšek, 1982).

Produktivnost kmečkega dela je kljub visoki sterilnosti slaba. Kmečka delovna sila mora za zagotovitev normalnih življenjskih okoliščin delati v času sezone od zore do mraka, praznikov in nedelj v obliki dela prostih dni skoraj ne pozna. Prav tako se produktivnost kmečkega dela ne more meriti s produktivnostjo v ostalih proizvodnih dejavnostih. Nspet delovni ritem nedvomno odvrta predvsem mlajši del prebivalstva od kmetovanja.

S celovitim planiranjem bo potrebno zagotoviti izenačitev ravni produktivnosti v vseh proizvodnih dejavnostih. Za izpolnitev navedene naloge pa bo nujna temeljita sprememba zemljiške strukture, kajti nihče ne sme od današnjega kmeta zahtevati brezkončnega vztrajanja pri današnjem načinu agrarne proizvodnje, zaradi katere je primoran delati znatno več nekmet, a se odreči marsikateri pridobitvi moderne dobe.

Produkti kmečkega dela postajajo vse bolj cenjeni in tudi pri nas se v vse večji meri zavedamo, da predstavljajo bazo za razvoj ostalih gospodarskih panog. Zaradi slabe produktivnosti in teženj po izenačevanju dohodka glede na količino vložnega dela, se hitro dvigujejo tudi cene kmetijskih produktov in dosegaajo danes že nerazumljivo visoke vrednosti. S temeljito reorganizacijo bi lahko vplivali tudi na izenačitev proizvodnih cen s cenami na svetovnem tržišču.

Naj v uvodu omenimo še napotilo, da je pričujoča študija le del širše zasnovanega proučevanja. Inštituta za geografijo v občini Novo mesto, tako da se posamezne raziskave medsebojno dopolnjujejo. Nedvomno daje šele medsebojna povezava demografskih dogajanj, socioekonomskih značilnosti kmetijstva, kjer smo še posebej izpostavili problematiko mešanih delavsko-kmečkih gospodinjstev in zemljiške strukture s poudarkom na zemljiške razdrobljenosti možnost ugotovitve součinkovanja med proučevanimi parametri. Brez dvoma je prisotna tesna obojestranska medsebojna povezanost, ki pride še posebno dobro do izraza pri primerjavi regionalnih členitev določenih problemov.

Poudariti velja, da je proučevanje problematike zemljiške razdrobljenosti razmeroma zahtevna naloga. Postopki za ugotavljanje razdrobljenosti in njenih učinkov so precej komplicirani in dolgotrajne, tako da jih s sredstvi, ki so bila za raziskavo na voljo nismo mogli upoštevati. Odložili smo se za poenostavitev. Izbrali smo takšne pokazatelje, do katerih smo prišli na nezahteven način in zagotavljajo visoko stopnjo regionalne diferenciacije. Primerjava posameznih parcialnih indikatorjev nam je omogočila ugotoviti razmere na območju celotne občine.

1.1. Dosedanja proučevanja

Obravnavano problematiko vsekakor ne moremo označiti kot strogo geografsko, saj se s posameznimi problemi ukvarjajo tudi agrarni ekonomiki, ekonomisti in geodeti. Prav pri proučevanju zemljiške razdrobljenosti je delitev dela še posebno izrazita.

Medtem ko so neustrezne socialno posestne razmere in majhna posest z vsemi svojimi viri in posledicami razmeroma dobro obdelane v posameznih monografijah in agrarnih raziskavah nekaterih manjših enot, pa je konkreten vpliv zemljiške razdrobljenosti še zlasti v pogojih modernega kmetovanja, razmeroma slabo pozna. Večinoma so podane le površne ocene o različnih negativnih učinkih.

Razumljivo je, da je proučevanje tovrstnih problemov omejeno na dežele, kjer predstavljajo le-ti močan zaviralni faktor v pridelavi po čim večjih količinah hrane. Dejstvo je, da se je v večini držav modernizaciji kmetovanja prilagajala tudi zemljiška struktura. Oba procesa stabbila postopna, a sinhrona. V zahodnem svetu je temeljilo prilaganje optimalni velikostni strukturi in posestni zaskrojenosti na kapitalističnih principih ponekod načrtne, drugje pa brezobzirne zemljiške politike, katere žrtve so bili predvsem majhni, pretirano razdrobljeni kmetijski obrati. Načeloma je bila socializacija v takimenovanih državah realnega socializma še veliko bolj brezobzirna v odnosu

do zasebnega sektorja lastništva. Le-ta je bil s izjemo skromnih ohišnic skoraj v celoti izkoreninjen v prid velikih, zaskrošenih, državnih produkcijskih enot, ki pa se zaradi odtujene lastninske pravice in nezainteresiranosti proizvajalcev niso pokazala kljub na videz idealnim pogojem za pretirano uspešna.

Samo redke razvite države niso prilagajale kmetijske strukture zahtevam in možnostim modernizacija kmetovanja. Zanje je še vedno značilna pretirana kmetijska razdrobljenost in pomanjkljiva kmetijska infrastruktura. Največkrat gre za dežele, kjer splošen gospodarski razvoj ni omogočil optimalnega zmanjšanja števila kmečkega prebivalstva (na 10% ali manj) in je še vedno prisotna prikrita agrarna prenaseljenost. Prav v teh državah pa se je proučevanje kmetijske problematike še posebno razmahnilo in pomeni še danes enega temeljnih zanimanj agrarne geografije in sorodnih ved. Kot bo podrobneje predstavljeno v nadaljevanju, sta tovrstni državi predvsem Poljska in Jugoslavija, pa tudi skandinavske države. Za vse te dežele je značilno tudi spoznanje, da vstrajajo pri privatni lastni večini kmetijskih zemljišč z nedodelanim dednim pravom, izkoreninjen kapitalizem pa omogoča tudi obstoj za zahodni svet povsem neperspektivnih kmetij.

1.1.1. v tujini: Tschudi (1970) ugotavlja, da se posledice razdrobljenosti kažejo v izgubi površin, v neprimerni obliki parcel, v manjšem pridelku, v slabših možnostih za mehanizacijo ter končno, kar je najvažnejše, v večjem potrebnem delovnem času za določeno delo. Razdrobljeno posest onemogoča zmanjšanjem površine, kar pa je kmetijsko težko izvedljivo.

Norvežan Nordgard (1958) je skušal proučiti nekatere od vzrokov, ki bi pojasnili regionalne razlike med kmetijami. Poskušal je najti nepristranski način kvantificiranja vseh upoštevanih spremenljivk. S pomočjo regresijske analize je iskal odnos med deležem ornih površin, zasejanih s travo, velikostjo kmetij,

indeksom nagnjenosti terena in starostjo kmeta:

$$x = \frac{\sum_{i=1}^5 ia}{\sum_{i=1}^5 a}$$

kjer pomeni x indeks strmine in a površine v območju določenega razreda strmine. Nagnjenost terena je razdelil v naslednjih pet strminskih razredov:

Razred	Nagnjenost
1	0 - 5°
2	5,1° - 10°
3	10,1° - 15°
4	15,1° - 20°
5	nad 20°

V izpopolnjevanju metodologije se je še posebno ukvarjal z velikostjo posameznih kmetijskih gospodarstev in oddaljenostjo kosov posesti. Proučeval je predvsem število kosov, iz katerih sestoji posest, razloge za prostorsko razdrobljenost posesti, razdalje med kosi posesti in domom ter težavnost posameznih kosov posesti. Vsakega od navedenih faktorjev je proučeval s pomočjo zračnih posnetkov v kombinaciji s podatki katastra. Razumljivo je, da je tovrsten pristop izredno zamuden in lahko odgovori na probleme zgolj peščice kmetij, seveda pa ga je mogoče generalizirati. Ta metoda je eden od najboljših pripomočkov za ugotavljanje, v kolikšni meri je razdrobljenost posesti tudi v reliefu fizično pogojena. Vzroke za razdrobljenost v kose je razdelil v tri kategorije:

- zaradi vmes ležeče posesti drugega lastnika,
- zaradi cest in zgradb,
- zaradi naravnih razmer.

Oglejmo si na kratko še prispevek poljskih agrarnih geografov. Podrobneje se bomo z njihovimi dosežki seznanili v poglavju o izračunavanju različnih pokazateljev razdrobljenosti. Omeniti velja zlasti imeni Kosicki (1963) ter Januszewski (1968). Prvi je pri svojem proučevanju razdrobljenosti izhajal iz predpostavke, da bi bil idealna oblika posesti kraj s stavbami v središču. S primerjavo dejanske razdalje med parcele oziroma kosom zemljišča ter domom in idealno povprečno razdaljo za posestvo iste velikosti v obliki kroga, je prišel do načina izračunavanja razdrobljenosti določenega obrata.

Januszewski je skušal s pomočjo koeficienta osvetliti stopnjo strnjenosti posestva. Le-ta lahko predstavlja stopnjo strnjenosti ali razdrobljenosti posesti ali razpršenosti kmetijskih kultur oziroma posameznih kultur na posestvu ali v naselju. Toda v primeru upoštevanja večjih sosedov, ki goje v istem letu isto kulturo, ob sinhronem kolebarjenju, lahko kljub dejanski visoki posestni razdrobljenosti pride do večje strnjenosti kmetijskih kultur, kot bi jo z ozirom na podatke o lastništvu lahko pričakovali. Prav dosežki Januszewskega so za proučevanje razdrobljenosti spriče precejšnje enostavnosti (podatki se lahko zberejo na katastrskih uradov iz posestnih listov) velikega pomena.

1.1.2.doma: Še akademiški prof. Uršič je pri proučevanju sistemov poljske razdelitve v Sloveniji (Uršič, 1950) kot enemu osnovnih fiziognomskih potez posameznih slovenskih pokrajin izpostavil negativnosti zemljiške strukture, še posebno z vidika razdrobljenosti. Žalostno je, da se se od takrat naprej razmere niso še dodatno sestrovale. Uršič ugotavlja tudi katera soodvisnost med različnimi sistemi poljske razdelitve in reliefnimi razmerami. Med pglavitne oblike poljske razdelitve uvršča delitev na celke, grude, delce in proge, seveda pa so pravzaprav najpogostejše različne vrstne oblike.

Med temeljne študije lahko prištevamo tudi raziskave M. Klemenčiča (M. Klemenčič, 1975) o sodobnih značilnostih preloga v Sloveniji. Pomembno mesto pri proučevanju je posvetil posebnikijivostim

zemljiške strukture in njenemu vplivu na opuščanje obdelave zemlje. Izoblikoval je tipologije prelogov in kar je za naše raziskavo še pomembnejše, opredelil je mejno velikost parcel s oziranjem na zemljiške kategorije, mejno velikost posesti in mejno oddaljenost parcel, ki še zagotavlja v naših pogojih kmetovanja optimalno obdelanost.

Omeniti velja tudi dva Kladnikova prispevka (Kladnik 1960, 1982), med katerima ima pomembnejše mesto temeljna študija o zemljiški strukturi, ki jo je opredelil z vidika družbenoekonomskega procesa in v sklopu demografskih, socialnih ter ekonomskih dogajanj v slovenskem kmetijstvu.

V zadnjih časih so se slovenski geografi lotili tudi raziskav učinkov prostorske ureditvenih operacij, med katerimi prevladujejo komasacije, ki so pogosto povezane s hidroaglomeracijami. Omeniti velja zlasti Kertove (Kert, 1977) ugotovitve, ki nedvoumno izkazujejo pozitivne posledice izboljšane zemljiške strukture. Vendar pri tem opozarja tudi na izredno trdoživost slabosti v zemljiški strukturi, zlasti težnja po drobitvi posesti, katero ugotavlja na že komasiranih območjih, v katerih ureditev so bila investirana precejšnja družbena sredstva.

Najpomembnejši prispevek slovenskih geografov v proučevanju zemljiške razdrobljenosti predstavljata nedvoumno deli Malovrha (1963) in L. Gosarja (1976). V obeh je mogoče najti originalne pristope pri ugotavljanju stopnje razdrobljenosti. Posebno izviran je Malovrhov pristop, vendar je kot bomo videli v poglavju o izračunavanju parametrov razdrobljenosti izredno zaslužen in ne omogoča raziskav širših dimenzij, kar pa je pravzaprav hiba vseh tovrstnih, še zlasti poglobljenih študij. Gosar je izboljšal metodologije poljskih agrarnih geografov, s tem da je vključil v standardne formule za izračunavanje razdrobljenosti novo spremenljivko - oddaljenost posameznih kosov posesti. Izboljšano metodologije je zasnoval za potrebe ugotavljanja viškov kmetijske delovne sile, pri čemer pa ugotavlja, da so mnogi predeli v Sloveniji, predvsem v zahodni polovici dosegli fazo, ko je prijetno že občutno pomanjkanje delovnih moči.

1.2. Opredelelitev proučevanega območja

Občina Novo mesto leži na JV republike Slovenije. S 759 km² in 55.371 prebivalci spada med večje občine v republiki. Sestavlja jo 32 krajevnih skupnosti in 71 katastrskih občin.

Čeprav zavzema navidezno razmeroma enovit svet Dolenjske ob zgornji in srednji Krki, ob malce temeljitejši analizi spoznamo precejšnje razlike v naravnogeografskih potezah, kar se v veliki meri odraža tudi v diferenciaciji posameznih elementov družbenoekonomskega razvoja in nenazadnje v stopnji zemljiške razdrobljenosti oziroma drugih različnosti v zemljiški strukturi.

V grobem lahko delimo pokrajino novomeške občine na svet dinarskega višavja in na subpanonski svet, kar se odraža v precejšnji razdrapanosti, kamnitosti in vzpetosti prvega in blažji reliefni napetosti z ugodnejšo klimo drugega. Nedvomno so na zemljiško razdrobljenost v hribovitih območjih v prvi vrsti vplivale reliefne razmere, na ravnini na vzhodnem obrobju občine pa je svoje prispevala neustrezna dedovalna politika.

V prvem območju predstavlja še zlasti velik problem pomanjkanje vode, medtem ko so pogoji za kmetovanje v drugem območju primernejši, čeprav so ponekod poplavne ravnice ob rekah in potokih mokrotne z zagtejenimi prsti in kot takšne brez sistematičnih hidrogromelioracij neprimerne za kmetovanje, tudi za živinorejo.

Klimatske razmere so za kmetovanje razmeroma ugodne, brez klimatske sušnosti v posameznih obdobjih leta in ob zadostni količini padavin. Med pglavitnimi naravnimi ovirami za razvoj kmetovanja velja v prvi vrsti omeniti precejšnjo kamnitost v Suhi krajini in v takozvanem Podgorju. Ponekod so precejšnje strmine, ki pa jih v prisojnih legah s pridom izkoriščajo vinogradniki.

Dinarski svet lahko delimo v smislu geografske regionalizacije na Suho krajino ter Kočevsko-roški kras, subpanonaki svet pa na Gorjance, Novomeško kotlino, ki obsega skoraj polovico občine, ter na vzhodno Krško kotlino in Krško-bizeljsko hribovje (vino-gradniško območje). Navedene regije lahko opredelimo kot osnovne pokrajinsko-ekološke enote.

Občino sekajo zelo pomembne prometne zveze, pri čemer velja izpostaviti makroregionalno in mezoregionalno funkcije. Pomembni sta zvezi v smeri srednja in zahodna - JV Evropa, bližnji vzhod ter zveza iz osrednje Slovenije preko Bele krajine z osrednjo Jugoslavijo ter srednjim in južnim Primorjem.

Kljub razmeroma ugodnim možnostim, se je industrializacija v večjem obsegu pojavila šele po drugi svetovni vojni, čeprav so bili že prej na Dvoru za polpreteklo obdobje izredno veliki industrijski obrati. Zato je tudi do širšega obsega deagrarnizacije prišlo razmeroma pozno. Novo mesto je bilo golgo zgolj center lokalnega značaja in šele načrtna razvojna strategija ga je povzdignila na mezoregionalni nivo z ustreznimi centralnimi funkcijami. Ocarežje centralnih naselij je še nepopolno razvito, čeprav se opazno krepi predvsem vloga Šentjerneja na vzhodu in Žuženberka na zahodu občine.

V novjšem času je prodrla industrializacija tudi na podeželje, tako da lahko danes govorimo o nekakšni industrijski polosi ob Krki od Šentjerneja preko Novega mesta, Straže, pa do Žuženberka. Poleg že omenjenih funkcij ima pri deagrarnizaciji pomembno vlogo tudi turizem (zdravilišče, dolina Krke) s spremljajočim razraščanjem sekundarnih počitniških bivališč.

Čista kmečka gospodinjstva so se pod vplivom procesov industrializacije in deagrarnizacije večinoma transformirala v mešana delavsko-kmečka gospodinjstva, ki so danes na podeželju novomeške občine prevladujoč element (Kladnik, 1982) s specifičnimi socio-ekonomskimi značilnostmi. Vse več je tudi nekmečkih gospodinjstev na kmečkih gospodarstvih, s čimer prihaja zemlja v vse večjem

obsegu v roke nekmetov, eksistenčno neodvisnih od dela ne zmalji. Čista kmečka gospodinjstva ostarevajo in le redka so specializacije proizvodnje dosegla z delom na zemlji razmeroma visoko življenjsko raven.

Tudi za novomeško občino velja podobno kot za Slovenijo, da stopnja urbanizacije ni dosegla stopnje deagrarizacije, zato velik del nekmečkega prebivalstva živi na podeželju in dnevno migrira med cone bivanja in cone dela, kar posebno v območju bivanja ustvarja določene konfliktna situacije. Tvrsten razvoj zahteva razmeroma popolno infrastrukturno omrežje.

Kljub razmeroma velikim uspehom pa so še vedno določena območja, ki jih je hiter razvoj nekako zaobšel, kjer se je neugodna prirodna pogojev pridružila še prometna odmaknjenost od zaposlitvenih središč, kar je povzročilo izrazita razvojna neskladja s pojavljanjem manj razvitih območij. Zanimivo je, kot je razvidno iz priloženih kart, da imajo slabše razvita območja slabšo zemljiško strukturo, kjer velja še posebno izpostaviti pretirano razdrobljenost posesti.

1.3. Metodologija dela

V grobem bi lahko metode dela razvrstili med kabinetne in terenske. Med prve lahko štejejo vrednotenje literature, različne analize in kartografska opravila, med druge pa anketiranje.

Za anketiranje smo se morali odločiti deloma zaradi pomanjkanja ustreznih uradnih statističnih podatkov, deloma pa zato, da smo proučili odnos kmečkega prebivalstva do obravnavane problematike. Jasno je, da spričo pomanjkanja časa in omejenih sredstev nismo mogli zajeti vse populacije. Odločili smo se za sondni princip. Torej nismo uporabili niti vzorčenja. Vsekakor je takšna odločitev v skladu z načelom dostopnosti. Upoštevati je bilo potrebno ustrezno prometno dostopnost, tako da smo lahko na enem mestu proučevali razmeroma sklenjeno populacijo, kar je precej skrajšalo čas anketiranja.

Na ta način smo anketirali 300 gospodinjstev, kar predstavlja 3,6% vseh gospodinjstev s kmečkimi gospodarstvi (kmetijami) v občini. Delež je navidezno majhen, vendar ne kaže dvomiti, da ustrezno odraža medsebojne odnose med posameznimi socialnoekonomskimi skupinami (tipi), čeprav so morda razmerja v globalu nekoliko drugačna. Omejitveni faktor za opredelitev kmečkega gospodarstva je bil 1 ha obdelovalne zemlje, manjših obratov nismo upoštevali.

Sondiranje je bilo usmerjeno tako, da smo po regionalnem principu zajeli kar največje različnost posameznih občinskih območij. Analize so pokazale, da so v posameznih regionalnih enotah razlike med tipi kmetij manjše kot razlike med določenimi tipom posameznih območij. Anketirali smo tudi za potrebe študije o mešanih delavsko kmečkih gospodinjstvih in sicer v naslednjih naselbinskih asociacijah:

1. Podgrad, Pristava, Korec	33 anket
2. Gorenji Suhadol, Dolenji Suhadol, Leskovec	24 anket
3. Dobindol, Gorenje Sušice, Verdun, Dollenje Sušice	30 anket
4. Zvirče	30 anket
5. Sadinja vas, Maškovec	22 anket
6. Jablan, Mali vrh, Malinska vas	30 anket
7. Potok, Praproče, Jurka vas	24 anket
8. Greblje, Ledeča vas	29 anket
9. Dobrava, Drama, Čadraše	26 anket
10. Zalog, Zbure	20 anket
11. Herinja vas, Urh, Črešnice, Dolenje Gričevje, Srednje Gričevje, Zgrad	32 anket

Z anketo smo zbrali dragocene informacije o odnosu kmetij do zemljiške razdrobljenosti ter o njihovem mnenju o ukrepih za izboljšanje zemljiške strukture, še posebno zemljiške razdrobljenosti. Prav tako smo zbrali podatke o dejanski zemljiški razdrobljenosti, to je o številu parcel posameznih zemljiških kategorij ter številu nad 1 km oddaljenih parcel.

Gradivo smo analizirali s pomočjo računalnika, pa tudi ročno. Uporaba računalnika nam je omogočila ugotavljanje številnih medsebojnih povezav, ki jih drugače ne bi mogli dovolj temeljito proučiti. Ker računalniška obdelava ni bila pretirano obsežna, smo rezultate pretvorili v lažje razumljive tabele, ki so navedene med tekstom. Kljub temu prilagamo še dodatek računalniških izpisov v posebni mapi, v katerem je gradivo priloženo v naslednjem zaporedju:

- analize elementov razdrobljenosti in odnos anketiranih gospodinjstev do obravnavane problematike,
- povprečja glede na tipologijo gospodinjstev,
- pregled posameznih elementov zemljiške strukture (struktura izrabe tal, spreminjanje posameznih zemljiških kategorij, trendi spreminjanja zemljiških kategorij, tipologija spreminjanja, povprečna velikost parcele, spreminjanje povprečne velikosti parcele; vsi elementi temeljijo na podatkih geodetske uprave občine Novo mesto in veljajo za leta 1953, 1961, 1971 in 1979).

Zaradi obilne argumentacije v obliki tabel se tekst omejuje pretežno na funkcijsko obravnavanje problematike, kjer ima posebno vlogo analiza dosedanjih tovrstnih proučevanj. Kot že rečeno, je analiza funkcije zemljiške razdrobljenosti razmeroma zahtevno opravilo, zato smo se oprli na rezultate že izdelanih tovrstnih študij, saj se problematika načeloma v ničemer ne razlikuje. Za potrebe diferenciacije znotraj obravnavane občine pa smo poiskali takšne kazalce, ki dajejo razmeroma zanesljivo členitev na osnovi splošno razpoložljivih podatkov. Večino tovrstnih analiz smo prikazali tudi na kartah v prilogi.

Prav karte in tabele naj služijo kot izhodiščno oziroma dokazno gradivo, kjer so podrobno prikazana razmerja in medsebojni odnosi. Podrobno opisovanje in navajanje tabelaričnih vrednosti se nam zdi nepotrebno.

Za lažje in boljše razumevanje priloženega računalniško obdelanega gradiva na kratko predstavljamo njegovo vsebino in metodologijo. Večji del računalniških analiz smo izvedli s pomočje SPSS (Statistical Packet for Social Sciences) programa, del pa s pomočje programa FORTRAN. Poleg osnovnih tabel smo dobili dvojne matrice, ki kažejo odnos med dvema različnima parametroma. Pod tabelami so izračunane različne statistične vrednosti, ki pa za naše potrebe z izjemo indeksa korelacije (2) v posameznih primerih, niso uporabne.

Prva številka v omenjenih dvojnih matrikah predstavlja absolutno število, druga in tretja relativna deleža od celote posameznih proučevanih elementov in spodnja relativni delež od celote prepletенosti obeh elementov. Desno in spodaj so skupne vrednosti in deleži razredov dveh parametrov.

Pri posameznih gospodinjstvih smo proučili naslednje parametre:

P 5	Starostna struktura gospodinjstev	} primerjalne spremenljivke
P 6	Poklicna struktura gospodinjstev I.	
P 7	Poklicna struktura gospodinjstev II.	
P 9	Površina zemlje v lasti	
P 13	Število njiv	
P 14	Število travnikov	
P 15	Število sadovnjakov	
P 16	Število vinogradov	
P 17	Število pašnikov	
P 18	Število gozdov	
P 19	Skupno število parcel	
P 20	Število nad 1 km oddaljenih njiv	
P 21	Število nad 1 km oddaljenih travnikov	
P 22	Število nad 1 km oddaljenih sadovnjakov	
P 23	Število nad 1 km oddaljenih vinogradov	
P 24	Število nad 1 km oddaljenih pašnikov	
P 25	Število nad 1 km oddaljenih gozdov	
P 26	Število nad 1 km oddaljenih parcel	
P 27	Število prostorsko strajanih kosov na kmetiji	

- P 28 Vpliv razdrobljenosti na obseg proizvodnje
- P 29 Poglavitni vpliv razdrobljenosti
- P 30 Povečanje proizvodnje, če bi bila zemlja v enem samem kosu
- P 31 Koliko več zemlje bi lahko obdelali, če bi bila zemlja v enem kosu
- P 32 Posebnost komasacij
- P 33 Ovire pri izvajanju komasacij
- P 34 Mnenje o popolnem podružbljanju
- P 35 Odprava razdrobljenosti - proizvodna usmeritev

Navedene spremenljivke so obdelane in se med seboj prepletajo v naslednjem zaporedju:

- 28 - 5, 6, 7, 9
- 29 - 5, 6, 7, 9
- 30 - 5, 6, 7, 9
- 31 - 5, 6, 7, 9
- 32 - 5, 6, 7, 9
- 33 - 5, 6, 7, 9
- 34 - 5, 6, 7, 9
- 35 - 5, 6, 7, 9

Korrelacije so izračunane za prepletanje naslednjih spremenljivk. Priloženi so tudi grafikoni, tako imenovani SCATTERGRAMI:
P 13 - P 20, P 14 - P 21, P 15 - P 22, P 16 - P 23, P 17 - P 24,
P 18 - P 25, P 19 - P 26, P 9 - P 19.

Povprečja z ozirom na spremenljivke P5, P6, P7 in P9 so izračunane za naslednje variable: P13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25 ter 26.

Na tem mestu moramo na kratko razložiti tudi način grupiranja v razrede pri starostni strukturi gospodinjstev in obeh poklicnih tipologijah gospodinjstev.

Gospodinjstva smo grupirali v naslednjih šest starostnih grup, oblikovanih z razvrščanjem osnovnih starostnih kontingentov 0-19, 20- 60 in nad 60 let:

1. 0 - 19 in 20 - 60 let ali mlado gospodinjstvo (perspektivno),
2. 20 - 60 let ali zrelo gospodinjstvo (pogojno perspektivno),
3. 0 - 19, 20 - 60 in nad 60 let ali generacijsko gospodinjstvo (perspektivno),
4. 20 - 60 in nad 60 let ali starajoče gospodinjstvo (pogojno perspektivno),
5. nad 60 let ali ostarelo gospodinjstvo (neperspektivno),
6. 0 - 19 in nad 60 let ali kombinirano gospodinjstvo (pogojno perspektivno).

Za potrebe poklicne klasifikacije gospodinjstev smo se oprli na stopnjo zaposlovanja posameznih družinskih članov zunaj kmetije. Za klasifikacije na ravni celotnega gospodinjstva smo se odločili zato, ker menimo, da je gospodinjstvo v naših agrarnih območjih še vedno razmeroma trdna vez vseh pripadajočih posameznikov. Prva opredelitev se strogo drži zaposlovanja zunaj kmetije, druga pa je nekakšna kombinacija zaposlovanja in starostne strukture (gospodinjstev brez aktivnih družinskih članov):

1. čisto kmečko gospodinjstvo - vsi aktivni družinski člani delajo na kmetiji (100 %),
 2. mešano, pretežno kmečko gospodinjstvo - večji del aktivnih družinskih članov dela na kmetiji, manjši pa je redno zaposlen izven kmetije (65 - 99 %),
 3. mešano, enakovredno gospodinjstvo - približno enako število je redno zaposlenih in aktivnih, ki delajo na kmetiji (35 - 66 %),
 4. mešano, pretežno nekmečko gospodinjstvo - večji del družinskih članov je redno zaposlen (1 - 34%),
 5. čisto nekmečko gospodinjstvo - vsi aktivni družinski člani so redno zaposleni (0 %).
-
1. čista kmetija - vsi v aktivni dobi (15 - 65 let) so zaposleni na kmetiji; dela nezmižni se ne upoštevajo,
 2. potencialno čista kmetija - zaposleni so le tisti, ki niso potencialni nasledniki oziroma gospodarji in se bodo verjetno odselili ali pa so samski in ne prispevajo sredstev za razvoj

kmetije (sinovi, hčere, bratje, sestre),

3. mešana kmetija I. - vsaj en družinski član dela stalno na kmetiji (lahko tudi gospodinja, ki pretežni del delovnega časa dela na zemlji ali z živino),
4. mešana kmetija II. - nihče od družinskih članov ni zaposlen samo na kmetiji,
5. ostarela kmetija - vsi družinski člani so stari nad 65 let,
6. neaktivna kmetija - zemlje ne obdelujejo in so brez živine.

Čeprav sta obe klasifikaciji razmeroma podobni, se je prva za potrebe proučevanja izbrane populacije gospodinjstev v novomeški občini pokazala kot ustreznejša, saj so se gospodinjstva po posameznih razredih razmeroma enakomerno grupirala, kar je omogočilo solidno primerjalno analizo, medtem ko je pri drugi klasifikaciji močna prevlada 1., 3., 2., 4. kategorije, ostale pa so le izjemoma zastopane. Zato je v tabelah med tekstem upoštevana le prva tipologija.

2. TEORETSKA IZHODIŠČA

Pojem zemljiška razdrobljenost je navidezno razmeroma natančno opredeljen, vendar že bežno spremljanje problematike v strokovnih in poljudnih člankih izpričuje, da si posamezniki razdrobljenost različno tolmačijo.

Kmetijska zemlja je po vsem svetu razdrobljena. Če fizična dejstva pogojujejo osnovno delitev na posamezne zemljiške kategorije, vendar tovrstna členitve še ne moremo označevati z razdrobljenost v ožjem smislu. Le-ta opredeljuje delitev kmetijske zemlje med različne lastnike oziroma delitev posameznih posesti na več različnih, prostorsko oddvojenih kosov. Razdrobljenost postaja pereč problem v primeru, ko onemogoča optimalno izkoriščanje proizvodnih potencialov, kar je tudi predmet naše obravnave.

S problematiko zemljiške razdrobljenosti se ukvarjajo strokovnjaki na področju agrarne ekonomike, ekonomije, geodezije, pedologije in seveda agrarne geografije. Proučevanje zemljiške razdrobljenosti je nekako na obrobju proučevanj vseh navedenih strok in le redki posamezniki so problematiko tudi teoretsko opredelili. Več je praktičnih tovrstnih raziskav, ki se naslanjajo na teoretska izhodišča omenjenih redkih raziskav. Prav obrobnost oziroma vpletenost v širšo problematiko zemljiške strukture ter problematiko kmetijstva nasploh je razlog, da je obravnavanje razdrobljenosti pogosto pavšalizirano in se večina avtorjev zadovoljuje zgolj z opisnimi ugotovitvami poglavitnih vzrokov ter učinkov.

Prav na področju posestne in zemljiške razdrobljenosti se odpirajo za delo agrarnega geografa precejšnje možnosti, saj lahko ekonomistične principe ustrezno vzročno poveže in ovrednoti z vidika demografskega razvoja, socialnega razvoja, naravnih pogojev ter infrastrukturne opremljenosti prostora. Očitno je, da gre za tesno prepletanje in součinkovanje prirodnih pogojev ter družbeno-ekonomskega razvoja, kar predstavlja osnovni predmet geografovega dela.

2.1. Opredelitev osnovnih parametrov razdrobljenosti

Malovrhove raziskave (Malovrh, 1963) gospodarsko-prostorske strukture kmečkih gospodarstev, katerih rezultati naj bi odkrivali stopnjo skladnosti z delovanjem zakona intenzitete, so zasnovane na primerjavi dveh kategorij, iz katerih sestoji celotno v proizvodnji žive tvarine realizirano delo. To sta produktivno delo, ki je delo, ki je potrebno za obdelovanje zemljišč ter pridobitev pridelka in neproduktivno delo, potrebno za premagovanje razdalj med kmečkim domom in pripadajočimi parcelami. Primerjava dveh kategorij je mogoča samo, če izrazimo z naprimernejšim skupnim imenovalcem, ki je nedvoumno čas. Čas celotnega realiziranega dela sestoji torej iz časa produktivnega dela in časa poti.

V čas produktivnega dela so implicirani učinki velikosti parcele ter načina njihovega izkoriščanja in obdelovanja. Čas produktivnega dela na posamezni parceli je potrebno torej obravnavati v odnosu do velikosti parcele. Tako dobimo določeno razmerje, ki pove, da je način izkoriščanja tem aktivnejši in delovno intenzivnejši, čim večji je čas dela na parceli v razmerju z njeno velikostjo.

Druga je kategorija časa poti, ki obsega učinke naslednjih činiteljev: oddaljenosti parcele, način dostopa na parcelo ter način izkoriščanja in obdelovanja parcele. Čas poti je zato potrebno obravnavati v odnosu do neposredno izmerljive oddaljenosti parcele. Če je čas poti v razmerju do oddaljenosti parcele velik je to posledica bodisi zahtevnega načina izkoriščanja in obdelovanja, kar narekuje zvišanje frekvence poti, bodisi počasnega dostopa zaradi slabše prometnice (prevladuje pešhoja ali počasna prometna sredstva).

Razmerje med produktivnim in neproduktivnim delom lahko izrazimo absolutno ali relativno. Absolutna veličina tega razmerja je čas produktivnega dela na enoto časa poti ali tenzitet produktivnega dela, relativna velikost pa sta procentna deleža časa produktivnega dela in časa poti ali izkoristek celotnega realiziranega

delovnega časa. Več o navedenih odnosih bo povedanega v naslednjem poglavju:

Čim večja je tenziteteta dela, to je, čim večji je odstotek izkoristka celotnega delovnega časa, tem ugodnejše je stanja v smislu intenzitete ter obratno.

Gosar (Gosar, 1976) loči velikostno in prostorsko razdrobljenost. Velikostna razdrobljenost nam daje predstavo o velikosti posameznih kosov in stanju velikosti posestva. Prostorska razdrobljenost pa nam daje informacijo o razporeditvi kosov posesti v prostoru, kar lahko igra važno vlogo pri uvajanju kmetijske mehanizacije.

V svoji študiji je izredno nazorno razdelal stopnjo razdrobljenosti na primeru dveh emogiranih enako velikih posestev, pri čemer se v posameznih primerih le-ti razlikujeta po:

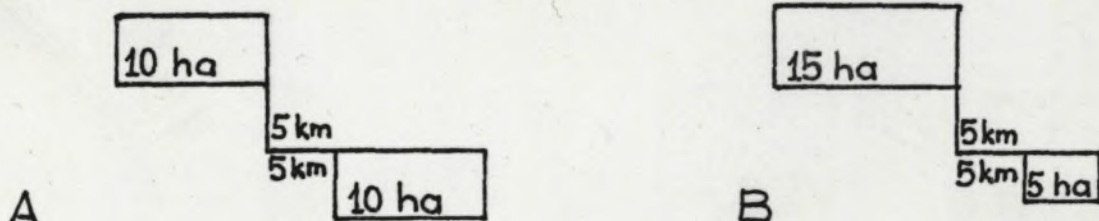
1. velikosti posameznih kosov posesti,
2. oddaljenosti posameznih kosov posesti ter
3. razporeditvi kosov posesti.

Naslednja dva primera pojasnjujeta odnose na različno velikih posestvih, ki se razlikujeta po:

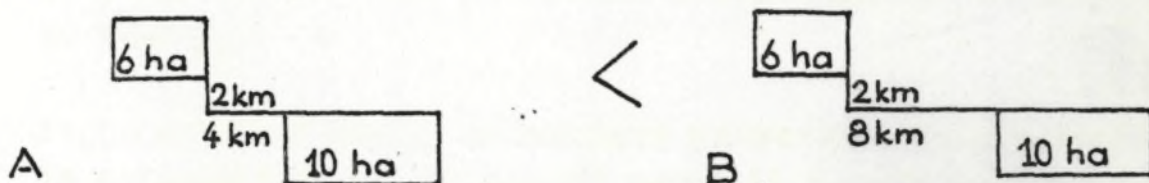
4. velikosti kosov
5. številu kosov in razdaljah.

Kmetije se lahko razlikujeta tudi z ozirom na oddaljenost kosov pri različni velikosti posesti, vendar zadostuje že prikaz naslednjih primerov:

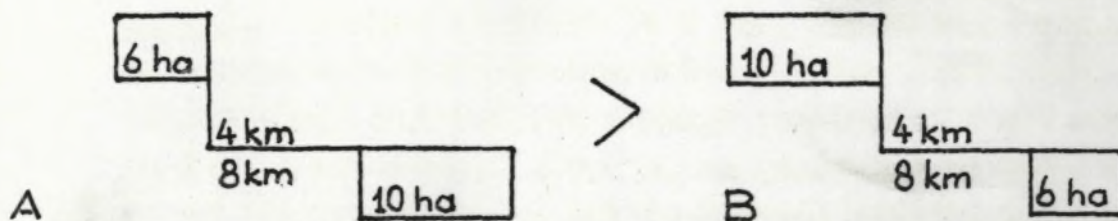
1. Pri enaki skupni površini je razdrobljenost manjša, če ima eden od enako oddaljenih kosov večjo površino:

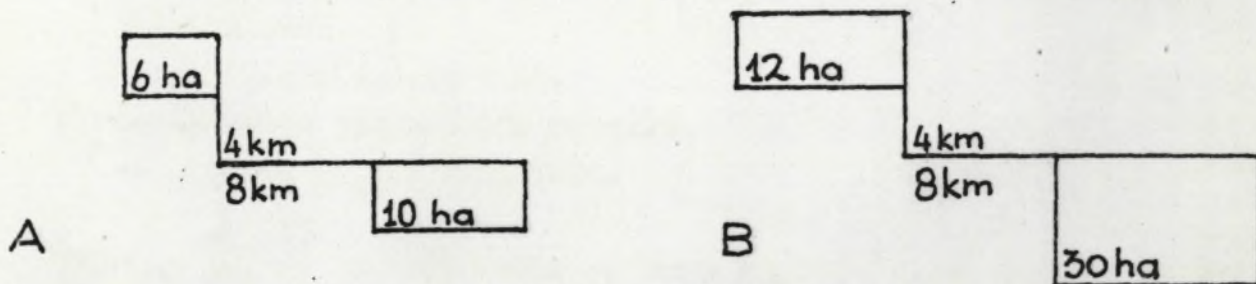
2. Pri istih površinah je razdrobljenost manjša, če je razdalja manjša:

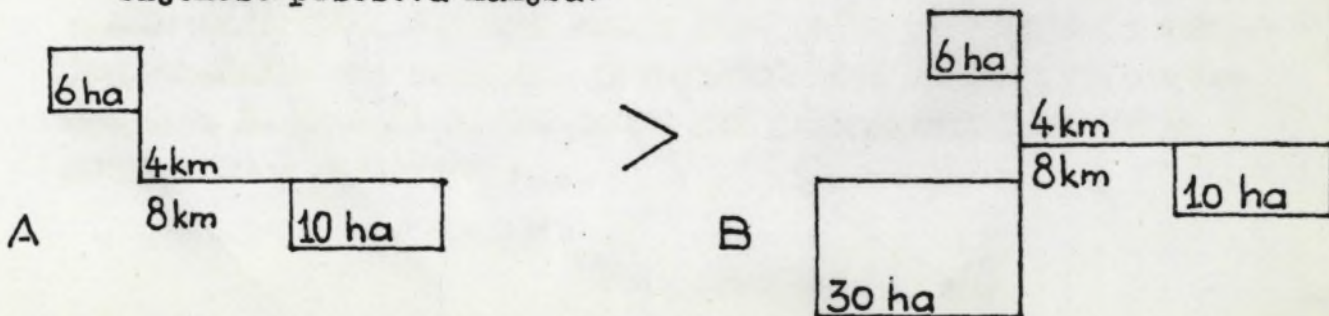
3. Kadar je pri enakih skupnih površinah in enakih razdaljah večji kos bolj oddaljen, je razdrobljenost večja:

4. Če so pri enaki oddaljenosti kosov površine večje, je razdrobljenost manjša:

5. Kadar je poleg dveh kosov z enako razdaljo in enakimi skupnimi površinami še tretji večji kos z manjšo razdaljo, je razdrobljenost posestva manjša:

Kot bomo videli v naslednjem poglavju, je Gosar razvil takšen način izračunavanja razdrobljenosti, ki omogoča diferenciacijo z ozirom na izračunan koeficient v vseh petih primerih primerjave obeh posestev.

Poglejmo si na kratko še nekatere parametre, njihove vrednosti in pomanjkljivosti, ki smo jih proučili v pričujoči študiji. Z ozirom na dejstvo, da noben element nima univerzalne vrednosti, jih je potrebno obravnavati v smislu medsebojne prepletенosti, torej vzročnopedstedičnega součinkovanja. Cel sklop parametrov pa lahko ovrednotim tudi stopnjo razdrobljenosti na širšem območju, kakšnega predstavlja občina Novo mesto:

1. Najbolj splošen pokazatelj je nedvomno novprečna velikost parcele. Njegova vrednost je v tem, da so na razpolago podatki po osnovnih komparativnih enotah - katastrskih občinah, ki zagotavljajo zadovoljivo stopnjo regionalne razčlenjenosti znotraj proučevanega območja, na geodetski upravi. Prav tako so na voljo podatki za daljše časovno razdobje, tako da je mogoče spremljati dinamiko nadaljnega drobljenja posesti oziroma morebitno konsolidacijo. Vendar pa je podatek brez primerjave z nekaterimi drugimi parametri lahko povsem nerealen oziroma sam po sebi nepoučenemu zelo malo pove. Velikost parcele je prav gotovo odvisna v največji meri od naslednjih činiteljev:

- zemljiške kategorije,
- sektorja lastništva parcele,
- stopnje urbaniziranosti.

Očitno je, da so najmanjše oziroma najbolj razdrobljene parcele pri zemljiških kategorijah, ki zahtevajo največjo intenzivnost obdelave (vinogradi, vrtovi, njive), obratno pa so gozdne in pašniške parcele zaradi precejšnje proizvodne ekstenzifikacije razmeroma velike. Opisano stanje kaže način prilagajanja nekdanjega prstežnašne obdelavi, v novjšem času pa je spriče mehanizacije še postalo glavno breme pri prizadevanjih za večjo gospodarnost proizvodnje.

Ker je družbeni sektor že od nekdaj kazal precejšnje prizadevanje pri ustvarjanju pogojev za čim ekonomičnejšo produkcijo, je razumljivo, da je razdrobljenost pri njem bistveno nižja kot pri zasebnem sektorju. Še posebno očitne so razlike pri zemljiških kategorijah, kjer je možno kmetovanje maksimalno mehanizirati (njive, travniki), manjše pa so pri vinogradih in sadovnjakih, kjer je še vedno potrebno tudi ročno delo.

V urbaniziranih območjih je velik del kmetijskih površin pozidan, znano pa je, da so stavbene parcele izredno majhne. Od tod tudi višja razdrobljenost v okolici večjih naselij.

S povprečno velikostjo parcele pojasnjujemo velikostno razdrobljenost. Iz povedanega je razumljivo, da dobi parameter svoje pravo vsebino šele ob upoštevanju deleža družbene posesti in strukture izrabe tal po zemljiških kategorijah v obeh sektorjih lastništva. Prav tako je dobrodešila primerjava povprečne velikosti parcele v družbenem in povprečne velikosti parcele v zasebnem sektorju, ki predstavlja interakcije vseh navedenih faktorjev, s tem da še pojasnjuje splošno povprečno velikost parcele. Za boljše razumevanje smo obdelali tudi povprečno velikost njivske ter povprečno velikost gozdne parcele, ne oziraje se na sektor lastništva. Seveda bi bile možne napraviti tudi takšno primerjavo, vendar bi bila le-ta zunaj realnega finančnega okvira.

Omeniti je potrebno, da so zgoraj navedeni podatki na razpolago samo za novejša obdobja, tako da primerjava dinamike razvoja z ozirom na sektor lastništva in zemljiške kategorije zaskrat še ni mogoča. Podatke nam je posredoval Zavod SR Slovenije za statistiko.

2. Za razumevanje negativnih učinkov zemljiške razdrobljenosti je vsekakor pomembnejše obravnavanje posesne razdrobljenosti. Le-to lahko s pomočjo podatkov Zavoda SR Slovenije za statistiko (popis prebivalstva, katastrski zapisi po katastrskih občinah) posredno opredelimo. Za potrebe pričujoče raziskave smo ugotavljali število parcel v zasebnem sektorju na gospodinjstvo in število parcel obdelovalne zemlje na gospodinjstvo s kmečkim gospodarstvom.

Prvi parameter pove manj kot drugi. Vključuje namreč tudi pašnike in gozdove, ki na negativne učinke zaradi manjše intenzitete obsikov ne vplivajo v takšni meri kot prostorsko dislocirane parcele obdelovalne zemlje. Pomankljivost prvega pokazatelja je v tem, da vključuje vsa gospodinjstva v občini, tudi tista, ki imajo samo posamezne parcele. Zato je ugotovljena stopnja razdrobljenosti za gospodinjstva, odvisna od dela na zemlji, prenizka. Obratno pa je stopnja razdrobljenosti za obdelovalno zemljo nekoliko previsoka, ker smo upoštevali samo gospodinjstva s kmečkim gospodarstvom (0,2 ha obdelovalne zemlje ali 1 glava normalne živine (GNŽ)). Res pa je, da preostala gospodinjstva, ki so povsem brez zemlje ali pa imajo le skromne površine na posameznih parcelah, bistveno ne vplivajo na ugotovljeno stanje.

V V obeh primerih gre seveda za povprečje. Dejansko pa se razmere od kmetije do kmetije precej spreminjajo. Problem je vezan tudi na dejstvo, da je bilo v nekaterih primerih (koder se določeno naselje deli na sosednji katastrski občini) zelo težko ugotoviti točno število gospodinjstev oziroma kmetij v posameznih katastrskih občinah. Zato so ugotovljene stopnje ponekod previsoke, drugje pa prenizke. Res pa je tudi, da lastništvo zemlje ni omejeno z mejami katastrskih občin.

3. Dejansko stopnje razdrobljenosti ne določa število parcel, pač pa število kosov zemljišča. Posamezne parcele se lahko v določenem kosu povezujejo v sklenjene komplekse, zato je razdrobljenost nižja. Vendar jo je kot takšno izredno težko proučevati.

Potrebne bi bile zasnudne analize strukture lastništva za celotno območje določene katastrske občine. Anketiranje je pokazalo, da kmetije pogosto ne ločijo razlike med številom kosov posesti in številom parcel.

4. Pomembna je tudi razdrobljenost lastništva, ki se odraža v številu posestnih listov na gospodinjstvo. Upoštevali smo samo zasebni sektor lastništva. Dejstvo je, da se na večini kmetij pojavlja več lastnikov, kar lahko vpliva negativno na skupna prizadevanja po boljši organiziranosti proizvodnje. Res pa je, da močno povečuje število posestnih listov lastništvo izven matične katastrske občine, saj ima vsak lastnik v določeni KO samostojen posestni list. Vendar tudi to dejstvo indirektno kaže na zemljiško razdrobljenost, saj so lastniki v takšnih primerih oddaljeni od zemljišča.
5. Vsi doslej navedeni parametri posestne razdrobljenosti so brez posebne vrednosti, če jih ne obravnavamo v soodvisnosti z velikostjo posesti oziroma kar je še boljše s površino obdelovalne zemlje na gospodinjstvo s kmečkim gospodarstvom. Šele tako dobimo pravo predstavo. Za navedena parametra veljajo podobne prednosti in mane kot smo jih navedli v drugi točki pri obravnavanju števila parcel. Nista pa samo indirektni pripomoček pri vrednotenju razdrobljenosti. Če ju opredelimo globalno, v smislu zemljiško posestne razdrobljenosti kmetijskega prostora, predstavlja pomemben element velikostne razdrobljenosti.

2.2. Izračunavanje različnih pokazateljev razdrobljenosti

Že v pravkar obravnavanem poglavju smo se na kratko dotaknili načina izračunavanja posameznih pokazateljev, predvsem tistih, ki smo jih uporabili v pričujoči študiji. Vendar smo omenili že prej, da obstoje tudi različni načini izračunavanja konkretnih koeficientov razdrobljenosti, ki pa so žal izredno zamudni in se jih v razmeroma kratkem času ne da splicirati za širše proučevano območje. So pa izredno uporabni pri proučevanju razdrobljenosti.

posameznih območij (naselij, posameznih kmetij) v kulturno in pokrajinsko bistveno različnih predelih.

Ko obravnavamo fizično strukturo posestev, skušamo opisati njihovo fizično obliko; to pomeni število in obliko parcel, njihovo velikost in lego. Najprimernejša oblika kmečkega gospodarstva bi bil krog s stavbami v središču. Taka idealna oblika se v praksi sicer nikoli ne pojavi, s teoretičnega vidika pa je zelo zanimiva. Pri taki razporeditvi bi bil indeks, ki odraža odnos površine do dolžine meja najmanjši, poti od doma do parcele pa so najkrajše. Kasicki (Kasicki, 1963) je izrazil ta odnos takole:

$$U_1 = \frac{L_r}{L_i}$$

kjer je L_r razdalja med poljem in domom, L_i idealna povprečna razdalja, izračunana za posestvo iste velikosti, ki ima idealno obliko kroga. V idealnem primeru je povprečna razdalja enaka polovici polmera kroga.

Kasickijeve formule bi lahko izpopolnili z Moszcanskijevo formulo, ki določa oblike posestva takole:

$$U_2 = \frac{O \cdot S}{P}$$

kjer je U_2 indeks oblike posestva, O dolžina meje posestva, S povprečna oddaljenost od središča gospodarstva in P površina posestva.

Izpopolnitev pomeni prispevek Januszewskega (Januszewski, 1968). Gornjim formulam je dodal koeficient, ki naj bi osvetlil še eno značilnost fizične strukture posestva, namreč stopnjo strnjenosti posestva. "Kos" posesti, ki ga v formuli označuje z oznako "O", je sestavni del računa. Poslužil se je znanega aritmetičnega

pravila, po katerem je kvadratni koren vsote števil manjši kot vsota njihovih kvadratnih korenov, kar lahko izrazimo z naslednjim splošnim pravilom:

$$K = \frac{\sqrt{\sum_{i=1}^n a_i}}{\sum_{i=1}^n \sqrt{a_i}}$$

Indeks K opredeljuje stopnjo strnjenosti posamezne kmetije. Indeks se giblje med vrednostima 0 in 1. Običajno ga množimo s 100. Posebno koristen je pri proučevanju sprememb, ki so se izvršile v fizični strukturi kmetijskih posestev. Določa sedanje stanje in ima tudi primerjalno vrednost, ker ni odvisen od velikosti posestva, ampak samo od števila kosov posesti in njihove velikosti.

Iz ugotovljenega indeksa strnjenosti lahko izračunamo indeks razdrobljenosti po naslednji formuli:

$$R = 2 \cdot 100 - 100 K = 100 (1 - K)$$

Izračunani indeksi strnjenosti opredeljujejo naslednje tri značilnosti:

- indeks strnjenosti se zmanjšuje z večanjem števila kosov posesti,
- zmanjšuje se tudi, kadar velikost posameznih kosov teži k izenačevanju,
- narašča, kadar površina velikih kosov narašča, površina majhnih kosov pa se zmanjšuje in obratno.

Indeksa strnjenosti in razdrobljenosti lahko predstavljata stopnjo strnjenosti ali razdrobljenosti posesti ali razpršenosti kmetijskih kultur ali pa posamezne kulture na posestvu oziroma v naselju. Često je v enem kosu posesti več kultur. Vendar v primeru, da uporabi več sosedov, ki goje v istem letu isto kulturo, isti sistem kolobarjenja, lahko navzlic navidezni razdrobljenosti pride do večje strnjenosti kmetijskih kultur, kot bi jo sicer lahko pričakovali.

Gosar (Gosar, 1976)¹⁶ v svojih prizadevanjih poiskal formulo, ki se odziva z izračunanimi koeficienti na vse primere različne posestne razdrobljenosti, ki smo jih navajali v uvodnem poglavju o teoretskih izhodiščih. Videli smo, da upošteva Januszewski v svoji formuli za razdrobljenost posesti samo število in velikost kosov posesti, ne upošteva pa razdalj in velikosti celotnega posestva, temveč samo število kosov in njihovo relativno velikost. Značilnost njegove formule je v dejstvu, da koeficient strnjeno-
sti posesti pada, oziroma koeficient razdrobljenosti narašča z velikostjo celega posestva, ker imajo večja posestva običajno več kosov.

Pri ugotavljanju prostorske razdrobljenosti poleg velikostne podatkov o velikosti posesti in oddaljenosti posameznih kosov ne moremo zanemariti. Gosar je za vsak kos posesti izmeril razdaljo v metrih od doma posestnika. Pravi, da naj bi le-ta po možnosti ustrezala najkrajši razdalji po poti in ne po zračni razdalji, ker je v mnogih primerih konfiguracija terena takšna, da bi zračna razdalja dala popačene rezultate. Vendar pa je tudi sam pri svoji analizi iz tehničnih razlogov moral uporabiti zračne razdalje, saj je optimalno merjenje izredno zamudno.

Formula za izračunavanje koeficienta razdrobljenosti ob upoštevanju oddaljenosti kosov posesti se glasi:

$$K = \frac{\sum_{i=1}^n R_i \sqrt{P_i}}{\sum_{i=1}^n P_i}$$

kjer pomeni K koeficient razdrobljenosti, R_i razdaljo posameznih kosov posesti (v m) in P_i površine posameznih kosov posesti (v m^2).

Formula torej upošteva razdalje, kakor tudi površino posameznih kosov posesti, zato mnogo bolje kot formula Januszewskega odraža prostorsko razdrobljenost posesti. Negativna stran te formule pa je, da daje koeficient, ki se ne giblje v razponu od 0 do 1

in ki navzgor ni omejen. Poleg tega pri enako velikih in enako oddaljenih kosih posesti, koeficient ne narašča s številom kosov.

V tej formuli pa ni upoštevana struktura kosov posesti. Korigirati jo je mogoče tako, da se površine posameznih kosov pomnoži s koeficienti intenzivnosti obdelave glede na različne kategorije zemljiške izrabe. Dobljene ponderirane površine se vstavijo v gornjo formulo za razdrobljenost posesti. Namesto P_i , ki je dejanska površina kosa, dobimo P_{i_1} , ki je ponderirana ^{vsota} površin parcel kosa, ponder pa je stopnja intenzivnosti obdelave na vsaki parceli. Ponder odgovarja onemu ekvivalentu, ki je za posamezne zemljiške kategorije naslednji:

njiva	1,00
travnik	0,40
vrt	2,50
vinograd	2,50
pašnik	0,10
sadovnjak	1,20
gozd	0,15.

Formula za razdrobljenost posesti, korigirana z intenzivnostjo obdelave posameznih kosov je torej naslednja:

$$K = \frac{\sum_{i=1}^n R_i \sqrt{P_{i_1}}}{\sum_{i=1}^n P_{i_1}}$$

kjer pomeni K koeficient razdrobljenosti, R_i razdaljo kosov in P_{i_1} ponderirane površine kosov posesti. Seveda pa je tovrstno izračunavanje še precej bolj zahtevno, saj je potrebno za vse proučevane parcele opredeliti poleg oddaljenosti zemljiško izrabo, kar je na podlagi katastrskih podatkov precej nezanesljivo, saj je dejanska izraba lahko bistveno drugačna. Pri tako natančnem delu pa lahko tovrstna penostavitev v preveliki meri vpliva na končne rezultate.

Pomembna prednost formul Jeruszcwskiego in Gosarja je v dejstvu, da se lahko koristijo že zbrani podatki katastrskih služb, to pa obenem še pomeni slabosti, kajti vse analize se omejujejo na opredeljevanje zemljiško-posestne strukture znotraj natične katastrske občine. Upoštevanje zemljišč v sosednjih katastrskih občinah bistveno otežuje že tako komplicirano opredeljevanje podatkov. Na takšen način je mogoče proučiti le nekaj desetini ali v primeru večjih količin razpoložljivega časa nekaj stotin kmečkih gospodarstev. Pri tem lahko pomeni precejšnje olajšanje uporaba računalnika.

Poglejmo si na kocku поблиže še Malovrhov prispevek (Malovrh, 1963). Njegova bistvena posebnost je v tem da ne ugotavlja podobno kot drugi avtorji stopnje razdrobljenosti, pač pa učinke. Po Malovrhu vplivajo na kakovost prostorske strukture kmečkih gospodarstev odnosi med naslednjimi v prostoru distribuirani faktorji:

- način dostopa do parcele, pri čemer sta všteta terensko pogojena jakost prometnega upora in učinkovitost prometnih sredstev,
- velikost parcel
- način izkoriščanja in obdelovanja parcel, pri čemer je upoštevana stopnja mehaniziranosti.

Malovrh je opredelil naslednje kategorije delovnega časa:

- količina časa celotnega realiziranega dela, ki zajema čas dela na parcelah in čas, porabljen za premagovanje poti,
- količina časa produktivnega dela (čas dela na parceli),
- količina časa neproduktivnega dela (čas poti).

Z iskanjem soodvisnosti med navedenimi spremenljivkami je formiral tri poglobitve parametre in prikazal njihov značaj:

1. količnik izkoristka realiziranega časa (q_t):

$$q_t = \frac{\% \text{ realiziranega časa}}{\% \text{ časa poti}}$$

Če je distribucija odstotnih deležev obeh spremenljivk uravnovežena ($q_t=1$) je to znak normalnega stanja v odnosih med realiziranim delom in porabo časa za poti, bodisi na posameznih parcelah, bodisi na celotnem posestvu. Obdelovanje zemljišč ni preobremenjeno s neproduktivno izgubo časa, niti ni na razpolago presežek produktivnega delovnega časa. Takšen odnos pa je v veliki večini primerov zgolj imaginaren. Zato je Malovrh uvrstil koeficiente v razrede med vrednostima 0,7 in 1,5 ter navzgor in navzdol od obeh vrednosti. Če je količnik iskoristka realiziranega časa večji od 1, pomeni to, da je delež časa poti manjši, kar gre v prid večje ekonomičnosti proizvodnje. Če pa je vrednost manjša od 1, je ugotovljena neuravnoveženost znak nesorazmerno visoke potrošnje časa za neproduktivno delo premagovanja poti, kar negativno učinkuje na gospodarnost.

2. Količnik ekonomskega iskoristka parcele (q_p):

$$q_p = \frac{\% \text{ velikosti parcele}}{\% \text{ časa produktivnega dela}}$$

Vrednost večja od 1,5 kaže, da je iskoriščanje parcele ali celotne kmetije delovno manj zahtevno, kar je posledica manjše zahtevnosti gojene kulture (kar velja zlasti za travnike) bodisi zaradi večje mehaniziranosti obdelave. Oboje je s gospodarsko-prostorskega vidika pozitivna postavka, saj je z manjšim trudom dosežen cilj proizvodnje. Vrednost, manjša od 0,7 pa kaže, da mora biti za dosego zastavljenih načrtov mnogo delovnega časa na parceli ozirna kmetiji, kar je posledica slabe mehaniziranosti ali zahtevnosti gojene kulture.

3. Količnik ekonomskega iskoristka razdalje (q_d):

$$q_d = \frac{\text{oddaljenost parcele}}{\% \text{ časa poti}}$$

Tudi vrednost kvocienta tega parametra, ki se giblje med 0,7 in 1,5 je izraz uravnotežene distribucije odstotnih deležev, kar pomeni, da je vložen čas za premagovanje poti presorazmaren oddaljenosti parcele od dedeža obrata: večja oddaljenost narekuje zvečano količino časa poti in obratno. Če je izračunani količnik visok pomeni, da je porabljeno za premagovanje razdalje nesorazmerno malo časa, kar je posledica zmanjšane frekvence opravljenih poti (ker je gojena kultura nezahtevna, ker poti dovoljujejo večjo hitrost oziroma zaradi uporabe hitrejših prometnih sredstev). Na ta način se poraba neproduktivnega delovnega časa znižuje. Nizke vrednosti količnikov pa so odraz obratnega položaja, kjer ima vse pomembnejše vlogo stopnja propustnosti kmečkih poti.

Srednje vrednosti količnikov (Q), dobljene iz aritmetične sredine vsote posameznih vrednosti, sintetično prikazuje kakovostno stanje gospodarsko-prostorskih struktur. Na ta način je mogoča klasifikacija posameznih parcel, posameznih kmetij ali pa celih naselij, kar pa je spriče velike zahtevnosti zbiranja podatkov in njihove obsežnosti praktično neizvedljivo.

3. VZROKI ZEMLJIŠKE RAZDROBLJENOSTI

O vzrokih za zemljiško razdrobljenost smo že spregovorili. Dejstvo je, da je vzrokov več in da se medsebojno tesno prepletajo, vendar bi vseeno lahko govorili o prevladi dveh faktorjev:

- reliefne razmere in
- dedovalne politike.

Učinki reliefa so primarni v hribovitih območjih, učinki dedovalne politike pa v ravninskih predelih. Res pa je, da je vloga dedovanja tudi v reliefno razgibanih predelih zelo pomembna, zlasti pri dinamiki drobitve, medtem ko je relief v ravninskih predelih vplival pri formiranju sistemov poljske razdelitve na delitev različno kvalitetnih zemljiških kompleksov, ki pa predstavljajo razmeroma statično komponento. Drugi razlogi so novejšega datuma in je njihov prispevek k povečevanju (dinamiki) zemljiške razdrobljenosti vse pomembnejši. Najpogosteje gre za ekonomske razloge, povezane s slabostmi v izvajanju zemljiške politike. Prostorska in velikostna opredelitev mnogih trditvev je obdelana v strokovnih osnovah za pripravo smernic prostorskega plana občine Novo mesto pa tudi v nadaljevanju študije same.

3.1. Relief

Relief je glavni naradni činitelj, ki vpliva tako na razdelitvene oblike zemljišča kot tudi na fizično razdrobljenost. Učinke reliefa pa vseeno ne smemo obravnavati enostranske. Njegova funkcija je dvojna. Na eni strani vpliva na drobitev zaradi izdvajanja in intenziviranja ravnejših površin sredi sicer nagnjenega sveta, na drugi strani pa se v območjih s manj primernimi pogoji za širitev intenzivnejših zemljiških kategorij ohranjajo večje parcele pašnikov ter gozdov, kjer je tudi dinamika drobitve nižja.

V zvezi s reliefno izoblikovanostjo imata precejšen vpliv na razdrobljenost tudi ekspozicija in nagnjenost. Na prisojnih pobočjih so v višinah do 450 m, v takozvanem termalnem pasu, pogosti

vinogradi. Povprečna velikost vinogradniške parcele je zelo majhna, kar je posledica potreb po visokointenzivni, pretežno še vedno ročni kultivaciji in razraščanja hobi kmetijstva. Zaradi prvega razloga je obdelovanje večjih površin s strani posameznih gospodarstev onemogočeno. Drugi razlog je prisoten spričo vse bolj prisotnih težanj nekmetškega prebivalstva po aktivnem izkoriščanju prostega časa, za kar zadostujejo še manjše parcele. Vinograd je kot zemljiška kategorija za tovrstno dejavnost poleg vrtničkarstva najbolj pomemben. Nasprotno pa na osovini pebožjih prevladujejo razmeroma velike parcele delovno neintenzivnih kategorij, gozdov in pašnikov.

Relief vpliva z naraščanjem nadmorske višine tudi na klimo. Tudi v novomeški občini se vzpetine do loco z visoke. Zanje je značilna klasična pasovitost kmetijske izrabe zemljišč, pri čemer se intenzivnost obdelave z naraščanjem višine zmanjšuje in prevladujejo manj intenzivne kategorije. Čeprav razdrobljenosti z ozirom na nadmorske višine nismo posebej ugotavljali, kažejo analize izbranih parametrov, prikazanih na kartah, da še le-ta z naraščanjem nadmorske višine praviloma zmanjšuje. Nenazadnje je pomemben vpliv reliefa tudi na stopajo opuščanja kmetijskih površin.

Pomemben je tudi vpliv zmočvirjenih, aluvialnih ravnin s slabo rodovitnimi, zaglejenimi prsti, primernimi le za ekstenzivno travniško izrabo. Drugače pa so najbolj kakovostna tla na pléistocenskih terasah, zlasti würaških, kjer prevladuje intenzivna njivska izraba, zato je na njih tudi stopnja razdrobljenosti visoka. Seveda pa so prav različne pedosekvence ana od poglavitnih funkcij reliefa.

Talni pogoji so igrali posebno vlogo pri formiranju vaških obdelovalnih kompleksov v fazi kultivacije zemljišč. Ves čas so bile prisotne težnje, da se vsem lastnikom oziroma udivalcom zagotovi približno enaki pogoji za preživljanje, saj je bila v preteklosti kmetijska dejavnost prevladujoča gospodarska panoga.

Zato so nastali na istovrstnih območjih obdelovalni kompleksi, kjer so imeli svoje zemljišče vsi prisadeti. Tako je imela poseznar na kmetija še od nekaj več bolj ali manj primernih površin, kar je pomemben vzrok za današnjo razdrobljenost, a v preteklosti, v dobi maksimalne obdelave s primitivnimi agrrotehničnimi ukrepi ni v preveliki meri negativno učinkovala.

Na ravnih tleh imamo prevlado pravilnih, podolgovatih parcel, v močno razgibanem in nagajenem svetu pa so najpogostejši nepravilni, grudasti kosi. Prav gotovo v teh primerih parcelacija močno zavisi od površinskega značaja. Vendar se v vsej prilagodljivosti na teren kaže pravzaprav le vpliv reliefa na oblike parcelacije, ne pa na sam agrarni sistem. Zakaj pri vseh različnih variantah poljske razdelitve gre očitno za en sam stari, prvotno kolektivni, nesistematični agrarni režim, ki na ravno površinski relief preoblikuje parcelacije v različne variante.

Kraška kamnita tla so povzročila svojstven sistem parcelacije, pri katerem je polje tudi pri izrazito pomešani posestni strukturi bolj odprto kakor pri vaseh na nekarbonatnih kamninah. Kjer je zemlja slabša, so njive ponavadi ostale širše, kjer je dobra, pa so jo delili in razkosovali do skrajnosti. Intenzivne oblike kmetijske proizvodnje so vezane skoraj izključno le na dolomitni kras. Marsikje v hribovju so njive podprte v terase, kar je plod stoletne borbe za ohranjanje zemlje s strmino, premočnim spiranjem ali s specifičnimi klimatskimi razmerami.

Na ravnem svetu razdrobljenosti ni težko odpraviti. Potrebno je le preurediti in združiti dosedanjo drobno posest, vendar so tovrstni posegi kljub vsemu precej dragi. Potrebno pa je skrbno upoštevati lokalne razmere. Vsa pestra podoba grudastih in dolgih njiv po ravnih, planjavah in pobočjih gričev in hribov, njive v terasah in onejkah, vse to je plod večstoletnega prilagajanja nizkoreliefnim razmeram ter dolgih izkušenj v borbi z erozijo zemlje in s težavami pri oranju. Marsikje je bilo lahko usodno, če bi te izkušnje iz preteklosti prezrli.

V tabeli št. 1 smo prikazali poglavitne vzroke za obstoječo zemljiško razdrobljenost po socialnoekonomskih tipih gospodinjstev. Torej gre za testiranje anketiranega prebivalstva, kje vidi najpomembnejše vzroke za razdrobljenost. Pomembno je, da se jih skoraj polovica (45,3%) zaveda izredne vloge naravnih pogojev, med njimi še posebno reliefa. Razlike v odgovorih po tipih gospodinjstev so v večji meri plod socioekonomske strukture v določenih območjih kot pa različne stopnje osveščenosti.

3.2. Dedovalna politika

Dedovanje je predvsem družbenoekonomski pojav. Je v najtesnejši zvezi z ustanovo lastnine. Marksizem uči, da so lastninski odnosi "pravni izraz" produkcijskih odnosov, to je odnosov med ljudmi v proizvodnji. Produkcijski odnosi, ki so značilni za vsako posamezno družbenoekonomsko formacijo, se izražajo v določeni obliki lastnine in so odločilni tudi za dedovanje. Ta načelna ugotovitev velja seveda za tiste produkcijske odnose, ki so v določeni družbeni formaciji dominantni in kakor je primer v socializmu, tudi najnaprednejše. Taki odnosi pa tako v kapitalizmu, kakor tudi v socializmu niso odnosi na vasi, ki so iz različnih odnosov sestajali posebno v naših prilikah, ki jih karakterizira drobna posest vaškega tipa in obstoj zasebne lastnine na nekmetijskem zemljišču (Kocjan, 1973).

Na področju dednega prava niso bile upošteevane globoke razlike med vaško in mestno družbo, zato so bila načela dedovanja enaka za kmete in meščane. S tem so se sicer skušale zgladiti neenakosti, vendar so bile zglajene na škodo kmeta. Dedovanje po zakonu o dedovanju je glede razdelitve zapuščine za bogate dediščine in za tiste primere, ko je družina že izgubila značaj proizvodne skupnosti ter je ostala le še gospodarska skupnost, značilna za urbano okolje. Takšni pravni vzorci, ki niso nastali iz naše specifične vaške družbe, ne morejo rabiti svojemu namenu, ker so preseljeni iz popolnoma drugačnega okolja, drugačne miselnosti in drugačne ureditve.

GLAVNI VZROKI ZA OBSTOJEČO ZEMLJIŠKO RAZDROBLJENOST PO TIPIH GOSPODINJSTEV

Tip gospodinjstev	V z r o k i																	
	Neustrezna dedovalna politika		Neizvajanje določil o zaščitnih kmetijah		Nesposobnost odgovornih organov		Dolgoletna družb. nezaint.za razvoj kmetijstva		Individualna miselnost slov.kmeta		Špekulacije		Težnja, da ima vsakdo zemljo		Naravni pogoji		Skupaj	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Kmečka gospodinjstva	24	35,8	1	1,5	2	3,0	1	1,5	4	6,0	1	1,5	2	3,0	32	47,8	67	100
Mešana, pretežno kmečka gospodinjstva	31	47,7	2	3,1	-	-	2	3,1	3	4,6	2	3,1	-	-	25	38,5	65	100
Mešana enakovredna gospodinjstva	35	37,2	-	-	-	-	2	2,1	4	4,3	-	-	3	3,2	50	53,2	94	100
Mešana pretežno nekmečka gospod.	53	43,8	2	1,6	1	0,8	4	3,3	3	2,5	-	-	2	1,6	56	46,3	121	100
Nekmečka gospodinjstva	118	54,5	1	3,0	1	3,0	11	3,0	11	3,0	3	0,8	7	3,0	11	33,3	33	100
SKUPAJ	161	42,4	6	1,6	4	1,1	10	2,6	15	3,9	3	0,8	7	1,8	174	45,8	380	100

Vir: Anketiranje na terenu, september 1982

Dedovanje pa ni edini krivec drobitve zasebnih kmetijskih zemljišč. Žal ni na velje podatkov, koliko je dedovanje pripomoglo k temu negativnemu pojavu. Če imamo pred očmi, da sedanji sistem dedovanja postavlja kot pravilo pri zakonitem dedovanju fizično delitev premožejša in da je prevzel pri najnem deležu francoski sistem rezerve in ne sistem denarne odprave, kakršen je bil poznan pred uveljavitvijo novega zakona o dedovanju, je očitno, da tovrsten negativni proces pospešuje. Ne smemo pa tega problema gledati poenostavljeno, tako da upoštevamo samo dedovanje kot neposredni pravni naslov, zaradi katerega je prišlo do drobitve kmetijskih zemljišč.

Če kmet razdeli za časa življenja svojo lastnino med otroke ali pa napiše oporoko, se bo oziral na veljavni sistem dedovanja. Zato bo popuščal zahtevam po zemlji s strani tistih, ki so jih že sredstva kmetije upposobila za samostojno in dostojno življenje (šolanje, oprema delavnic ipd.). Prevzemnik takšne zmanjšane kmetije pa je navadno še drugače obremenjen z raznimi izplačili, kar vse škoduje tako ohranitvi take zmanjšane kmetije kot tudimožnosti, da bi prevzemnik moderniziral tehnologijo pridelovanja. Poseben problem predstavlja dejstvo, da je prenos lastništva kmetij s starejše na mlajšo generacijo pogosto vezan šele na smrt starega gospodarja ali pa se opravi v času njegove onemoglosti, ko so življenjske sile in ambicije mlajše generacije že dodobra izčrpane.

Da bi zemljo kar najbolje izkoristili, bi morali spremeniti predpise o dedovanju zemlje, in sicer tako, da bi zemljo dosledno podedovali tisti, ki bo ostal na posestvu, hkrati pa bi odpravili pravico, da lahko zemljo podeduje tudi oni, ki so posestvo zapustili. S takšnimi spremembami v dednem pravu bi se nadaljne drobljenje parcel občutno zadržalo, bile bi pa tudi pomemben prispevek k uveljavljanju kmečkega poklica in izboljševanju kmetijstva nasploh.

Sprejeti in upoštevati je potrebno načelo, da nekmet ne more podedovati njive, lahko pa podeduje določen minimum sadovnjakov, vinogradov in gozdov (Komisija zveznih družbenih svetov za vprašanja gospodarske stabilizacije, 1982).

V ta namen smo v Sloveniji že pred desetletjem sprejeli zakon o dedovanju kmetijskih zemljišč in zasebnih kmetijskih gospodarstev, vendar je okrog njegovega izvajanja precej problemov. Merila, ki jih določa zakon za določanje zaščitenih kmetij, se v več primerih (velikost posesti, zagotovljeno nasledstvo, ipd.) neustrezno uporabljajo, kar povzroča, da med zaščitenimi kmetijami niso zajeti vse kmetije, ki izpolnjujejo zakonske pogoje in obratno. Dogaja se, da se v okvir zaščitenih kmetij določijo tudi zemljišča, ki so v že sprejetih prostorskih dokumentih namenjena za graditev.

Pri zavarovanju določenih kmetij pred drobitvijo moramo upoštevati dejstvo, da je za razmere pri nas in seveda tudi v občini Novo mesto značilna drobna posest maškega tipa in da je kar 87,9% kmetijskih zemljišč v zasebni lasti. Zato je pomembno, da zaradi pospeševanja kmetijske proizvodnje in uveljavljanja socialističnih odnosov v tej proizvodnji ne docuščamo zmanjševanja ekonomskih sposobnosti posameznih kmetij kot proizvodnih enot zaradi njihovega drobljenja. Takšen proces pomeni v veliki meri odvzemanje možnosti proizvodnega sodelovanja med individualnimi kmetijskimi proizvajalci in organizacijami združenega dela.

Naj omenimo še, da določitve, ki jih prinaša zakon o zaščitenih kmetijah, pri nas niso novost. V Sloveniji smo poznali dejansko nedeljivost kmetij z upoštevanjem koncepcije rimskega prava do 1868 leta, ko je bil razveljavljen patent iz leta 1790. Pri tem je potrebno pripomniti, da Kranjska ni imela predpisov o nedeljivosti kmetij od francoske zasedbe dalje (začetek 19. stol.) in je zato na Kranjskem stopil zakon iz leta 1868 v veljavo že po treh mesecih po objavi, drugje pa se je procedura zavlekla. Takrat so se začela v dedovanju kmetij v celoti uporabljati načela splošnega dedovanja. Leta 1889 so bile s posebnim državnim zakonom pooblašene posamezne dežele v avstroogrski monarhiji, da z nekaterimi

omejitvam določijo nedeljivost kmetij srednjih velikosti. Vendar pa so v Avstriji izkoristile tovrstne možnosti samo Koroška, Tirolska in Češka, pri nas pa je proces drobitve prišel do polne veljave.

Dedovalna politika vpliva tako na prostorsko kot na velikostno razdrobljenost. Z delitvijo posesti na več delov prihaja bodisi do delitve posameznih zemljiških kosov brez drobitve posameznih parcel, bodisi do delitve zemlje znotraj zemljiških kosov, pri čemer je izredna njihova delitev. Na ta način se delijo kosi na posamezne parcele, ki se prej predstavljale lastninsko in obdelovalno celoto ali pa se delijo parcele same. Obadva pojava sta v smislu organiziranja moderne proizvodne izredno negativna, vsekakor bolj kot delitev kmetije po pripadajočih sklenjenih kosih posesti.

Anketirana populacija se vpliva neustreznega dedovalnega sistema dobro sveda (tabela št.1). Uvršča ga takoj za vplivom prirodnih pogojev na drugo mesto (42,4%), obadva skupaj pa pokrivata skoraj 90% spekter vseh ocen vzrokov zemljiške razdrobljenosti. Zanimivo je, da je v kategoriji čistih nekmečkih gospodinjstev opasna močna prevlada vpliva dedovalne politike, kar kaže na precejšnjo kritičnost, saj je ravno pretirano prehajanje zemlje v roke nekmečkega prebivalstva ena temeljnih zablod današnje zemljiške politike.

3.3. Drugi vzroki

Ostali vzroki so mnogovrstni. V zadnjem času postajajo vse bolj prisotni oziroma za sedanjo dinamiko nadaljne drobitve celo odločilni. So plod naglega družbenoekonomskega razvoja v povejnem obdobju, ki ga spremljajo tako prostorski posegi kot intenzivno socialno preseljanje podeželja, ki ga spremlja močna deagrarizacija.

V zvezi s procesom deagrarizacija pa poteka tudi proces drobitve kmetij, večanja števila delavsko-kmečkih gospodarstev, staranje in upadanje delovne sposobnosti zasebnih kmetovalcev ter zato zmanjševanje obdelovalnih kmetijskih površin, zmanjševanje celotnih kmetijskih površin in prehajanje kmetijskega zemljišča v last tistih, ki ga ne obdelujejo z osebnim delom. Lastništvo na kmetijski zemljišču pa pomeni za tiste, ki ga ne obdelujejo, ~~vzamo~~ naložen denar in še možnost zasluka brez dela (očudjanje zemlje v najem kmečkemu prebivalstvu) ali pa na njem ustvarjajo viničarskim podobne odnose, ki so našemu družbenemu sistemu tuji.

K temu prispeva tudi nedosledno uveljavljanje prednostne pravice do nakupa zemljišč, kar povzroča, da se močno povečuje število nekmetov - lastnikov kmetijskih zemljišč, tudi na najbolj ugodnih površinah. Pomanjkanje podatkov nam onemogoča, da bi natančno ocenili obseg zemljišč v lasti nekmetov in mešanih delavsko-kmečkih gospodinjstev v občini Novo mesto. Analize za potrebe študije o mešanih delavsko-kmečkih gospodinjstvih pa so pokazale, da posedujejo čista kmečka gospodinjstva 21% vseh zemljišč v občini, mešana kar 70,6%, nekmečka pa še 8,4%. Poudariti velja, da obseg zemljišč v rokah nekmetov ni tolikšen kot v nekaterih drugih slovenskih občinah, npr. primer obalnih ali osrednje-slovenskih. Vendar pa je tolikšen delež tudi posledica socialnega preseljenja na vasi, saj je pogosta kategorija nekmečkih gospodinjstev na kmečkih gospodarstvih, ki z delom na zemlji po redni zeposlitvi izboljšuje osebni standard (tovrstne kmetije niso bistveno manjše od čistih kmetij), zato jih nekatere klasifikacije uvrščajo med tip mešanih gospodinjstev.

Zaradi prehajanja zemljišč v roke nekmetov in dejstvo, da tudi promet kmetijskih zemljišč med sorodniki vpliva na drobljenje, bo potrebno dopolniti ustrezne določbe zakona o kmetijskih zemljiščih. Pravico nekmeta do obdelovalne zemlje, do določenega maksimuma, je potrebno natančno uravnati z zakonskimi določili. Nekmet bi si namreč lahko kupil zemlje brez njiv (do določenega maksimuma), pri čemer bi bil dolžan, da jo obdeluje v skladu s predpisi o dobrem gospodarju in da jo vključuje v programe prostorsko ureditvenih

operacij, kar je danes eden bistvenih problemov. Nekmetje bi morali graditi rekreacijske objekte, urejati vrtove in sadovnjake, vinograde in druge na terenih, kjer ni mogoče urediti večjih kompleksov in organizirati modernega, tržnega pridelovanja.

Za velik del majhnih individualnih kmečkih gospodarstev je značilno, da ima blagovna proizvodnja za trg le podrejeno vlogo. Temu ustreza tudi proizvodnja majhnih količin raznovrstnih dobrin (avtarkična, polikulturalna proizvodna usmerjenost), ki je organizirna na raskosnih, prostorsko raztresenih zemljiških. Da je stopnja tržnosti razmeroma skromna, potrjujeta podatka, da v letu 1981 20,7% kmetij v občini ni bilo vključenih v tržno proizvodnjo, med preostalimi pa jih je 90% prodalo za manj kot 200.000 dinarjev pridelkov (Kladnik, 1982).

Med učinki prostorskih posegov velja izdvojiti tiste, ki so plod razraščanja infrastrukture ter urbanizacije. Regnici na ljubo moramo povedati, da so tovrstni razlogi za zemljiško razdrobljenost v občini Novo mesto zaskrbljujoči še zanesljivi, saj lahko med novjšimi posegi omenimo le novoizgrajeno "avtocesto" Ljubljana-Zagreb in širjenje zazidalnih površin v zaledju Novega mesta.

Učinki infrastrukturnega omrežja so longitudinalni in vplivajo na prostorsko kot velikostno razdrobljenost. Objekte sekajo posamezne parcele in posestva, ki se na ta način drobijo, obenem pa se ob večjih posegih nekatere kmetije lahko tudi bistveno površinsko zmanjšajo. Zaneso je, da so nadomestna zemljišča zaradi neurejenih socialno posestnih razmer pogosto zgolj imaginarna kategorija.

Širjenje zazidalnih površin učinkuje pretežno disperzno, njegovi učinki pa se v bistvu podobni kot učinki infrastrukturnih objektov, le da so za določene prizadete kmetije lahko še bistveno bolj boleče, saj jim pogosto ni zagotovljen niti proizvodno eksistenčni minimum, tako da so se prisiljene preseljevati.

Drugi vzroki vplivajo na razdrobljenost v novomeški občini po mnenju anketirancev le z 11,8% vseh navajanj (tabela št.1). Med njimi velja poudariti slasti naslednja dva: dolgoletna družbena nezainteresiranost za razvoj kmetijstva ali drugače povedano stihijski razvoj (2,6%) ter individualna miselnost slovenskega kmeta (3,9%). Le-te s veliko mero samokritičnosti priznavajo anketirane čiste kmetije (6,0%). Pogosto se zaradi individualizma in nezaupanja kmetije v vaških skupnostih ne morejo dogovoriti za skupno proizvodno politiko oziroma za različne oblike združevanja sredstev in zemlje. Med vzroki se pojavljajo tudi neizvajanje določil o zaščitenih kmetijah, nesposobnost odgovornih organov, težnja, da ima vsakdo zemlje (kritika ekspanzije nekmetov na podeželju) ter z njimi povezane špekulacije.

4. UČINKI ZEMLJIŠKE RAZDROBLJENOSTI

Učinki zemljiške razdrobljenosti so mnogovrstni. Medsebojno se tesno prepletajo, tako da je določene pojave izredno težko opredeliti. Prav tako niso vse posledice zgolj funkcija zemljiške razdrobljenosti, pač pa tudi drugih vzrokov, ki pa so spet pogosto posledica razdrobljenosti. Nekatero učinke lahko neposredno merimo, spet druge pa lahko le opisno opredelimo oziroma sklepamo o njihovi velikosti in direktno s primerjenjem večih sorodnih pojavov. Mogoče je sicer uporabiti faktorsko analizo, ki pa je izredno zahtevna in dolgotrajna. Nasploh velja ugotovitev, da je merjenje učinkov zemljiške razdrobljenosti izredno zahtevno opravilo.

Učinke zemljiške razdrobljenosti je mogoče razvrstiti v tri poglavitne skupine, ki pa so med seboj kot že rečeno v tesni soodvisnosti:

- demografski,
- fiziognomski,
- ekonomski.

Med njimi je neposredno mogoče opredeljevati samo ekonomske učinke, prav tako je mogoče razmeroma zanesljivo opredeliti nekatere elemente učinkov v fiziognomiji pokrajine, medtem ko je demografski razvoj v tako ozki povezavi tudi z vsemi drugimi prirodnimi družbenoekonomskimi pojavi, da ga je kot funkcije zemljiške razdrobljenosti same skoraj nemogoče ovrednotiti.

Posledice razdrobljenosti posesti se najbolj direktno odražajo v izgubi površine, v neprimerni obliki parcel, v manjšem pridelku, slabših možnostih za mehanizacijo ter končno in kar je najvažnejše, v večjem potrebnem delovnem času za določeno delo. Zemljiška razdrobljenost je dejansko enakovredna zmanjšanju površine, ki pa ga je količinsko težko izrednotiti.

4.1. Demografski učinki

Zemljiška razdrobljenost močno vpliva na potrebno delovno silo v kmetijstvu. Ugotavljanje presežkov oziroma primanjkljajev delovne sile je prav zaradi razdrobljenosti zelo oteženo. Različne kmetijske gostote izpričujejo, da je pri tem skoraj nemogoče uporabiti povprečke. Če primerjamo število delovnih moči v kmetijstvu s kmetijskimi ali obdelovalnimi površinami, dobimo določeno gostoto delovnih moči na hektar, ki pove ali imamo presežek ali primanjkljaj delovne sile. Če pa se izračunavajo gostote za vsako kmetijo posebej, se rezultati med seboj izredno razlikujejo od primera do primera.

Razdrobljenost vpliva v primeru našega podeželja v prvi vrsti na presežke delovne sile, ki jih odraža nekakšna prikrita agrarna prenaseljenost. Zaradi manjše produktivnosti je za iste rezultate potrebno veliko več živega dela kot na zaskroženih kompleksih. Nizka produktivnost vpliva na skromno plačilo v odnosu do vloženega dela, zato se množice mladih zaposlujejo v neagrarnih dejavnostih s boljšimi možnostmi za dostojno preživljanje. Pravzaprav je slednja trditev še vezana na polpretekli čas, saj je možično uvajanje mehanizacije v mnogočem povzročilo viške kmečke delovne sile, ki se je morala poklicno preselovati.

Vendar pa je ob pretirani deagrarnizaciji še postalo pereče obdelave zasebne zemlje (Agrarna izhodišča za ekonomsko-družbeni in prostorski razvoj širše dolenske regije, 1972). Še pred prvo svetovno vojno se si zaradi velike razdrobljenosti posesti morala nekatera kmečka gospodinjstva iskati dodatnih virov za preživljanje družine, večinoma z zaposlovanjem izven kmetijstva. Še intenzivneje so člani kmečkih gospodinjstev opuščali kmečki poklic po drugi svetovni vojni. Zato je delež čistih kmečkih gospodinjstev naglo upadel, čedalje bolj pa je naraščal delež mešanih delavsko-kmečkih gospodinjstev, še posebno v območjih s ugodno prometno povezavo, ki omogoča intenzivno dnevno pretakanje delovne sile.

Iz odročnih hribovskih krajev, kjer slabe komunikacije onemogočajo dnevno migracije, pa se je mlada delovna sila odselila v kraje zaposlitve. Ostalo je pretežno prebivalstvo, ki zaradi ostarelosti ni sposobno vzdrževati zemljiškega fonda.

Med leti 1961 in 1971 je zajela vse krajevne skupnosti močna deagrarizacija, saj je delež kmečkega prebivalstva povsod padel za okrog 20%, razen v KS Hinje, kjer se je zmanjšal za samo 5,5%. Novejši podatki (ocena za 1978) kažejo, da se deagrarizacija nadaljuje, saj je upadel delež kmečkega prebivalstva še za 10% in znaša 18,4%. Delež kmečkega prebivalstva je v vseh krajevnih skupnostih padel pod 40%. Izjema je ponovno le KS Hinje, kjer je kljub padcu za 15,7% še vedno izrazito visok (60%). Primerjava rezultatov zadnjega popisa za leto 1981 je zaradi spremenjene metodologije opredeljevanja kmečke populacije problematična. Delež aktivnega kmečkega prebivalstva od vsega aktivnega prebivalstva se je močno zmanjšal predvsem v južnem delu občine, na območju Gorjancev, kjer pa je še vedno okrog tretjina aktivnega kmečkega prebivalstva, kar je znatno nad občinskim povprečjem (17,7%). V osrednjem delu občine je še manj kot 10% aktivnega kmečkega prebivalstva od vseh aktivnih, nad 50% pa ga je še v Suhli krajini na območju katastrskih občin Ajdovec, Brezova reber, Herinja vas, Dole in Zgrad. Območja se ujemajo s predeli s najmanj ugodnimi prirodnimi pogoji, kjer je razdrobljenost visoka.

Oblikovala so se značilnodedemografska območja. V obdobju 1961 - 1971 se je praznilo 148 naselij, med katerimi prevladujejo naselja s manj kot 100 prebivalci. V obdobju 1971-1978 je bilo število naselij s depopulacijo še vedno 110, kar 166 jih je stagniralo, v 78 pa je bil registriran rahel porast.

V tabeli št.2 je razvidno, da je bila depopulacija precej izrazitejša v obdobju 1953-1979 kot pa samo ob upoštevanju obdobja 1953-1979. Delež območij s močno in zmerno depopulacijo se je zmanjšal na račun območij populacijske stagnacije. Prav tako se je zmanjšal nekdanj dokaj izrazit delež koncentracije, iz česar sklepamo, da je bil čas po drugi svetovni vojni obdobje

Tabela št.2 STRUKTURA POVRŠIN IN PREBIVALCEV PO DEMOGRAFSKIH OBMOČJIH
V NOVOMENŠKI OBČINI ZA OBDOBJI 1953-1979 in 1971-1979

	Površine		Prebivalci	
	1953-79	1971-79	1953-79	1971-79
Poseljeno	1,25	1,25	-	-
Močna depopulacija	6,23	-	0,51	-
Zmerne depopulacija	35,49	25,68	16,20	11,29
Stagnacija z znaš. depopulacije	17,18	43,71	9,71	23,25
Stagnacija z znaš. koncentracije	18,47	16,90	15,63	10,02
Zmerne koncentracija	13,52	7,42	17,02	14,90
Močna koncentracija	7,83	5,06	40,93	35,54
Skupaj	100,00	100,00	100,00	100,0

populacijske polarizacije in intenzivnih selitvenih tokov, da pa se je v zadnjem času položaj relativno umiril. Večina prebivalstva živi v coni močne populacijske koncentracije (35,5%), drugi višek pa je v coni stagnacije z značilnostmi depopulacije (23,3%). Samo dobra desetina živi v območju zmerne depopulacije.

Območje depopulacije (glej karto v prilogi) v obdobju depopulacije je obsegalo s izjemo Žuženberka celotno Suho krajino, hribovita in redko poseljena območja Kočevskega Roga, območje Mirne Peči in Globodola ter območje Škocjana in Zbur. Močnejša koncentracija je v območju demografskih osi ob Krki, kjer še posebno izstopajo predeli Žuženberka, Straže, Novega mesta in Šentjerneja. Povsod drugje je prevladujoč tip stagnacije, s tem da je stagnacija z značilnostmi koncentracije bolj razširjena zahodno, stagnacija z značilnostmi depopulacije pa vzhodno od Novega mesta.

Za območja depopulacije velja, da so področja praznjenja in v še slabšem primeru celo odmiranja prebivalstva. Število rojstev je manjše od smrtnosti, česar se pridružuje še močno odseljevanje, kar še poudarja negativni migracijski saldo. Starostna struktura je neugodna, zlasti neugodna je v agrarni dejavnosti, saj je večina aktivnega kmečkega prebivalstva stara nad 50 let.

Kot dober pokazatelj starostne strukture se uporablja indeks staranja prebivalstva, ki izraža razmerje med starostno skupino s 65 in več leti ter med številom otrok v starosti 0-14 let. Pri normalni sestavi prebivalstva znaša indeks staranja od 33 do 38. Primerjava indeksov staranja in gibanja števila prebivalstva po krajevnih skupnostih v obdobju 1961-1971 očitno kaže na njuno medsebojno soodvisnost. Krajevne skupnosti z najizrazitejšim upadanjem števila prebivalstva so imele tudi najslabšo starostno strukturo, obratno pa so imele krajevne skupnosti z intenzivnim doseljevanjem (Prečna, Hali Slatnik, Novo mesto) zelo nizek indeks staranja. V povprečju pa je za celotno občino indeks staranja 35, kar dokazuje povsem normalno starostno strukturo (Strokovne osnove za pripravo smerne prostorskega plana občine Novo mesto, 1979).

Zaradi ostarelega prebivalstva v območjih depopulacije v prihodnosti ni pričakovati dviga rodnosti, zato lahko še vnaprej pričakujemo padec števila prebivalstva. Število družinskih članov se rapidno zmanjšuje. Medtem, ko je bila v preteklosti velika družina gospodarja, žene, številnih otrok, tet in stricov, se je v novejšem času število družinskih članov skrčilo na vsega dva do tri. Razkroj klasične agrarne družbe spremlja deagrarizacija. Delež aktivnih oseb v kmetijstvu se vse bolj zmanjša, ekvivalentno pa se voča delež vzdrževanih, ki po številu ponekod celo presegajo aktivno delovno silo, kar bi bilo še očitneje, če ne bi bilo kmečko prebivalstvo aktivno še v pozni starosti. Tovrstno delovno silo ne moremo šteti za polnovredno. V ekstremno nerazvitih področjih zato delež vzdrževanih niti ni pretirano visok, kar je skupaj z ostarelo starostno strukturo najzaneslivejši pokazatelj negativnih tendenc.

Projekcija kmečkega prebivalstva z upoštevanjem primerne stopnje deagrarnizacije se naslanja na ocenjeno primerno število kmečkega prebivalstva, ki upošteva dane naravne razmere (relief, razčlenjenost in kvalitete zemljišča,...), intenzivnost in proizvodno usmerjenost kmetijstva, stopnjo mehanizacije, zemljiško razdrobljenost, velikost posesti, ipd. (Gosar, 1976). Takšen pristop nedvoumno kaže zelo zapleten vpliv produkcijskih odnosov in pogojev na optimalno število potrebnega kmečkega prebivalstva. Predpostavlja se, da bodo pri visoki stopnji mehanizacije čisti kmetje obdelovali samo posestva s več kot 6 ha kmetijskih zemljišč.

Ena izmed osnovnih zahtev v izračunavanju je bila, da se starostna sestava kmečkega prebivalstva ne sme več poslabševati, od tod tudi nekoliko nižje ugotovljeno število viška kmečkega prebivalstva za deagrarnizacijo, kot če bi upoštevali samo produkcijske odnose oziroma načrtovane oblike konsolidacije zemljišč. Staranje na eni strani slabi produktivno sposobnost kmetijstva, na drugi strani pa slabša socialni in ekonomski položaj kmečkega prebivalstva. Ogrožena je reprodukcijska sposobnost delovnih moči v kmetijstvu.

Prinejava stanja števila kmečkega prebivalstva v letu 1976 s potrebnim številom kaže na agrarno prenaseljenost, kljub temu pa starostna sestava kmečkega prebivalstva dopušča le postopno deagrarnizacijo viškov, če želimo ohraniti potrebno vitalno sposobnost kmečkega prebivalstva, saj ni računati na večji obseg reagrarnizacije že preslojenega prebivalstva. V novomeški občini kaže izračun za leto 1976 sicer navidezno precejšen presežek dejanskega števila kmečkega prebivalstva, vendar se bi lahko v obdobju 1976-1981 ob upoštevanju postavljenih pogojev preslojilo le 466 prebivalcev, od tega v starosti 15 do 39 let samo 303. Seveda pa je deagrarnizacija praktično izvedljiva samo v tej starostni skupini. Zato je potrebna pri odpiranju novih delovnih mest izven kmetijstva precejšnja previdnost, ki pa jo trenutna gospodarska situacija ne narekuje, saj se nova delovna mesta pri usmerjanju deagrarnizacije lahko močan zaviralni faktor. Gospodarstvo vsake družbe najno zahteva tudi kmetijsko proizvodnjo, ta pa najno tudi zadostno

Število delovnih moči, zato mora vsaka dolgoročnejša razvojna politika vsebovati tudi politiko ustreznega razvoja kmečkega prebivalstva.

4.2. Fiziognomski učinki

Fiziognomske učinke zemljiške razdrobljenosti lahko opredelimo kot direktne in indirektne. Čeprav so prvi na videz mnogo očitnejši, pa je za kmetijski in gospodarski položaj nasploh veliko bolj pomemben indirektni učinek razdrobljenosti, to je učinek na spremembe v videzu pokrajine oziroma v načinu izkoriščanja kmetijskega prostora, ki se odraža v spremembah v izrabi tal.

Direkten učinek zemljiške razdrobljenosti predstavlja fiziognomija oziroma videz posejatelja. Vsakdo lahko že na prvi pogled opazi različnost posameznih pokrajinskih tipov, v katerem ima posebno vlogo razdrobljenost kmetijskih površin, pa naj gre za pestro prepletanje različnih zemljiških kategorij ali pa za bolj ali manj opazno razparceliranost kot odraz prevlade zasebnega lastništva nad zemljo, majhnih kmetij in vasi s neenakimi talnimi pogoji za kmetovanje, kar je povzročilo delitev v predelih s podobno kvalitetskimi pogoji drobitev na vse lastnike v vasi. Značilno je tudi prepletanje različnih kategorij obdelovalne zemlje, mnogovrstna izraba njivskega sveta kot odraz neenotne proizvodne usmerjenosti in individualizma našega kmeta, še posebno pa je izrazita razparceliranost njivskega sveta v specifične sisteme poljske razdelitve kot odraz prilagajanja kmetovanja produkcijskih odnosom in reliefnim razmeram. Direktni učinki so vidni tudi v fiziognomiji urbaniziranih predelov s prepletanjem gozdenih in kmetijskih površin in drobno parcelacije.

Kjer je parcelacija posledica naravnih razmer, so individualne parcele pogosto majhne in teže za to, da imajo nepravilno obliko, kar otežuje ali celo onemogoča strojno obdelavo. Parcelacija, ki je povzročila pritisk prebivalstva na površino, ima lahko podoben učinek.

Enega izmed najpomembnejših procesov v spreminjanju izrabe tal v občini Novo mesto predstavlja opuščanje obdelave zemlje oziroma proizvodnostna ekstensifikacija, zato si ga oglejmo поблиže, z opredelitvijo osnovnih vzrokov in pojavnih oblik.

Zaradi nočnih procesov deagravicizacije, spreminjanja socioekonomske strukture na vasi, ostarevanja kmečke delovne sile in počasnega podružbljanja kmetijske proizvodnje je veliko zemljišč slabo obdelanih ali opuščanih, še posebno v hribovitih predelih občine. Značilno je, da v procesu deagravicizacije ne pribaja do spreminjanja lastninskih odnosov, kar je eden glavnih razlogov za nadaljno drobitev kmetijskih zemljišč. Še vedno je precej močno zakoreninjeno prepričanje, da je stihijsko opuščanje kmetijske proizvodnje in zemljišč povsem normalen razvojni proces. Ukrepi, ki jih določa zakon glede zmanjševanja zaraščanja oziroma ukrepi za ohranitev prvotnih ali uvajanja novih, družbeno verificiranih funkcij takih zemljišč, se ne izvajajo. Prav tako se ne izvajajo ukrepi v zvezi s slabo obdelanimi zemljišči (določila dobrega gospodarja).

Spremembe v izkoriščanju zasebne kmetijske zemlje so v nekaterih območjih že prešle v tisto kritično fazo, ko lahko v bližnji prihodnosti pričakujemo nadaljne opuščanje kmetijske izrabe zemlje ter s tem nadaljne širjenje območij z razkrojem kulturne pokrajine, odtasno območij z oblikovanjem neustreznih struktur v prostoru, seveda še ne bodo z drugačno politiko spremenjeni razvojni tokovi. Vloga zemljiške strukture, socioekonomske strukture, demografske strukture ter naravne primernosti za kmetovanje v stopnji kmetijske izkoriščenosti zemljišča, se v procesu družbeno-ekonomskega razvoja neprestano menja. Sedanja izkoriščenost kmetijske zemlje je rezultanta součinkovanja navedenih dejavnikov, pri čemer sta prav gotovo v ospredju zemljiška struktura, kjer ima pomembno vlogo razdrobljenost in družbenoekonomski razvoj sam, ki sta vplivala tudi na (negativno) podobo ostalih dejavnikov. Naravna primernost je kot sicer primarni činitelj potisnjena v osadje.

Zaradi svojstvenih produkcijskih pogojev (nadmorske višine, strmine, ekpozicije, značilnega poselitvenega sistema) pomeni hribovitost posebne okolje. Čeprav je le-to na znotraj močno razširjeno glede na različno nadmorsko višino, nagajenost pobočij, mikroklimatske razmere, različno kakovost prsti, ekpozicijo, je vendarle mogoče kot glavno gibalno nadaljne usode kmetijskih zemljišč izdvojiti nagib zemljišča:

- zaradi odločilnega vpliva na rentabilnost gojitve posameznih poljščin in
- zaradi odločilnega vpliva na možnost uporabe kmetijske mehanizacije.

Do 12% nagajenosti terena je mogoče gojiti vse kulture, le pri okopavinah se še pokaže negativen vpliv. Pobočja od 12% - 18% označujemo za strma zemljišča. Nad 16% je gojitev okopavin že problematično, čeprav se tudi pri drugih poljščinah kažejo negativni vplivi. Možnosti uvajanja intenzivnega travnega gospodarstva so zaradi strmine samo deloma omejene.

Naslednje kategorije tvorijo zelo strma pobočja z nagibom 18 % - 24%. Gojitev okopavin ni več ekonomsko utemeljena. Z omejitvami pa je še vedno mogoča produkcija žitaric - krmnih rastlin. Omejene pa so še tudi možnosti za intenzivno travno gospodarstvo. Na pobočjih z nagibom več kot 24% ni gospodarna praktično nobena oblika poljedelstva več, primerna so le za pašno živinorejo. Na nagibih do 35% predvsem za govedorejo, nad te meje pa za drobnico.

Strmina ima velik vpliv tudi na uvajanje, izbor iskoriščenost in učinkovitost mehanizacije. Pri tem se tesno navezuje na velikost in izoblikovanost posameznih zemljiških kosov. Velik del hribovitega sveta je bil poseljen v času matičnega poljedelstva. Možnost kmetijske izrabe tal je bila omejena zgolj na možnost uporabe motike. Že uvedba rala je izločila iz obdelovanja vrsto njiv ali pa cele kmetije, ki jih zaradi strmine ni bilo več mogoče obdelati, z vprežno živino. Uvajanje pluga je pomenilo naslednje stopnje redukcije strmih njiv. Danes je na tej stopnji proizvodnje večina kmetijskih zemljišč v hribovskem prostoru.

Razvoj bo šel gotovo še v nadaljne opuščanje prestraih zemljišč za uporabo mehanizacije, takozvanih marginalnih površin. Vstranjanje na primitivnih agrarnih tehnikah bi še v večji meri povečalo prepad med sodobnim, usmerjenim kmetovanjem in artarkično, polikulturno proizvodnjo.

Veljalo bi razmisлити o uvajanju pašne živinoreje v ogroženih območjih. Naravni pogoji za razvoj živinoreje so potencialno še zelo široki, saj npr. opuščene košenice v Suki krajini, bivših vasi na pobočju Roga, na Gorjancih, na širšem območju Starih šag in drugod, nudijo precejšnje možnosti za gojenje goveje živine, pa tudi ovčereje, katere uvajanje bi bilo za preprečevanje nadaljnega zaraščanja še posebno potrebno. Opuščene košenice, ki se nenaštrno zaraščajo predstavljajo pomembno spreminjanje kulturne pokrajine. Samo pogozdovanje z iglavci na vseh takšnih območjih ni perspektivna rešitev, ker lahko povzroči tudi negativne posledice (sprememba mikrokline, kar bi spremenilo tudi pogoje za vinogradništvo).

M. Klemenčič (Klemenčič, 1975) je opredelil kritične vrednosti, pri katerih prihaja do ekstenzifikacije kmetijske obdelave kot posledica maksimalne v optimalno obdelavo:

- strmina nad 25% naklona;
- njivska parcela mora biti za rentabilno obdelavo velika vsaj 10 a, "koeficient intenzivnosti" pa predvideva za ostale zemljiške kategorije naslednje mejne vrednosti: za vinograd 7,5 a, za travnik 50 a in pašnik 100 a;
- 5 ha velika posest predstavlja mejno vrednost pri velikosti posesti. Raziskave so pokazale, da se običajno kmetijska proizvodnja na posestvih z več kot 5 ha obdelovalne zemlje nadaljuje, medtem ko je pri manjših obratih mogoče zaslediti opuščanje kmetovanja;
- socialno-ekonomske preseljanje poteka v kmečkih gospodinjstvih na kmečkih gospodarstvih vseh velikosti, pri čemer prihaja do končne preselitve v neagrarne dejavnosti le na najmanjših kmetijah. Delno preseljeno gospodinjstvo na najmanjšem posestvu je zanesljiv dokaz za socialno-ekonomske vzroke opuščanja obdelave zemlje;

- kritično mejo za vse oblike transporta predstavlja 1500 m oddaljena parcela.

Malovrh (Malovrh, 1963) ugotavlja za določeno izrabo njivske parcele izrazitejše pozitivne vrednosti srednjih količnikov (glej poglavje o izračunavanju pokazateljev v razdrobljenosti). Takšne vrednosti so predvsem pri njivah pod žiti ali deteljišča, to je pri kulturah, ki ne zahtevajo veliko časa za obdelovanje in se na ta način najbolj približujejo travniškim parcelam.

Travniki imajo od vseh kategorij zemljišč najboljše gospodarstvo-prostorske opredelitev. Ta kategorija zemljišč je navadno precej oddaljena od doma, vendar enostaven način izkoriščanja in nezahteven način obdelovanja razmeroma precej velikih kosov zemljišča ustvarjata nekaj uravnotežene odnose posameznih činiteljev. Kjer so travnišča bolj obremenjena s dodatnim delom (gnojenje, dodatno čiščenje, večkratna košnja, kombinacija s sadovnjakom), so ugodne vrednosti modificirane.

Spreminjanje izrabe zemlje kot proces ekstenzifikacije proizvodnje lahko opredelimo v dva površinsko prevladujoča tipa:

- spreminjanje njiv v travnike ali ozelenjevanje, ki je praviloma posledica preusmeritve v živinorejo, lahko pa je vzrok tudi pomanjkanje delovne sile in ekstenzifikacija obdelave.
- Spreminjanje njiv, travnikov, sadovnjakov, vinogradov ter pašnikov v gozd ali ogozdovanje, ki pa je praviloma vselej povezano s negativnimi demografskimi in socialnoekonomskimi gibanji ter s slabimi naravnimi pogoji. Le redko je napredovanje gozda plod načrtne politike gozdnih gospodarstev v območjih, kjer je človekova aktivna vloga v ogromni produkciji verjetno za vselej usahnila.

Iz navedenega sledi, da opuščanje spremlja tako sprememba intenzivnosti obdelave kot spreminjanje zemljiških kategorij. Največkrat prihaja do ozelenjevanja v bližini naselij ter do ogozdovanja na bolj oddaljenih parcelah.

Glede na sunanji izgled in vzrok nastanka ločimo različne vrste prelogov (Klemenčič, 1975). Glede na vzrok se pojavljajo predvsem:

- ekonomski prelog kot posledica neekonomičnosti nadaljne kmetijske izrabe zemljišč,
- tehnični prelog zaradi slabih prirodnih pogojev za uvajanje kmetijske mehanizacije,
- socialni prelog zaradi socialne preselitve lastnikov zemljišč.

Glede na fiziognomije pa lahko uvrstimo prelog v naslednje kategorije, katerih intenzivnost obdelave se praviloma znižuje v skladu z naraščanjem oddaljenosti zemlje od naselja:

- prikriti prelog z izredno ekstenzivno oziroma komaj opazno obdelavo,
- prelog prve stopnje z značilnostmi ozelenjevanja,
- prelog druge stopnje z začetki ogozdovanja,
- pušča.

Struktura zemljiških kategorij v občini Novo mesto, na Dolenjskem in v Sloveniji (tabela št.3) kaže, da je v novomeški občini v primerjavi s Dolenjsko skoraj enak delež njiv (leta 1979 še 16,6%) in travnikov (17,0%), manj je pašnikov (6,3%), zato pa več gozdov (52,8%), kar kaže na visoko stopnjo zaraščanja s gozdom. V primerjavi s Slovenijo je več njivskega in nekaj manj travnikov. Nadpovprečan, čeprav nizek je delež vinogradov, zato pa je nižji delež sadovnjakov. Pašnikov je manj, zato pa je več gozdov. Precej opazna je razlika pri deležu nerodovitnega sveta, ki je v novomeški občini za skoraj polovico manjši, kar pa je seveda tudi posledica odsotnosti visokogorskega, skalnatega sveta. Izgleda, da je delež urbaniziranih površin celo nekaj nad republiškim povprečjem.

Tabela št. 3: STRUKTURA ZEMLJIŠKIH KATEGORIJ V LETIH 1953 IN 1979

		Njive	Travniki	Sadovnjaki	Vinogradi	Vrtovi	Pašniki	Gozd	Močvirje	Nerodovitno	Skupaj
Novo mesto	1953	21,67	13,15	0,14	2,76	1,04	10,53	47,25	0,00	3,47	100,0
	1979	16,63	17,03	1,47	1,87	0,00	6,25	52,79	0,00	3,96	100,0
Dolenjska	1953	21,27	15,24	0,07	2,94	0,97	15,64	40,52	0,00	3,36	100,0
	1979	17,03	17,82	1,40	1,79	0,00	11,54	46,64	0,00	3,78	100,0
SR Slovenija	1953	16,69	17,17	0,73	1,55	0,99	14,91	42,47	0,09	5,40	100,0
	1979	13,19	18,90	2,05	1,05	0,01	11,08	47,37	0,08	6,23	100,0

Vir: Problematika zemljiške strukture v luči dolgoročnega razvoja Slovenije. IGU, 1981.

V proučevanem obdobju je opazno precejšnje zmanjšanje površine njiv (tabela št.4), pašnikov in vinogradov, povečale pa so se površine travnikov, gozdov in nerodovitnih površin. Omeniti velja, da se je v zadnjih 25 letih delež pašnikov zmanjšal za skoraj polovico, delež njiv pa za četrtno. Negativna gibanja so še posebno izrazita, če jih primerjamo z odgovarjajočimi vrednostmi za dolenjske regije in za celotno republiko. Deleži gozdov so se navidez povečali za majhen indeks, toda ob upoštevanju njihovega velikega deleža v zemljiški strukturi je jasno, da gre za izredno velike površine. Površina travnikov pa se je v občini Novo mesto povečevala v vseh pogledih nadpovprečno. Pri vsem tem pa velja opozoriti tudi na dejstvo, da operiramo s katastrskimi podatki, za katere vemo, da niso ažurni in sestajajo pri registraciji dejanskega stanja za okrog 20% in da vsekoli govorimo le o povprečjih za celotno občino, znotraj nje pa so določena območja izredno prizadeta.

Negativna gibanja se v sedemdesetih letih niso zaustavila, čeprav so ugotovljeni indeksi precej nižji, kar pa je posledica krajšega opazovanega razdobja. Še več, izgleda da so se neželjeni tokovi celo pospešili.

Če se bodo procesi transformacije nadaljevali še naprej s podobno intenzivnostjo, se bo razmerje med posameznimi vodilnimi zemljiškimi kategorijami še vnaprej poslabševalo v prid ekstenzivnejših kategorij (tabela št.5). Delež njiv bi se do leta 2000 zmanjšal na vsega 12,7%, delež pašnikov pa celo na samo 2,6%. Vprašanje je, če bi lahko takšna struktura zagotovila optimalen izkoristek proizvodnih potencialov oziroma če bo lahko na tako skrušenih površinah doseči zahteve po 85% samooskrbi v proizvodnji hrane. Delež travnikov naj bi se dvignil na 20,2%, gozdov pa na 57,3%. Poudariti velja, da bi bilo precej gozdnih površin zaradi stihijskega, nenačrtnega širjenja slabše kakovosti brez večje ekonomske vrednosti. Na podlagi ocen Inštituta za gozdno in lesno gospodarstvo so zaskrbljujoči

Tabela št. 4: SPREMINJANJE POVRŠINE ZEMLJIŠKIH KATEGORIJ V OBDOBJIH 1953-1979 IN 1971 - 1979 (indeksi)

	Njive	Travniki	Sadovnjaki	Vinogradi	Vrtovi	Pašniki	Gozd	Močvirje	Neodgovorne
Novo mesto 1953-1979	0,767	1,295	10,408	0,679	0,000	0,593	1,117	0,000	1,141
1971-1979	0,907	1,074	1,011	0,991	0,009	0,895	1,023	0,000	1,035
Dolenjska 1953-1979	0,801	1,170	20,632	0,608	0,000	0,738	1,151	0,480	1,124
1971-1979	0,934	1,026	1,006	0,981	0,008	0,980	1,018	1,000	1,027
SR Slovenija 1953-1979	0,789	1,100	2,791	0,673	0,013	0,742	1,114	0,897	1,161
1971-1979	0,949	1,016	1,026	0,978	0,147	0,912	1,026	1,032	1,047

Vir: Problematika zemljiške strukture v luči dolgoročnega razvoja Slovenije, IGU, 1981

Tabela št.5: PRIČAKOVANI TREND STRUKTURE ZEMLJIŠKIH KATEGORIJ DO LETA 1985 in 2000

		Njive	Travniki	Inten. kulture	Zaš-niki	Gozd	Nero-đovitno	Skupaj
Novo mesto	1985	15,54	17,94	3,13	4,96	54,34	4,07	100,00
	2000	12,69	20,19	2,80	2,61	57,34	4,36	100,0
Dolenjska	1985	15,93	18,59	2,91	10,09	48,59	3,89	100,0
	2000	13,56	20,05	2,48	7,75	52,04	4,12	100,0
SR Slovenija	1985	12,19	19,42	3,06	10,14	48,64	6,53	100,0
	2000	10,15	20,43	3,00	7,83	51,54	7,05	100,0

Vir: Problematika zemljiške strukture v luči dolgoročnega razvoja Slovenije, IGU, 1981

napovedi, da naj bi bilo v prihodnjih dvajsetih letih v občini opuščenih 8.209 ha kmetijskih zemljišč (26%). Od tega je 1059 ha že zaraščeni na 1677 so opazni znaki zaraščanja, 2635 ha je opuščenih, nadaljnih 2838 ha pa kaže znake opuščanja.

Čeprav se bodo nerodovitne površine razmeroma skromno razraščale (leta 2000 naj bi pokrivale 4,4% občine) in manj bi se povečale le za okrog 300 ha, pa tudi tega podatka ne smemo zanemariti, saj se prisotne tendence po pozidavi najkvalitetnejših kmetijskih površin. Vsekakor si bo potrebno z vsemi silami prizadevati usmerjati urbanizacijo na zemljišča s slabšimi proizvodnimi potenciali.

Tipologija spreminjanja izrabe tal v obdobjih 1953-1979 in 1971-1979 nam kaže (tabela št.6), da sta površinsko najbolj razširjena procesa ogozdovanja in ozelenjevanje. V prvem obdobju je opazno izrazitejše ogozdovanje, v zadnjem času pa je prevzelo vodilno vlogo ozelenjevanje. Zanimivo je, da v obeh primerih prevladujeta izraziti obliki, ko odpade več kot 75% vseh sprememb v zemljiški strukturi na širjenje gozda oziroma porast travnikov. Intenzifikacija se pojavi šele v novejšem obdobju in še to sporadično, medtem ko je porast površin s prevladujočimi procesi urbanizacije znaten. Procesi v celotni dolenski regiji so razmeroma podobni, v Sloveniji pa sta procesa ozele- njevanja in ogozdovanja bolj uravnovežena, predvsem pa je opa- zen še posebno v novejšem obdobju izrazitejši porast urbaniza- cije.

Tabela št.6: TIPOLOGIJA SPREMINJANJA IZRABE TAL V OBDOBJIH 1953-1979 IN 1971 - 1979

	Novo mesto		Dolenjska		Slovenija	
	1953-1979	1971-1979	1953-1979	1971-1979	1953-1979	1971-1979
Omiljeno ogozdovanje	0,00	2,22	0,44	1,01	2,11	1,02
Močno ogozdovanje	11,59	9,49	13,19	6,70	14,52	7,87
Izrazito ogozdovanje	35,94	15,40	41,22	21,49	32,07	23,51
Omiljeno ozelenjevanje	1,93	1,44	3,30	0,66	2,20	1,52
Močno ozelenjevanje	29,37	10,67	22,32	14,81	15,51	14,39
Izrazito ozelenjevanje	19,64	47,46	16,43	40,50	17,56	25,05
Omiljena intenzifikacija	0,00	0,95	0,00	0,43	0,29	0,15
Močna intenzifikacija	0,00	0,00	0,00	0,00	1,07	0,93
Izrazita intenzifikacija	0,00	3,76	0,00	1,79	0,78	2,57
Omiljena urbanizacija	0,00	0,00	0,90	2,61	1,91	3,35
Močna urbanizacija	1,53	5,78	2,20	5,54	5,83	7,84
Izrazita urbanizacija	0,00	2,85	0,00	4,46	6,15	11,82
Skupaj	100,00	100,00	100,0	100,00	100,00	100,00

Vir: Problematika zemljiške strukture v luči dolgoročnega razvoja Slovenije.
IGU, 1981

Tabela št.7: TIPOLOGIJA SPREMINJANJA IZRABE TAL PO DEMOGRAFSKIH OBMOČJIH V OBČINI NOVO MESTO
(OBDOBJE 1971-1979) (RELATIVNI DELEŽI PO KATEGORIJAH)

	Nepo- seljeno	Močna depopul.	Zmerna depopul.	Stagnacija z značilnostmi depopul. koncen.	Zmerna koncen- tracija	Izraz. koncen- tracija	Skupaj
Omiljeno ogozdovanje	-	-	-	5,03	-	-	2,22
Močno ogozdovanje	-	-	19,40	5,37	7,87	-	9,49
Izrazito ogozdovanje	100,0	-	13,87	12,15	31,37	-	15,40
Omiljeno ozelenjevanje	-	-	-	-	-	7,55	1,44
Močno ozelenjevanje	-	-	7,40	10,88	22,28	-	10,67
Izrazito ozelenjevanje	-	-	59,31	52,18	19,24	62,95	47,46
Omiljena intenzifikacija	-	-	-	-	-	12,73	0,95
Močna intenzifikacija	-	-	-	-	-	-	-
Izrazita intenzifikacija	-	-	-	8,59	-	-	3,76
Omiljena urbanizacija	-	-	0,01	-	-	-	-
Močna urbanizacija	-	-	-	-	-	16,77	5,78
Izrazita urbanizacija	-	-	-	5,75	19,24	-	2,85
Skupaj	100,0	-	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Vir: Problematika zemljiške strukture v luči dolgoročnega razvoja Slovenije. IGU, 1981

V tabeli št.7 smo prikazali spreminjanje izrabe tal po demografskih območjih v novomeški občini za obdobje 1971 - 1979. Kot smo že prej ugotovili, je v novjšem obdobju proces ogozdovanja v veliki meri nadomestil proces ozelenjevanja, zato iz podatkov ni povsem razvidna globina problematike izrazite ekstenzifikacije v območjih upadanja števila prebivalstva. Pa vendar, opazno je, da so procesi ogozdovanja samo v predelih depopulacije in stagnacije, medtem ko je v območju koncentracije poudarjeno ozelenjevanje. Tudi urbanizacija je precej izrazitejša v območju koncentracije, medtem ko je intenzifikacija tako v območju stagnacije kot koncentracije.

Poglejmo si na kratko še regionalno problematiko spreminjanja površine zemljiških kategorij, ki smo jo prikazali na treh kartah v prilogi, medtem ko so podrobni podatki priloženi v tabelah z računalniškimi izpisi. Poslužili smo se tudi raziskave o opuščanju in zaraščanju kmetijskih zemljišč, katero je izdelal Inštitut za gozdno in lesno gospodarstvo ob sodelovanju Zavoda za družbeno planiranje Novo mesto.

Površina njiv se je v obdobju 1953-1979 najbolj izrazito skrčila v hribovitih območjih Slike krajine (Boga in v Podgorju) pa tudi v katastrskih občinah Ajdovec in Brezova reber. Opazno je, da gre za območja na karbonatnih, prštežno spnenčastih kamninah, kjer plitka prst in velika kamenitost onemogočata intenzivnejše njivsko izrabo. Drugo območje z nadpovprečno visokim zmanjševanjem je v ožjem zaledju Novega mesta (katastrske občine Gotna vas, Bršljin in Novo mesto) kot posledica urbanizacije in deagrarizacije. Obenem pa opažamo v širšem zaledju Novega mesta območja z najmanjšim krčenjem njivskega sveta (oskrbovanje mestnega prebivalstva), podobno pa je tudi na Šentjernejskem polju, kjer je najbolj rodovitna zemlja.

Naraščanje površine gozdov je v precej tesni obratnosorazmerni povezavi s spreminjanjem površine njivskega sveta, kar je posledica zaraščanja. Največji porast je v Siki krajini, kjer

je razen doline Krke sklenjen kompleks ozemlja, kjer je delež gozdov porasel za več kot 50%. Drugi razmeroma sklenjen kompleks močnega, a v primerjavi s Suho krajino manj izrazitega zaraščanja je v podgorju Gorjancev, opazen pa je tudi močan porast v katastrski občini Šentjernej, kjer pa gre za načrtno zagotavljanje varovalne funkcije gozdov.

Nad 15% že opuščeni njivskih površin je v katastrskih občinah Žvirče, Hinje, Sareka, Podstenice, Poljane, Stare Žage, Brezova reber, Ždinja vas, Cerovec, Gabrje in Brusnice. Vzhodno od Novega mesta, v okolici Šentjerneja ter v K.O. Veliko Liplje inš Gorenje polje pa naj po podatkih Inštituta za gozdno in lesno gospodarstvo sploh ne bi bilo opuščeni kmetijskih površin. Isti avtorji predvidevajo, da bo v prihodnje največ opuščanja kmetijskih površin v katastrskih občinah Šmihel pri Žuženberku, Veliko Liplje, Sela, Prečna, Stare Žage, Cerovec, Vrhopolje in Orehovica. Najmanjše opuščanje pa naj bi bilo v območjih, kjer je le-to tudi doslej najmanj izraslo. Predvideva se, da bo v katastrskih občinah Žvirče, Hinje, Sareka, Podstenica, Stare Žage in Črešnjica ostalo na razpolago manj kot 50% današnjih kmetijskih površin. Delež kmetijskih površin z znaki zaraščanja je najvišji (nad 15%) v katastrskih občinah Sareka, Podstenice in Črešnjica, visok (nad 10% in 15%) pa je tudi v večini drugih katastrskih občinah Suhe krajine, v okolici Mirne peči, na področju Gorjancev pa predvsem v K.O. Gabrje. V nekaterih drugih katastrskih občinah Suhe Krajine in Roga pa je poudarjeno visok delež že zaraščanih kmetijskih površin.

Naraščanje nerodovitnih površin kot posledica urbanizacije je najbolj izrazito v Novem mestu in okoliških katastrskih občinah, zlasti na področju severno od dolenske metropole (K.O. Haeljšič, Zagorica). Druga cona je vezana na območje avtoceste Ljubljana-Zagreb v okolici Šmarjete (K.O. Polhovica, Bela Cerkev, Tomažja vas in Zagrad).

4.3. Ekonomski učinki

Ekonomski učinki so kot že rečeno direktna posledica zemljiške razdrobljenosti in kot takšni direktno učinkujejo kot pomemben dejavnik na fiziognomske poteze in demografske tokove.

Neučinkovitost tradicionalnih individualnih kmetijskih gospodarstev, ki se sicer izboljšujejo svoj položaj s tem, da izboljšujejo tehnologije obdelovanja, nehoti opozarja na nesmotno zemljiško razdelitev oziroma posestno strukturo. Kaže na najnost, da v sklop ekonomskih analiz kmečkih gospodarstev spada tudi analiza njihove socialno posestne oziroma gospodarsko posestne strukture, nastale v pogojih gospodarjenja z zemljišči. Razmerje med celokupnim v obdelovanje zemljišč vloženim delom in neproduktivnim, iz prenegovanja razdalj med domom in parcelami izvirajočim delom, se v življenju in gospodarskem poslovanju kmetij še vedno jealje kot dano dejstvo. O njem prizadeti ne vodijo dosti računa, ker so se ga privadili in ga smatrajo za nekaj samo po sebi umevnega, od nekdanj prisotnega. A upravičeno samo sklepati, da je nesmotna gospodarsko prostorska struktura obratov večje ali manjše breme, ki ga mora posamezna kmetija prenašati, s čimer se ustrezno znižuje njena gospodarska učinkovitost.

Uporaba kmetijske mehanizacije je mnogokje zaradi premajhnih oziroma nepravilno oblikovanih parcel, pa tudi zaradi problemov pri dostopnosti, neekonomična, ponekod pa tudi fizično otežkočena oziroma onemogočena. Zaradi potreb po dostopnosti na posamezne kose zemljišča je bil v obdobju kulture znaten del površin izvzet iz kmetijske proizvodnje. Opazovanja so pokazala, da se še posebno v ravninskih predelih z najbolj zadostnimi prsti poljske poti razpredene na vsaki nekaj parcel, tako da nanje odpade tudi do 5% kmetijskih površin.

Zaradi manjše učinkovitosti je manjši pridelek kljub velikemu trudu proizvajalcev, ki se kaže v veliki porabi delovnega časa. Poseben problem v novejšem času, v obdobju energetske krize predstavlja precejšnja dodatna poraba goriva, kar v veliki meri draži kmetijske pridelke.

Pri povezovanju doma in parcel nastane posebni obratovalni strošek, ki zavisi od jakosti prometnega upora. Le tega izraža poraba delovnega časa in truda za opravljanje poti ter transporta proizvajalnih sredstev in pridelka na določene razdalje in pri določenih terenskih, zlasti reliefnih razmerah. Zaradi tega velja izkoriščati in obdelovati parcele, ki so bliže doma in v zložnejšem svetu, čimbolj intenzivno, tako da je vanje vložena razmeroma največ dela in sredstev. Takšna, z živim ter opredmetenim delom izvedena intenzifikacija proizvodnje na bližnjih in dostopnejših zemljiščih zagotavlja visokovredni pridelek na enoto površine, ne da bi bistveno porastla njegova obremenitev s posebnim obratovalnim stroškom za notranji promet. Nasprotno pa velja težje dostopne parcele oziroma zemljiške kose izkoriščati in obdelovati bolj ekstenzivno, kar pomeni, da je na njih bolj smotno gojiti kulture, ki ne zahtevajo veliko dela in kapitalnih sredstev. Manjša zahtevnost izkoriščanja in obdelovanja zemljišč znižuje proizvajalne stroške in obenem proporcionalno znižuje notranje transportne stroške. V pogojih tržnega gospodarstva se to odraža v nižji proizvodni ceni pridelkov, medtem ko se pri samozkrbnem kmetovanju na tak način zmanjšuje breme neproduktivnega dela in napora. Po ugotovitvah Malovrha znaša količina časa produktivnega dela na 1 uro poti oziroma tanziteta dela (7,8 do 9 ur, pri eni od kmetij pa celo 12 ur (najboljši pogoji).

Malovrh (Malovrh, 1963) je izračunal da se povprečna dnevna obremenitev ene delovne moči na proučevanih kmetijah giblje med 8 in 10 urami, pri proučevani populaciji v občini Novo mesto pa smo ugotovili (Kladnik, 1982), da je povprečna dnevna obremenitev večine aktivnega kmečkega prebivalstva 10 do 12 ur, v času proizvodnih konic (setev, košnja, pobiranje pridelkov) pa celo 14-16 ur, kar so prizadeti slikovito izražali s izrazom "od vida do vida", kadar smo jih povprašali o dolžini delovnika. Vendar pri mnogih kmetijah tudi tolikšna prizadevnost ne zadošča, zato morajo precejšen delovni prispevek vlagati tudi redno zaposleni v popoldanskem času oziroma ob koncu tedna. Njihova obremenitev znaša povprečno 3-5 ur dnevno.

Tabela št.8: VPLIV RAZDROBLJENOSTI NA OBSEG PROIZVODNJE Z OZIROM NA STROSTNO STRUKTURO GOSPODINJSTEV

	Mlado	Zrelo	Genera- cijsko	Starajoče	Ostarelo	Skupaj
Da	61,7	46,4	61,4	62,5	20,7	56,3
Ne	36,2	39,3	38,6	29,2	69,0	39,3
Nima mnenja	2,1	14,3	-	8,3	10,3	4,3
Skupaj	31,3	9,3	33,7	16,0	9,7	100,0

Tabela št.9: VPLIV RAZDROBLJENOSTI NA OBSEG PROIZVODNJE Z OZIROM NA POKLICNO STRUKTURO GOSPODINJSTEV

	Kmečko	Mešano PK	Mešano E	Mešano PN	Nekemčko	Skupaj
Da	41,8	66,0	50,0	64,1	60,0	56,3
Ne	49,1	34,0	44,7	32,6	36,7	39,3
Nima mnenja	9,1	-	5,3	3,3	3,3	4,3
Skupaj	18,3	15,7	25,3	30,7	10,0	100,0

Vir: Anketiranje na terenu, september 1982

V anketirani populaciji gospodinjstev v občini Novo mesto je 56,3% takšnih, ki menijo, da razdrobljenost vpliva na obseg proizvodnje, 39,3% vpliv razdrobljenosti zanika, 4,3% pa o problematiki nimajo izdelanega mnenja (tabele št. 8, št. 9 in št. 10). Očitno je, da je problem še posebej trn v peti mladim in generacijskim gospodinjstvom, ki na proizvodnjo gledajo z veliko mero ekonomičnosti, dočim je pri ostarelih gospodinjstvih še prisoten sentimentalni odnos do kmečkega dela. Le petina (20,7%) ostarelih gospodinjstev se zaveda vpliva razdrobljenosti. Na videz je presenetljivo, da razdrobljenost bolj moti nekmečka in mešana gospodinjstva kot čista kmečka, vendar je to posledica na eni strani ostarelosti čistih kmečkih gospodinjstev, na eni strani pa sodobnejših pogledov na kmetijsko proizvodnjo, ki izvira iz spoznanj o produktivnosti, katerih so se navzeli med redno zaposlitvijo. Zelo zanimivi so odgovori o vplivih razdrobljenosti z ozirom na velikost posesti. Delež gospodinjstev, ki opažajo vpliv razdrobljenosti narašča skladno z naraščanjem velikosti posesti do 10 ha, potem pa stagnira. Vzroki za takšno stanje so v dejstvu, da se razdrobljenost z večanjem velikosti stopnjuje, največje kmetije pa se nahajajo v Suhi krajini, kjer je starostna struktura izrazito neugodna.

Med učinki razdrobljenosti se skoraj enakovredno pojavljajo naslednji vzroki (tabela št. 11, št. 12 in št. 13): otežena organizacija kmetijske proizvodnje (29,6%), otežena ali onemogočena uporaba kmetijske mehanizacije (32,7%) ter velika poraba neefektivnega delovnega časa (35,4%).

Meje med parcelami in zaradi njih in poljskih poti izgubljena zemljišča so precej manjši problem, ki pa se ga zavedajo zlasti mlajša, perspektivna gospodinjstva. Med preostalimi učinki bi z ozirom na starostno strukturo gospodinjstev težko opredelili določeno zakonitost, kar velja tudi za poklicno strukturo in klasifikacijo gospodinjstev z ozirom na velikost posesti.

Tabela št.10: VPLIV RAZDROBLJENOSTI NA OBSEG PROIZVODNJE Z OZIROM NA VELIKOST POSESTI

	do 1 ha	1 - 8 ha	2 - 3 ha	3 - 5 ha	5 - 10 ha	10 - 20 ha	nad 20 ha	Skupaj
Da	-	18,8	38,7	43,2	65,7	65,2	55,0	56,3
Ne	100,0	75,0	61,3	43,2	31,4	31,5	40,0	39,3
Nina njenja	-	6,3	-	13,5	2,9	3,3	5,0	4,3
Skupaj	0,7	5,3	10,3	12,3	34,0	30,7	6,7	100,0

Vir: Anketiranje na terenu, september 1982

Табела Бс.11: ПОСТАВЛЕНИ АПЛИВИ ИНИЦИЈАТИВИ И ОЗИОН НА СВАКОСНО СТРУКТУРО
 ГОСПОДИНСТВО

Отежана организација	Млада	Зрејо	Генерација	Старска	Отежана	Старска
Отежана организација кметска пројекција	32,2	28,6	24,5	36,4	28,6	29,6
Отежана организација кметска организација	31,0	23,8	35,7	34,1	28,6	32,7
Заради тоа што партијата је изгубила дел од својата влада	1,1	4,8	4,1	-	-	2,3
Велика партија неопределена нема деловна група	35,6	42,9	35,7	29,5	42,9	35,4
Старска	33,9	8,2	38,1	17,1	2,7	100,0

Извор: Анкетирани на терену, септември 1982

Tabela št. 12: POGlavITNI VPLIVI RAZDROBLJENOSTI Z OZIROM NA POKLICNO STRUKTURO
GOSPODINJSTEV

	Kmečko	Mešano	Meša- no PK no E	Meša- no PH	Nekmečko	Skupaj
Otežena organizacija kmetijske proizvodnje	35,5	27,1	25,0	30,8	33,3	29,6
Otežena ali onemogočena raba kmetijske proizvod.	25,8	37,5	33,3	31,9	33,3	32,7
Zaradi mej med parcelami je izgubljen del zemljišč	-	4,2	3,3	1,1	3,7	2,3
Velika poraba neefektiv- nega delovnega časa	38,7	31,3	38,3	36,3	29,6	35,4
Skupaj	12,1	18,7	23,3	35,4	10,5	100,0

Vir: Anketiranje na terenu, september 1982

Tabela št. 13: POGLAVITNI VPLIVI RAZDROBLJENOSTI Z OZIROM NA VELIKOST POSESTI

	1 - 2 ha	2-3 ha	3-5 ha	5-10 ha	10-20 ha	nad 20 ha	Skupaj
Otežena organizacija kmetijske proizvodnje	33,3	47,1	26,3	31,7	24,0	35,3	29,6
Otežena ali onemogočena raba kmetijske mehanizac.	33,3	35,3	15,8	29,7	39,0	29,4	32,7
Zaradi mej med parcelami je izgubljen del zemljišč	-	-	5,3	2,0	2,0	5,9	2,3
Velika poraba neefektiv- nega delovnega časa	33,3	17,6	52,6	36,6	35,0	29,4	35,4
Skupaj	1,2	6,6	7,4	39,3	38,9	6,6	100,0

Vir: Anketiranje na terenu, september 1982

Ugotavljali smo tudi, da koliko bi se povečala proizvodnja, če bi bila zemlja v enem samem kosu (tabele št. 14, 15 in št.16). Res je, da gre v veliki meri za subjektivne ocene, zato moramo vrednosti jemati z rezervno. Kljub temu pa ugotovitve izpričujejo določeno zakonitost, ki odražajo značilnosti različnih stratifikacij gospodinjstev.

V globalu več kot polovica (52,7%) gospodinjstev meni, da proizvodnje ne bi mogli povečati. Med njimi so še posebno pasivna ostarela, pa tudi zrela gospodinjstva. Posebno kritično ocenjujejo vpliv razdrobljenosti mlada, generacijska in starajoča gospodinjstva. Velja omeniti, da so med njimi tudi takšna, ki navajajo enkratno povečanje proizvodnje, kar pa je gotovo pretiravanje. Resno se zdi, da bi se ob upoštevanju štirih stalnic v proizvodnih odnosih: velikosti posesti, proizvodne usmerjenosti, stopnje mehaniziranosti in obstoječe delovne sile, lahko količina kmetijskih pridelkov dvignila za okrog 20%, le v redkih primerih pa za več. Pomembno pa je, da bi bila dosežena večja efektivnost in s tem cenenost proizvodnje.

Čista kmečka gospodinjstva so pokazala pri ocenjevanju precejšnjoZERO zadržanosti, zato pa so pokazala večji optimizem zlasti mešana gospodinjstva. Zanimivo je, da so optimistične ocene še posebno izrazite na kmetijah z največ zemlje, kar jasno kaže, da je pri večjih obratih razdrobljenost huda ovira. Ponovno je opazna prelomnica pri kmečkih gospodarstvih z malo zemlje.

Precej podobne so tudi ocene, koliko več zemlje bi lahko posestevne kmetije zadovoljivo obdelali, če bi bila zemlja konsolidarna v enem kosu. Tudi pri tej opredelitvi smo upoštevali prej navedene konstante: proizvodno usmerjenost, mehaniziranost in obstoječo delovno silo.

Tabela št.15: ZA KOLIKO BI SE POVEČALA PROIZVODNJA, ČE BI BILA ZEMLJA V ENEM SAMEM KOSU,
Z OZIROM NA STAROSTNO STRUKTURO GOSPODINJSKIH

	Mlado	Zrelo	Genera- cijsko	Stara- joše	Ostarele	Skupaj
Ne bi bilo razlik	52,1	64,3	47,5	39,6	82,8	52,7
Do 20%	33,0	10,7	38,6	41,7	13,8	32,3
20 - 39%	8,5	14,3	8,9	14,6	3,4	9,7
40 - 59%	4,3	3,6	5,0	4,2	-	4,0
60 - 79%	1,1	3,6	-	-	-	0,7
80 - 99%	1,1	-	-	-	-	0,3
nad 100%	-	3,6	-	-	-	0,3
Skupaj	31,3	9,3	33,7	16,0	9,7	100,0

Vir: Anketiranje na terenu, september 1982

Tabela št.15: ZA KOLIKO BI SE POVEČALA PROIZVODNJA, ČE BI BILA ZEMLJA V ENINI KOSU, Z OZIROM NA POKLIČNO STRUKTURO GOSPODINJSTEV

	Kmečko	Mešano PK	Mešano E	Mešano PH	Nekmečko	Skupaj
Ne bi bilo razlik	69,1	42,6	52,6	47,8	53,3	52,7
do 20%	20,1	31,9	31,6	38,0	40,0	32,3
20 - 39%	10,9	17,0	9,2	7,6	3,3	9,7
40 - 59%	-	6,4	5,3	4,3	3,3	4,0
60 - 79%	-	-	-	2,2	-	0,7
80 - 99%	-	2,1	-	-	-	0,3
Nad 100%	-	-	1,3	-	-	0,3
Skupaj	18,3	15,4	25,3	30,7	10,0	100,0

Vir: Anketiranje na terenu, september 1982

Tabela št.16: KOLIKO BI SE POVEČALA PROIZVODNJA, ČE BI BILA ŽETLJA V ENEM SAMEM KOSU,
2 OZIROM NA VELIKOST POSESTI

	do 1ha	1-2 ha	2-3ha	3-5ha	5-10ha	10-20ha	nad 20 ha	Skupaj
Ne bi bilo razlik	100,0	87,5	74,2	70,3	42,2	41,3	60,0	52,7
Do 20%	-	12,5	19,4	24,3	41,2	37,0	20,0	32,3
20 - 39%	-	-	3,2	-	11,8	15,2	10,0	9,7
40 - 59%	-	-	3,2	5,4	3,9	3,3	10,0	4,0
60 - 79%	-	-	-	-	1,0	1,1	-	0,7
80 - 90%	-	-	-	-	-	1,1	-	0,3
nad 100	-	-	-	-	-	1,1	-	0,3
Skupaj	0,7	5,3	10,3	12,3	34,0	30,7	6,7	100,0

Vir: Anketiranje na terenu, september 1982

Tabela št.17: KOLIKO VSE ZEMLJE BI LAHKO OBDELALI, ČE BI BILA LE-TA V ENNI SAMI KOSU Z OZIROMA NA STAROSTNO STRUKTURO GOSPODINJSTEV

	Mlado	Zrelo	Generacijsko	Starajoče	Ostarelo	Skupaj
Enako	47,9	67,9	46,5	41,7	86,2	52,0
Do 20%	29,8	10,7	32,7	37,5	10,3	28,3
20 - 39%	9,6	17,9	9,9	12,5	3,4	10,3
40 - 59%	5,3	-	5,9	2,1	-	4,0
60 - 79%	1,1	3,6	-	-	-	0,7
80 - 99%	2,1	-	-	2,1	-	1,0
nad 100%	4,3	-	5,0	4,2	-	3,7
Skupaj	31,3	9,3	33,7	16,0	9,7	100,0

Vir: Anketiranje na terenu, september 1982

Tabela št.18: KOLIKO VEČ ZEMLJE BI LAHKO OBDELALI, ČE BI BILA LE-PA V ENEM SAMEM KOSU
Z OZIROM NA POKLICNO STRUKTURO GOSPODINJSTEV

	Kmečko	Mešano PK	Mešano E	Mešano PH	Nekmečko	Skupaj
Enako	70,9	38,3	52,6	47,8	50,0	52,0
Do 20%	16,4	27,7	28,9	32,6	36,7	28,3
20-39 %	10,9	12,8	10,5	9,8	6,7	10,3
40 - 59%	-	4,3	6,6	3,3	6,7	4,0
60-79%	-	-	-	2,2	-	0,7
80-99%	-	4,3	-	1,1	-	1,0
nad 100 %	1,8	12,8	1,3	3,3	-	3,7
Skupaj	18,3	15,7	25,3	30,7	10,0	100,0

Vir: Anketiranje na terenu, september 1982

Največja pasivnost je ponovno pri ostarelih in zrelih gospodinjstvih, pri ostalih pa so ocene kaj različne. Niso redke trditve, ko določena gospodinjstva menijo, da bi lahko obvladovala tudi več kot še enkrat toliko zemlje kot jo posedujejo (skupaj 3,6%). Največja iniciativnost je pri mešanih delavsko-kmečkih gospodinjstvih, kjer je kar 21,1% taktičnih, ki bi lahko obdelala za več kot 20% več zemlje, od tega četrtnina več kot še enkrat toliko.

Zaradi visoke stopnje mehaniziranosti, ki je v privatnem sektorju pogosto predimensionirana in kot takšna nezadostno izkoriščena, je razumljivo, da so še posebno iniciativnost pokazale kmetije, ki imajo še doslej največ zemlje. Tako jih v kategoriji 10-20 ha kar 8,7% izjavlja, da bi lahko obvladovali več kot 100% več zemlje kakor je imajo danes. V kategoriji gospodinjstev s največ zemlje (nad 20ha) pa so ponovno prisotne previdnejše ocene, kar je posledica njihove ostarelosti in slabše mehaniziranosti, saj prevladujejo v nerazviti Suhi krajini.

Tretjina kmetij bi se ob odpravi zemljiške razdrobljenosti bila pripravljena usmeriti. Številka je precej visoka, če upoštevamo širši družbeni interes za razvoj kmetijstva, je pa odraz kmečke mentalitete, ki v kmetovanju še vedno ne vidi možnosti za dostojno življenje, kar je neusadnje tudi ocena težkih življenjskih razmer, kjer ima pomembno vlogo zemljiška razdrobljenost.

Največje stopnje pripravljenosti smo registrirali pri mladih gospodinjstvih (44,7%), kar je nedvomno razveseljivo, saj očitno prav mlada generacija v večji meri vidi perspektive v kmetovanju. Zaradi zaostrenega gospodarskega položaja je razumljiva nekoliko višja iniciativnost pri nekmečkih ter mešanih, pretežno nekmečkih gospodinjstvih, saj nudi kmetovanje v času negotovosti večjo socialno varnost. Prav tako narašča pripravljenost skladno s naraščanjem velikosti posesti, čeprav razlike pp velikostnih kategorijah niso izrazito velike. Pri tem pa je potrebno upoštevati, da je nekaj večjih kmetij še proizvodno usmerjenih.

Tabela št.19: KOLIKO VEČ ZEMLJE BI LAHKO OBDELALI, ČE BI BILA LE-TA V ENINI SAKEM
KOSU Z OZIROM NA VELIKOST POSESTI

	do 1ha	1-2 ha	2-3ha	3-5ha	5-10ha	10-20ha	nad 20ha	Skupaj
Enako	100,0	87,5	71,0	67,6	43,1	40,2	60,0	52,0
Do 20%	-	6,3	19,4	18,9	39,2	29,3	20,0	28,3
20 - 39%	-	6,3	6,5	8,1	9,8	14,1	10,0	10,3
40 - 59%	-	-	3,2	5,4	2,0	5,4	10,0	4,0
60 - 79%	-	-	-	-	1,0	1,1	-	0,7
80 - 99%	-	-	-	-	2,0	1,1	-	1,0
nad 100%	-	-	-	-	2,9	8,7	-	3,7
Skupaj	0,7	5,3	10,3	12,3	34,0	30,7	6,7	100,0

Vir: Anketiranje na terenu, september 1982

Tabela št.20: ALI BI KMETIJA OB ODPRAVI ZEMLJIŠKE RAZDROBLJENOSTI USMERILA KMETIJSKO PROIZVODNJO Z OZIROM NA STAROSTNO STRUKTURO GOSPODINJSTEV

	Mlado	Zrelo	Generacijsko	Starajoče	Ostarelo	Skupaj
Da	44,7	28,6	26,7	31,3	27,6	33,3
Ne	47,0	71,4	65,3	58,3	65,5	59,3
Nima mnenja	7,4	-	7,9	10,4	6,9	7,3
Skupaj	31,3	9,3	33,7	16,0	9,7	100,0

Tabela št.21: ALI BI KMETIJA OB ODPRAVI ZEMLJIŠKE RAZDROBLJENOSTI USMERILA KMETIJSKO PROIZVODNJO ZA OZIROM NA PORIČNO STRUKTURO GOSPODINJSTEV

	Kraško	Mešano PK	Mešano E	Mešano PN	Nekraško	Skupaj
Da	30,9	36,2	22,4	40,2	40,0	33,3
Ne	60,0	63,8	72,4	51,1	43,3	59,3
Nima mnenja	9,1	-	5,3	8,7	16,7	7,3
Skupaj	18,3	15,7	25,3	30,7	10,0	100,0

Vir: Anketiranje na terenu, september 1982

Tabela št.22: ALI BI KMETIJA OB ODPRAVI ZEMLJISKE RAZDROBLJENOSTI USMERILA KMETIJSKO
PROIZVODNJO Z OGIROM NA VELIKOST POSESTI

	do 1ha	1-2ha	2-3ha	3-5ha	5-10ha	10-20ha	nad 20 ha	Skupaj
Da	-	25,0	29,0	27,0	38,2	33,7	35,0	33,3
Ne	100,0	56,3	61,3	56,8	57,8	60,9	60,0	59,3
Nina mnenja	-	18,8	9,7	16,2	3,9	5,4	5,0	7,3
Skupaj	0,7	5,3	10,3	12,3	34,0	30,7	6,7	100,0

Vir: Anketiranje na terenu, september 1982

5. REGIONALNI ORIS NEKATERIH PARAMETROV ZEMLJIŠKE RAZDROBLJENOSTI

V dosedanjem izvajanju smo glavno pozornost namenili načelnemu obravnavanju in podrobni vsebinski analizi določenih dejstev. Večino trditvev lahko podkrepimo z dejansko ugotovljenimi parametri, ki smo jih skušali tudi prostorsko predočiti, problematiko pa prikazati na kartah. O pomenu posameznih parametrov kot indikatorjev zemljiške razdrobljenosti in o njihovih slabostih smo že spregovorili v podglavju 2.2. Več pozornosti namenimo na tem mestu velikosti posesti kot posebne kategorije razdrobljenosti in pri tem še posebno vprašanjem zemljiškega maksimuma.

Obravnavane parametre velja razumeti kot pokazatelje zemljiške razdrobljenosti, ki so v temi medsebojni soodvisnosti. Določena dejstva so pomemben dejavnik stopnje razdrobljenosti, ki se odraža v korelacijskih povezavah, katere lahko vizuelno opredelimo na priloženih kartah ali pa smo jih računsko dokazali.

5.1. Razmerje med zasebnim in družbenim sektorjem

Sektor lastništva nad zemljo je pomemben činitelj stopnje zemljiške razdrobljenosti, zato ga podrobneje opredeljujemo. Ker je družbeni sektor še od nekdanj kazal precejšnje prizadevanje pri ustvarjanju pogojev za čim bolj ekonomično proizvodnjo, je razumljivo, da je razdrobljenost pri njem bistveno nižja kot pri zasebnem sektorju. Še posebno očitne so razlike pri zemljiških kategorijah, kjer je možno kmetovanje maksimalno mehanizirati (njive, travniki), manjše pa so pri sadovnjakih in vinogradih, kjer je še vedno potrebno ročno delo. Seveda pa so v sklopu družbenega sektorja tudi precejšnje neekmetijske površine, tako-zvano "javno dobro".

V občini Novo mesto je 30,1% ozemlja v družbenem sektorju lastništva. Nadpovprečno visoki deleži (karta) so z izjemo Suhe krajine v hribovitem svetu Boga in Gorjancev, kjer so v družbeni lasti obsežne gozdne površine. Tudi v Novem mestu in ožji okolici je

je delež družbenih posesti nadpovprečen kot posledica večjega deleža urbaniziranih površin v družbeni lasti, gostejšega infrastrukturnega omrežja in nenaslednje razvitejšega družbenega sektorja kmetijstva. Nasprotno pa je delež družbenega sektorja izredno nizek v Suhi krajini, vzhodno od Novoga mesta in v okolici Šmarjete. V katastrskih občinah Žvirče, Hinje, Gornji križ, Gorenja vas, Teška voda, Potov vrh in Krušica ne doseže niti 5% površine.

Zemljiška struktura je v zasebnem in družbenem sektorju bistveno različna. Tabela št. 23 dokazuje, da je stopnja podružbljanja še zelo šibka, saj se intenzivne kategorije v lasti družbenega sektorja prej izjema kot pravilo. V zasebnem sektorju je bistveno višji delež njivskega in travniškega sveta, pa tudi sadovnjakov in še posebno vinogradov, ki v družbenem sektorju skorajda niso osebno vredni. Delež pašnikov je razmeroma podoben, zato pa je v družbenem sektorju znatno večji delež gozdov in še posebno neplodnih površin. Absolutno vzeto pa so površine vseh zemljiških kategorij s izjemo neplodnega sveta v zasebnem sektorju večje.

Kartografsko smo prikazali tudi strukturo zemljiških kategorij v obeh sektorjih lastništva. Analiza je še posebno pomembna za razumevanje podatkov o povprečni velikosti parcele, ki je razen sektora lastništva v veliki meri odvisna od zemljiške strukture.

V zasebnem sektorju je na ravnini, na Šentjernejskem polju skoraj polovico njivskega sveta, dobra četrtina ga je v okolici Šmarjete in Škocjana ter v okolici Hime Peči. Zelo nizki deleži njiv so v Suhi krajini, posebno v katastrskih občinah Hinje, Žvirče, Sela in Veliko Liplje ter na območju Roga (Podstenice, Poljane). Travniki so nadpovprečno zastopani v Suhi krajini ter v okolici Škocjana. Vinogradi so nadpovprečno zastopani na območju Vinjega vrha in Trške gore (K.O. Marinja vas, Črešnjica, Bela cerkev). Delež gozdov je najvišji na območju Kočevskega Roga, pa tudi v Novomeški kotlini pretežno polovico vseh zemljišč.

Tabela št.23: ZEMLJIŠKA STRUKTURA PO SEKTORJIH LASPNIŠTVA V OBČINI NOVO MESTO LETA 1981

	Zasebni sektor		Drušbeni sektor		Skupaj	
	površina(vha)	%	površina(vha)	%	površina(vha)	%
Njiva	10306	20,7	1021	4,6	11827	15,9
Travnik	11603	22,3	1375	6,1	12977	17,4
Sadovnjak	1007	1,9	87	0,4	1095	1,5
Vinograd	1391	2,7	33	0,1	1424	1,9
Vrt	0,0	0,0	0,2	0,0	0,3	0,0
Pašnik	3973	6,9	921	4,1	4494	6,0
Gozd	23254	44,6	16542	73,8	39796	53,4
Neplodno	460	0,9	2432	10,9	2892	3,9
Skupaj	52094	100,0	22411	100,0	74505	100,0

Vir: Zemljiški izpisi, Zavod SR Slovenije za statistiko, 1982

Pri družbenem sektorju so pomembnejši deleži njivskega sveta v zaledju Novega mesta, v okolici Šentjerneja ter Šmarjete. Še posebno so visoki v katastrskih občinah Prečna, Kandija, Šentjernej in Gradišče. V osrednjem in severnem delu občine je delež nerodovitnega sveta v strukturi družbenega sektorja praviloma visok in zavzema v katastrskih občinah Gornji križ, Hmeljčič, Daljni vrh, Smolenja vas, Potov vrh, Zajčji vrh, Hrušica, Šentj peter, Bela cerkev, Tomažja vas, Mršeča vas in Ostrog več kot polovico površin, medtem ko je v južnem, hribovitem delu občine opazna prevlada gozdnih površin. Tako je tudi v posameznih katastrskih občinah v drugih delih občine. Pri družbenem sektorju velja omeniti še precejšnje plantaže sadovnjakov v K.O.Šentjernej.

5.2. Velikost posesti

V različnih socialnoposestnih strukturah se izraba zemljišča spreminja različno intenzivno in v različni smeri. Pa tudi v območjih, kjer je naravni potencial za agrarno izrabo tal skoraj enak, so glede na velikost kmetij izredno velike razlike v načinu obdelave in s spreminjanjem izrabe zemljišča. Kmetije na večjih posestvih lahko do neke mere optimalno obdelujejo zemljo, tako da je izraba zemljišča pri njih praktično odraz vrednosti naravnih razmer in vrednosti človekovega dela. Male in tudi srednje kmetije ostajajo pri maksimalni obdelavi, dokler jim to omogoča zadostna delovna sila. Potem prihaja v vse večji meri dopuščenja obdelave v različnih stopnjah. Ker takšne razmere ne zagotavljajo zadostnih sredstev za preživljanje na stopnji današnjega družbenoekonomskega razvoja, prihaja do intenzivnega preseljanja, če pa ni na voljo delovnih mest v bližini oziroma če so slabe prometne povezave, pa tudi do odseljevanja.

Dejstvo je, da današnja velikost večine kmetij ob sedanji proizvodni usmerjenosti ne zagotavlja možnosti za dostojno preživljanje. Možnosti za rešitev sta globalno gledano naslednji:

- konsolidacija in večanje velikosti perspektivnih kmetij ob hkratnem preseljanju ter odmiranju neperspektivnih obratov oziroma
- prilagajanje proizvodne usmerjenosti sedanji zemljiško posestni strukturi, kar bi zahtevalo uvajanje delovne intenzivnejših kultur z nizko stopnjo mehaniziranosti. Vsekakor to ne bi bila živinoreja, ki ima v danih naravnih pogojih najboljše možnosti.

Rešitev bo potrebna poiskati v kompromisu dveh parcelnih možnosti, pri čemer se bo morala nagibati k iskanju možnosti za povečanje produktivnosti, ki jo bo omogočila konsolidacija z različnimi prostorsko ureditvenimi operacijami ter evolutivno prilagajanje demografskim in socialnoekonomskim dogajanjem na podeželju.

Lastninska pravica kmetijskih zemljišč pri nas ne more imeti statičnega značaja, ampak je njena značilnost proces, ki je usmerjen k vzpostavljanju socialističnih samoupravnih družbenih odnosov v kmetijski proizvodnji in s tem k izboljšanju materialnega in socialnega položaja kmetov ter k izenačevanju njihovih pravic in obveznosti s pravicami in obveznostmi v združenem delu.

Poseben problem, povezan s zavedenim razmišljanjem predstavlja vprašanje zemljiškega maksimuma. Poznano je, da ima lahko pri nas kmet s prizanim statusom do 10 ha obdelovalne zemlje oziroma do 20 ha obdelovalne zemlje v hribovitih območjih, pri čemer skupne površine zemlje ne smejo presežati 45 ha, kar je pomembna omejitev pri usmerjenosti v gozdarstvo. Nekmetije smejo po zakonu posedovati v ravninskih predelih do 1 ha kmetijskih zemljišč in gozda skupaj, od tega največ 0,5 ha gozda in 0,5 ha vinograda, v hribovitih območjih nad 600 m nadmorske višine pa so lahko lastniki do 3 ha zemlje, od tega ne več kot 0,5 ha gozdov oziroma vinogradov.

Nikakršnega dvoma ni, da je tudi na področju kmetijstva potreba po rasti produktivnosti in da razvoj proizvodnih sil, zlasti mehanizacije, omogoča hitrejšo rast produktivnosti in da danes posameznik, tudi kmet seveda, lahko v nekaterih vrstah proizvodnje obdeluje več, v poljedelstvu celo bistveno več kot loha (Glinšek, 1982).

Teorija produkcije velja tudi v kmetijstvu. Razmerje med stroški in količino pridelka je prav tako določeno s produkcijsko funkcije in ponudbe produkcijskih faktorjev. Optimalna kombinacija je za vsako kmetijsko kulturo drugačna. Zemenljivost faktorjev (zamlje, dela, strojev, gnojil, itd.) je v kmetijstvu celo manjša kot v drugih gospodarskih dejavnostih, najni produkt posameznega se zato hitro zmanjšuje. S tehnološkim napredkom se optimalno razmerje med količino zamlje, opreme in dela, ki ga mora zagotoviti posamezna kmetija, hitro spreminja (Mencinger, 1981).

Mnenja o učinkih zemljiškega maksimuma se precej razlikujejo. V zvezi s tem pa je najno potrebno ločevati pojma lastninski in obdelovalni maksimum.

Po mnenju nekaterih (prim. Mencinger, 1981) naj bi bil maksimum ovira pri procesih združevanja posesti. Vzememo, da je združevanje (ki naj bi bilo sredstvo za boljše gospodarjenje) cilj samo po sebi. Tudi v takšnem primeru je zemljiški maksimum prej ovira kot sredstvo za združevanje. Pri združevanju naj bi izhajali iz napačne predpostavke, po kateri se naj bi z družbenim sektorjem združeval kmet z malo zemlje. Ta pa se kot vemo spreminja v kmeta-delavca, tovrstna kmetija pa je praviloma samoskrbno naravnana. Samo večja posestva in čiste kmetije omogočajo in obenem slije v tržno proizvodnjo in dohodkovno združevanje. Takšne kmetije se naj bi z družbenim sektorjem združevale spontano, brez vnaprej določenih oblik, saj jih bodo v takšno združevanje prisilile ekonomske zakonitosti.

Po mnenju Vadnalove (Vadnal, 1982) pa naj bi izsledki večih raziskav dokazovali, da lastninski zemljiški maksimum ob sproščenem obdelovalnem maksimumu, v sklopu celovite zasnove socialistične kooperacije, ne pomeni posebne ovire za pospeševanje koncentracije in centralizacije produkcijskih virov ter produkcije. Koncentracija gospodarstev lahko poteka brez velikih posegov v spreminjanje lastništva, predvsem brez velikih zasebnih kupo-prodaj zemljišč, ki pomenijo odliv kapitala iz kmetijstva in ki se generacijsko obnavljajo.

Majhno posestvo je lahko enako učinkovito kot veliko, zasebno enako kot družbeno. Trditev, da je večje posestvo učinkovitejše od majhnega, temelji na predpostavki, da že v proizvodnji pojavljajo prihranki na obsegu, ta predpostavka pa je običajno le subjektivna hipoteza, ki jo je upravičeno težko potrditi. Logično je predpostavka zgrešena, ker gre pri povečanju proizvodnje praviloma za kombinacijo različnih produkcijskih faktorjev in ne za večanje enega (zemlje) pri vseh drugih nespremenjenih pogojih. Vprašanje povečavanja kmetijske proizvodnje je tako vprašanje proporcionalnosti med produkcijskimi faktorji. Vsi produkcijski faktorji, ki sodelujejo v kmetijski proizvodnji, naj bi bili zelo deljivi, kar ima za posledico, da je kmetijsko proizvodnje mogoče enako učinkovito organizirati na majhnem posestvu z majhnim traktorjem kot na velikem posestvu z veliko mehanizacije. Pri tem teoretičnem modelu je razdrobljenost zavestno odstranjena, ima pa tudi vpliv na velikost tržne proizvodnje (Kranjec, 1982). Trditev je usmerjena v primerjanje učinkovitosti zasebnega in družbenega sektorja.

Racionalno je, če omogočimo razvoj vsakemu učinkovitemu proizvajalcu, ne glede na sektor lastništva. Gledano po tem vidiku se sdi, da je institucija zemljiškega maksimuma nepotrebna, posebno šo, če upoštevamo, da ima družba na voljo številne korektivne mehanizme, kot so davčna politika, politika odkupnih cen, kreditna politika, ipd., s katerimi je mogoče preusmerjati vse ekonomsko nezaželene tendence. Odprava maksimuma bi namreč omogočila učinkovitim zasebnim proizvajalcem, da poiščejo tisto

optimalno velikost posestva, ki bi zagotavljala najcenejšo tržno proizvodnjo hrane in s tem najmanjšo ^{porabo} produkcijskih faktorjev na enoto proizvodnje. To bi bilo tudi z narodnogospodarskega vidika najbolj racionalno, hkrati pa bi zahtevalo široko paleto spremljajočih ukrepov (delovna mesta za višek delovne sile, izboljšanje infrastrukture, ipd.). Proces bi moral biti generacijski.

Pri tem bi morali upoštevati določbe verificirane zemljiške politike, ki govore kako zemljišča od lastnikov, ki zemlje ne morejo več intenzivno obdelovati, ali zato nimajo interesa, prenesti v uporabo (lastnino) tistim proizvajalcem - družbenim obratom ali kmetom, ki so sposobni in pripravljeni obdelati več zemlje. Tudi več kot to ha seveda. Takšni ukrepi se danes sicer že izvajajo, nobenega dvoma pa ni, da kasnimo.

Največ slabo obdelanih in neobdelanih zemljišč je v hribovitih območjih, kjer ni interesentov za kmetovanje. Čeprav je zemlja poceni, čeprav zemljiški maksimum (2oha) pogosto ne pomeni nobene ovire. Vse to dokazuje, da je potrebna aktivna kmetijska politika, ki bo ne samo omogočala, da bo kmet obdeloval toliko zemlje, kolikor jo je s svojim delom in stroji sposoben, temveč bo takšno usmeritev podpirala s ukrepi ekonomske - predvsem kreditne in davčne politike. Možnosti za dosego željene koncepcije sta kot že nakazano naslednje:

- organizirano, prek uveljavljanja naše pozitivne zakonodaje, ob sprotne reševanju socialnih problemov ostarelih, za proizvodnjo nesposobnih lastnikov zemlje (preživninsko varstvo, prenos zemlje v zemljiške sklade in organizirano proizvodnjo, kar omogoča postopno povečevanje kmetij),
- ali prepustiti spreminjanje agrarne strukture oziroma zakonitosti klasične kapitalistične koncentracije v lasti posameznikov (za to variante so naravne razmere v pretežnem delu občine povsem neprimerne).

Dvomljivo je, dati bil naš kmet danes sploh pripravljen in sposoben nositi na svojih ravninah poglavitno breme takšnega stihijskega prestrukturiranja, da bi dokupoval toliko zemlje v lastnino, kolikor mu je potrebno za rentabilno oziroma bolj ekonomično kmetovanje.

V času ekonomske krize je večbolj prisotna alternativa, po kateri naj bi karikirano povedano kmet izginil, ob družbenem sektorju pa se naj bi uveljavilo kmetijstvo ohišnic mešanih kmetij. Po tovrstnih gledanjih, naj bi imela zemlje večina družin, kar bi zagotovilo visoko intenzivnost obdelave in s povečanjem samoskrbe zmanjšal pritisk na trg, kar bi pocenilo kmetijske pridelke. Menimo, da se tovrstna stališča v popolni koliziji s prizadevanji po izboljšanju zemljiške strukture in povečanju produktivnosti, obenem pa tovrstnega procesa ne moremo zaslediti nikjer na svetu. Na nek način je podoben sistem v državah takomenovanega realnega socializma, ki ga imajo v proizvodnji hrane še večje primanjkljaje kot Jugoslavija.

Povprečna velikost posesti v zasebnem sektorju (kartaš znaša v občini Novo mesto 3,22 ha, kar je več kot v dolenski regiji (2,57 ha) oziroma v Sloveniji (2,54 ha). Jasno je, da tako majhna kmetija razen v izjemnih primerih ne more zagotoviti možnosti za usmerjeno, tržno, produktivno kmetovanje. Posestna razdrobljenost je še posebno izrazita v okolici Novega mesta, kjer pride na gospodarstvo manj kot 1 ha zemlje, pa tudi sicer se povprečna velikost posesti praviloma povečuje skladno z oddaljevanjem od občinskega središča. Iz okolice izstopata kot oazi najhni posesti katastrski občini Žeženberk in Šentjernej. V Suhi krajini (K.O.Švirče, Hinje, Selo, Veliko Liplje, Gornji Križ, Ajdovec, Brezova reber) in pod Gorjanci (K.O.Vinja vas in Cerovec) so posesti povprečno večje od 1 ha, kar je posledica višjega deleža gospodarstev na kmečkih gospodarstvih, večjega deleža gozdov in slabših prirodnih pogojev. Na ravnini izstopa s velikimi posestvi (nad 9 ha) katastrska občina Polhovica.

Boljši pokazatelj od povprečne velikosti posesti je površina obdelovalne zemlje na gospodinjstvo s kmečkim gospodarstvom (karta). Ker je računana vsa zemlja v privatnem sektorju lastništva, je dejanska površina še nižja od ugotovljene povprečne vrednosti v občini - 2,94 ha. Vizuelno se karta v mnogih potezah ujema s prejšnjo, kar priča, da je intenzivnost posestne razdrobljenosti takšna, kot smo jo že nakazali. Največje površine obdelovalnih zemljišč so v območjih, kjer je delež gozdov relativno najmanjši in kjer so slabši prirodni pogoji za kmetovanje (kraški svet, Suhe krajine in Podgorja pod Gorjanci ter mokrotni svet v skrajnem vzhodnem delu doline Krke). Povsod pride povprečno na kmetijo več kot 4 ha obdelovalnih zemljišč, ki pa spričo slabše kakovosti ne zadoščajo za preživljanje s čistim kmetovanjem.

5.3. Število posestnih listov

Število posestnih listov izraža razdrobljenost lastništva. Čeprav je navidez podatek brez globlje vrednosti, je posebno dejstvo, da se na večini kmetij pojavlja več lastnikov, kar lahko vpliva negativno na skupna prizadevanja po boljši organiziranosti proizvodnje. Število posestnih listov sicer močno povečuje lastništvo izven matične katastrske občine, saj ima vsak lastnik v določeni K.O. samostojen posestni list. Vendar tudi to dejstvo indirektno kaže na zemljiško razdrobljenost, saj so lastniki v takšnih primerih praviloma od zemljišča precej oddaljeni.

Povprečno pride na gospodinjstvo 2,03 posestnega lista (všet je samo zasebni sektor). Na posameznem posestnem listu so v zasebnem sektorju 5,4 parcele, v družbenem pa 24,7, kar je spričo njegove zemljiške strukture razumljivo. V dolenjski regiji je na posameznem posestnem listu precej večje število parcel (8,3), pa tudi v Sloveniji je število (6,9) višje, kar je za novomeško občino ugoden podatek.

Problematiko smo tudi kartografsko predočili. Pogled na karto kaže, da so v občini precejšne razlike z ozirom na število posestnih listov na gospodinjstvo. V okolici Novega mesta pride na gospodinjstvo povprečno manj kot en posestni list, manjša lastniška razdrobljenost pa je tudi v večini drugih močnejše urbaniziranih katastrskih občinah (Otočec, Žuženberk, Toplice) in v hribovitih območjih z visokim deležem družbenega sektorja (Sauka, Podstenice). V hribovitih območjih Gorjencev in v predelih vinskih goric, kjer je prisotna večja oddaljenost posameznih parcel in se pojavlja povečan delež lastnikov izven posameznih katastrskih občinah, je lastninska razdrobljenost najvišja. Nad 5 posestnih listov na gospodinjstvo smo ugotovili za katastrske občine Veliko Liplje, Cerovec, Hrušica, Herinja vas, Črešnjice, Bela cerkev, Dobrava in Vrhpolje.

5.4. Število parcel

Število parcel določene kmetije odraža posestno razdrobljenost. Čeprav je pokazatelj indirektna (zaradi upoštevanja nekmetijskih gospodinjstev), je njegova komparativna vrednost velika. Za prikaz problematike smo uporabili podatke katastrske službe in rezultate sondnih analiz na terenu. Prvi podatki nam omogočajo oceno regionalne diferenciacije za celotno občino, drugi pa so mnogo pomembnejši pokazatelj, saj omogočajo vpogled v dejansko posestno razdrobljenost.

Na območju občine Novo mesto smo v anketirani populaciji ugotovili, da je skoraj tretjina zemljišč nad 1 km oddaljena od sedeža obrata, pogosto pa je tudi do 20 parcel nad 1 km oddaljenih. Pretežno gre za delovno neintenzivni kategoriji - gozdove in pašnike ter za vinograde, ki so pogojeni z naravnimi razmerami. O veliki razdrobljenosti pravi tudi maksimalno ugotovljeno število parcel na kmetije - 68. Organizacija kmetovanja in zadovoljiva izkoriščenost sta na takšnih obratih problematični.

Gosar (Gosar, 1976) je ugotovil v sondnih raziskavah, ki so zajele tudi območje v občini Novo mesto (Suhá krajina), da je povprečno število parcel na gospodinjstvo 18,1, da sestavlja povprečno en kos 1,97 parcele in da je povprečna oddaljenost posameznega kosa 640 m. Čeprav vrednosti niso v nobenem primeru ekstremne, pa je čitno, da je število parcel podpovprečno, prav tako je podpovprečno število parcel na kos zemljišča, medtem ko je oddaljenost nadpovprečna. Tudi izračunana koeficienta razdrobljenosti po formuli Januszewskega ter po njegovi izpopolnjeni formuli 0,52 ter 5,55 sta v mejah povprečja, čeprav se od kmetije do kmetije vrednosti precej razlikujejo. Povprečno pride na gospodinjstvo v občini Novo mesto 1,1 parcel. Stopnja regionalne razčlenjenosti je visoka (karta). Predvsem v Suhí krajini in v podgorju Gorjancev so tudi nekatere katastrske občine, kjer pride povprečno na gospodinjstvo tudi nad 35 parcel (K.O. Žvirče, Veliko Liplje, Gornji Križ, Ajdovec, Vinja vas, Cerovec), pa tudi sicer je prostorska razdrobljenost v še opredeljenih območjih višjega števila kmečkega prebivalstva poudarjeno visoka. Najnižje vrednosti so ponovno v conah z višje stopnjo urbaniziranosti in visokega deleža družbene posesti v območjih z izrazito gospodarnostjo, tako da je v sledju Novega mesta in na območju Kočevskega Roga povprečno tudi manj kot 5 parcel na gospodinjstvo. Kot otočki nižje stopnje prostorske razdrobljenosti izstopajo tudi katastrske občine Žuženberk, Šempeter (Otočec), Toplice in Šentjernej.

Še primernejši pokazatelj prostorske razdrobljenosti je število parcel obdelovalne zemlje na gospodinjstvo s kmečkim gospodarstvom (karta). Stopnja razdrobljenosti, ugotovljena s te metode se v povprečju meri ujema s prej obravnavanim pokazateljem, pri čemer je opazna še potencirana razdrobljenost v območjih s poudarjeno agrarnim značajem. Spričo delovno intenzivnih kategorij zemljišč, ki smo jih upoštevali je jasno, da več kot 20 parcel obdelovalnih zemljišč na kmetije v pretežnem delu Suhe krajine in Podgorja predstavlja izredno oviro v procesu obdelovanja zemljišč. V maksimalni kategoriji je tudi katastrska občina Bela Cerkev. Območje

najnižje razdrobljenosti se v glavnem pokrivajo s že pri prejšnjem pokazatelju navedenimi prostorski enotami. Povprečno pride v občini na gospodarstvo s kmečkim gospodarstvom 12,5 parcel obdelovalne zemlje.

Rezultate anketiranja so pokazale, da pride povprečno na gospodarstvo 15,9 parcel, od tega je največ njiv (5,5), slede pa travniki (4,0) in gozd (3,4) (tabela št.24). Prav tako ima povprečno kmetija več kot eno parcelo pašnika (1,5) in vinograda (1,2), medtem ko ima le skoraj vsaka druga sadovnjak (0,4). Seveda je sadovnjak dvovaljivo opredeljena kategorija, saj gre za stara, nenegovana in neselekcionirana drevesa z nekomercialnimi pridelki. Pogosto so sadna drevesa v vrstah na travniških parcelah in gre dejansko za prepletanje obeh zemljiških kategorij.

Praviloma se s večanjem velikosti kmetije povečuje število parcel, kar pomeni, da je stopnja konsolidarnosti nizka tako pri najhujih kot pri večjih obratih. Tako so na posestvih z manj kot 1ha povprečno 3,5 parcele, pri posestvih z najže ha pa je povprečno že 26 parcel. Z naraščanjem velikosti kmetije se praviloma povečuje število parcel vseh zemljiških kategorij, pri čemer pa je zanimivo, da je na manjših kmetijah bistveno več njivskih parcel kot travniških, kar kaže, da se povečuje predvsem število delovno ekstenzivnih parcel. To potrjuje tudi število vinogradov, ki je v vseh velikostnih skupinah razmeroma podobno. Pri največjih kmetijah tako število travnikov že doseže število njiv. Z večanjem kmetije močno narašča tudi število gozdnih parcel.

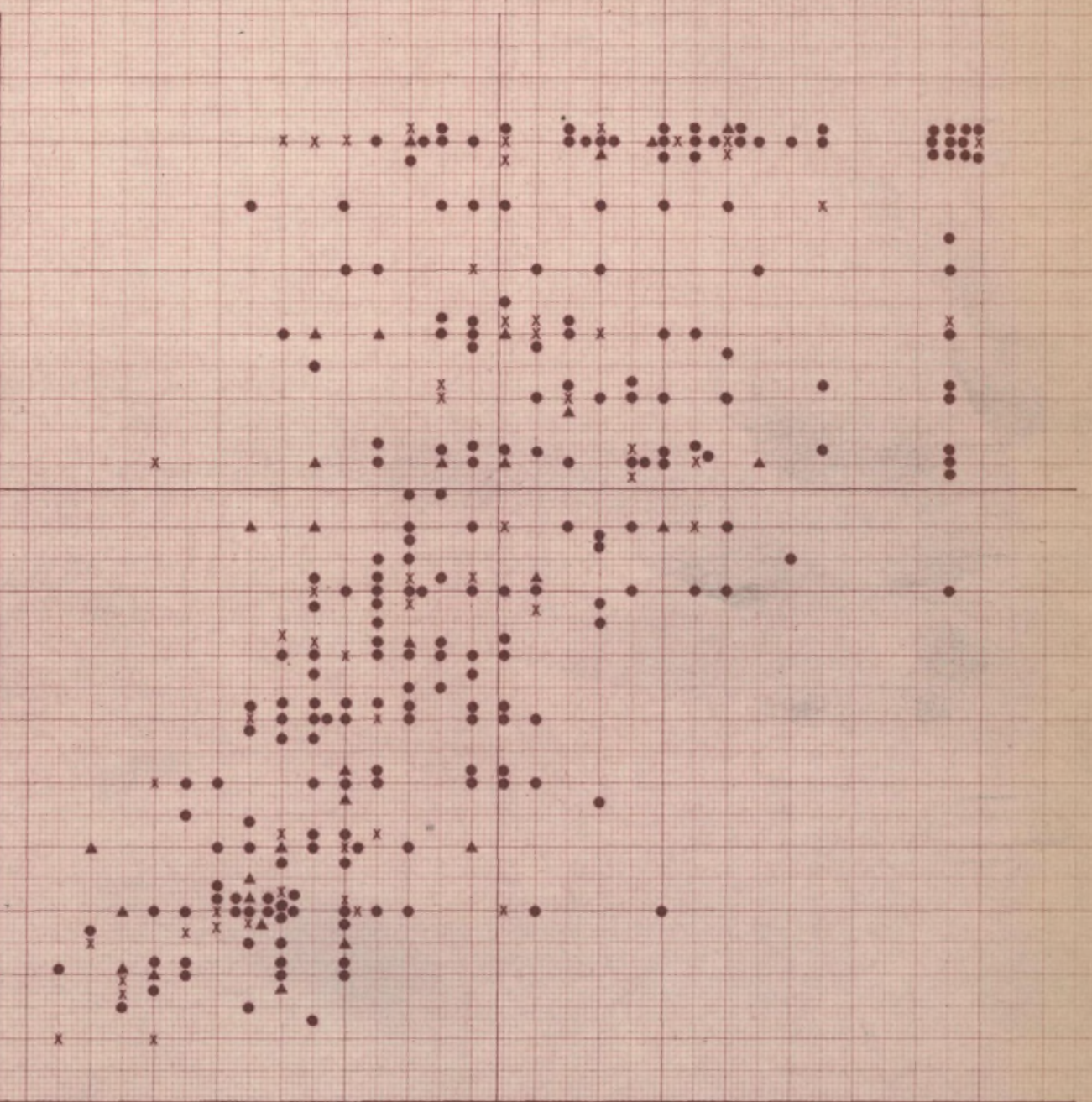
Odnos med velikostjo posesti in številom parcel s osiroma na socio-ekonomsko tipologije gospodarstev je prikazan na grafikonu, iz katerega je razvidno, da je stopnja razdrobljenosti od socio-ekonomske strukture v glavnem neodvisna, pri čemer je opazno, da so mnoge čiste kmetije v spodnjem levem kvadrantu, kar kaže na njihove šibke proizvodne potencialne. Čeprav posestva niso nadpovprečno razdrobljena, pa je velikost kmetije zelo majhna. Da je med velikostjo kmetije in številom parcel precej tesna povezanost, potrjuje korelacijski koeficient $+ 0,5634$.

tema: zemljiška razdrobljenost kot zairalni faktor posodabljanja kmetijstva
v občini Novo mesto

ODNOS MED VELIKOSTJO POSESTI IN ŠTEVILOM PARCEL PO TIPIH
GOSPODINJSTEV

velikost kmetije v ha

15
14
13
12
11
10
9
8
7
6
5
4
3
2
1

št. parcel

- x čista kmečka gospodinjstva
- mešana gospodinjstva
- ▲ kmetije z nekmečkimi gospodinjstvi

Tabela št.24: POVPREČNO ŠTEVILO PARCEL PO ZEMLJIŠKIH KATEGORIJAH Z OZIROM NA VELIKOST POSESTI

	do 1ha	1-2 ha	2-3ha	3-5 ha	5-10ha	10-20ha	nad 20ha	Skupaj
Njive	1,00	2,69	3,10	4,03	5,38	7,02	8,35	5,51
Travniki	0,50	1,63	1,94	2,24	3,69	5,14	8,40	3,96
Sadovnjaki	-	0,25	0,35	0,38	0,43	0,33	0,50	0,39
Vinogradi	1,00	0,81	1,13	1,05	1,32	1,37	0,85	1,22
Pašniki	1,00	0,25	0,84	0,70	1,23	2,23	2,40	1,45
Gozd	-	1,19	2,06	1,89	2,92	4,91	5,05	3,35
Skupno št. parcel	3,50	7,06	9,42	10,41	14,95	20,86	26,00	15,87

Vir: Anketiranje na terenu, september 1982

Z naraščanjem velikosti kmetije se povečuje tudi število nad 1 km oddaljenih parcel (tabela št.25). Povprečno pride na proučevano kmetije 6,1 sad 1 km oddaljenih parcel, med njimi je največ gospodarskih in travniških parcel, torej delovno manj intenzivnih zemljiških kategorij. Pri največjih kmetijah je povprečno kar 13,3 nad 1 km oddaljenih parcel. Povprečno pride na kmetije manj kot nad 1 km oddaljena njivska, vinogradniška oziroma pašniška parcela.

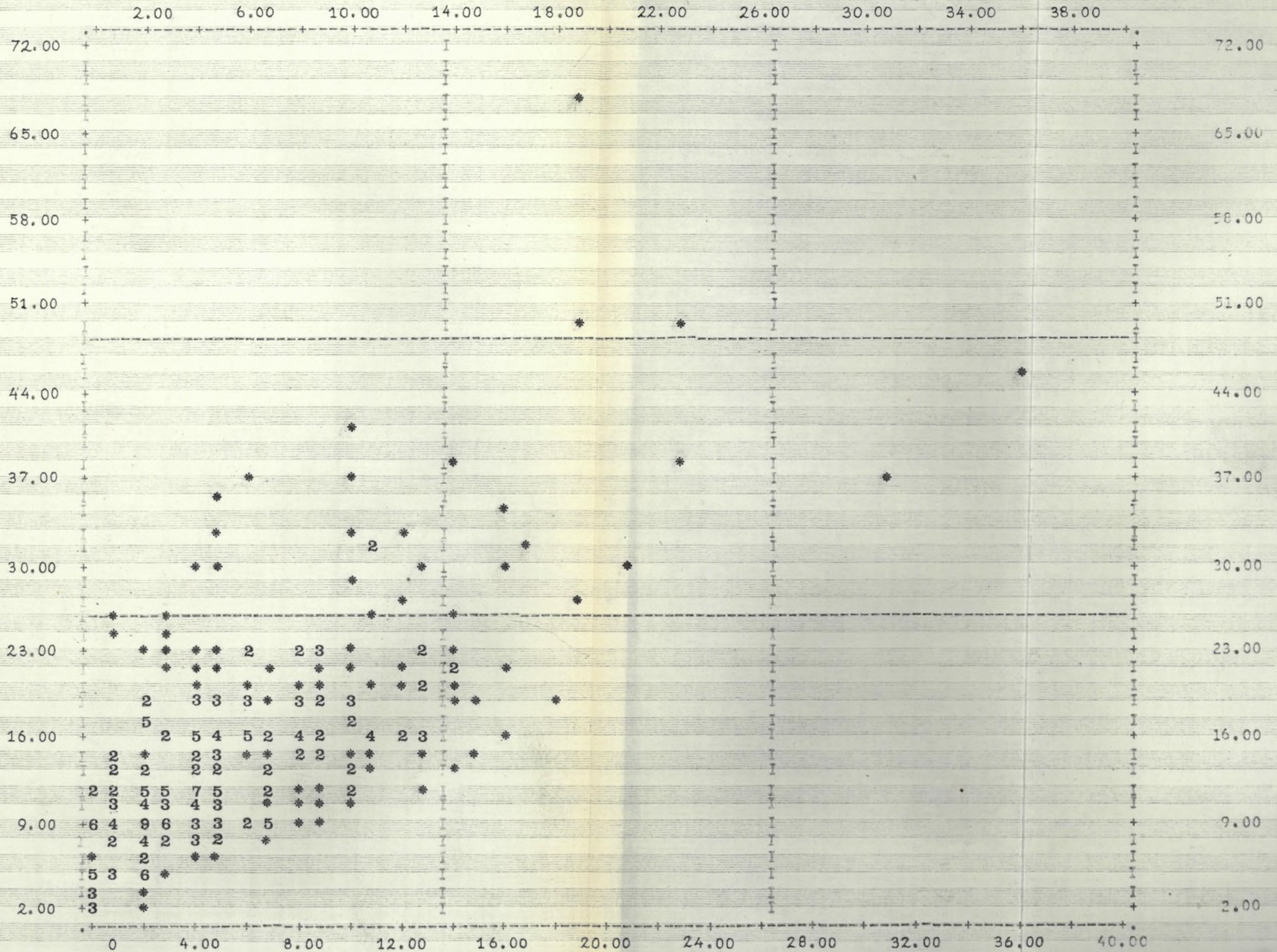
Z naraščanjem števila parcel narašča tudi število oddaljenejših parcel (glej SCATTERGRAM) Med obema parametroma je visoka stopnja medsebojne soodvisnosti, kar izpričuje korelacijski koeficient + 0,6705. Visoke stopnje korelacije so tudi pri primerjavi števila parcel in nad 1 km oddaljenih parcel pri posameznih zemljiških kategorijah: njive +0,4896, travniki +0,4934, vinogradi + 0,8123, pašniki +0,8045 in gozd 0,7760. Pri delovno intenzivnih kategorijah je stopnja povezanosti nekoliko šibkejša, saj je razmeroma precej parcel v bližini kmečkoga doma, medtem ko so vinogradi zaradi specifičnih rastiščnih pogojev pogosto tudi v večji oddaljenosti od kmetije, zato je korelacija močnejša.

5.5. Povprečna velikost parcele

S povprečno velikostjo parcele pojasnjujemo velikostno razdrobljenost. Parameter dobi svojo pravo vsebino šele ob upoštevanju deleža družbene posesti in strukture izrabe tal po zemljiških kategorijah v obeh sektorjih lastništva, kajti sektor lastništva in zemljiška kategorija sta najpomembnejša dejavnika povprečne velikosti parcele.

Povprečna velikost parcele je leta 1979 v novomeški občini merila 36,8 arov, kar je več kot v dolenjski regiji (30,9 a) in povsem enako kot v SR Sloveniji (tabela št.36).

SCATTERGRAM OF (DOWN) P19 SKUPNO ŠTEVILO PARCEL
 (ACROSS) P26 ŠTEVILO NAD 1 KM ODDALJENIH PARCEL

STATISTICS..

CORRELATION (R) -	.67054	R SQUARED -	.44962	SIGNIFICANCE R -	.00001
STD ERR OF EST -	6.42482	INTERCEPT (A) -	8.98901	STD ERROR OF A -	.57627
SIGNIFICANCE A -	.00001	SLOPE (B) -	1.12680	STD ERROR OF B -	.07222
SIGNIFICANCE B -	.00001				

Tabela št. 25: POVPREČNO ŠTEVILO NAD 1 km ODDALJENIH PARCEL PO ZEMLJIŠKIH KATEGORIJAH
Z OZIRAN NA VELIKOST POSESTI

	do 1 ha	1-2 ha	2-3 ha	3-5 ha	5-10 ha	10-20 ha	nad 20 ha	Skupaj
Njive	-	0,13	0,52	0,76	0,75	0,97	1,55	0,81
Travniki	-	0,31	0,52	0,89	1,18	1,36	4,30	1,28
Sadovnjaki	-	-	-	-	-	-	-	-
Vinogradi	-	0,63	0,71	0,59	1,03	1,01	0,60	0,88
Pašniki	-	0,13	0,32	0,16	0,46	1,00	2,00	0,66
Gozd	-	0,63	1,35	1,35	2,23	3,32	4,55	2,42
Skupno št. parcel	-	1,81	3,42	3,76	5,67	7,77	13,25	6,1

Vir: Anketiranje na terenu, september 1982

**Tabela št.26: POVPREČNA VELIKOST PARCELE LETA 1953 IN 1979 TER TREND PRIČAKOVANE
VELIKOSTI PARCELE LETA 1995 IN 2000**

	1953	1979	1995	2000
Novo mesto	42,97	36,76	35,57	32,76
Dolenjska	33,94	30,94	30,40	28,82
Slovenija	44,59	36,78	35,63	32,44

**Vir: Problematika zemljiške strukture v luči dolgoročnega razvoja Slovenije,
IGU, 1981**

Velikost parcele se zaradi pomanjrnega drobljenja posesti in pospešene urbanizacije zmanjšuje. Tako se je v občini Novo mesto v obdobju 1953-1979 zmanjšala 11,8%, od tega samo v obdobju 1971-1979 za 4,6% (tabela št.25). Stopnja zmanjševanja je večja od povprečja za dolonjako regijo, a manjša od republiškega povprečja. Če se bo proces drobljenja nadaljeval z enako intenzivnostjo, bo povprečna parcela leta 2000 merila v novomeški občini samo še 32,8 arov.

Tabela št. 27: SPREMINJANJE POUERSNE VELIKOSTI PARCELE V ODOBJIH 1953-1979 in 1971-1979

	1953-1979	1971-1979
Novo mesto	111,781	104,579
Dolenjska	109,698	103,312
Slovenija	121,238	107,410

Vir: Problematika zemljiškestrukture v luči dolgoročnega razvoja Slovenije, IGV, 1981

Največja povprečna velikost parcele (karta) je na južnem in zahodnem obrobju občine, to je v gozdnih in kraških predelih Kočevskega Roga, Sahe krajine in Gorjencev. V teh območjih je povprečna parcela večja od 40 arov. Največja razdrobljenost je v urbanizirani okolici Novega mesta, kjer obilica stavbnih parcel zmanjšuje povprečno velikost parcele, tako da le-ta znaša pod 20 arov. Takšna razdrobljenost je tudi v vinorodnih goriceh (K.O.Bela Cerkev in Tomašja vas). Spodbudno je, da na ravnini s najbolj ugodnimi pogoji za kmetovanje, razdrobljenost ni maksimalna.

Najintenzivnejše drobljenje (karta) je prav tako vezano na urbanizirano območje Novega mesta in Dolenjskih Toplic, pa tudi na zahodni del Suhe krajine in območje Kočevskega Roga, kjer se je v obdobju 1953-1979 zmanjšala povprečna velikost parcel za 30% in več. V posameznih katastrskih občinah na občinskem obrobju je prišlo do povečanja povprečne parcele kot posledica konsolidacije posesti. Žal so tovrstna območja pretežno gozdna in gre za prehajanje zemljišč v družbeni sektor ter konsolidacije pod njegovim okriljem (katastrske občine Poljane, Stare Žage, Cerovec). Samo v katastrski občini Ostrog je konsolidacija posledica izvajanja komasacij, vezanih tudi na izboljševanje zemljiško prostorske strukture zasebnega sektorja.

Soodvisnost med povprečno velikostjo parcele in gostote prebivalstva je razmeroma šibka (korelacija - 0,1504), kar je posledica razdrobljenosti tako v gostejše kot redkeje naseljenih območjih. Negativna predznak koeficienta je dokaz, da se z naraščanjem gostote prebivalstva povprečna velikost parcele praviloma zmanjšuje.

Parcelna velikost se zmanjšuje tudi z naraščanjem števila prebivalstva, kar potrjuje indeks korelacije - 0,2952. Očitno je, da je intenzivnost drobljenja še posebno močna v območjih koncentracije prebivalstva.

Povprečna parcela v zasebnem sektorju lastništva meri 29 arov, v družbenem sektorju pa je bistveno večja (102 ara) kot posledica velikega deleža gozdov. Povprečno velikost parcele v obeh sektorjih lastništva smo tudi kartografsko prikazali. Regionalna razčlenjenost je v mogočem slična dosedanjim navajanjem o stopnji razdrobljenosti. V zasebnem sektorju so največje parcele v Suhi krajini, najmanjše pa v saledju Novega mesta in v vinorodnih območjih.

V družbenem sektorju so regionalne razlike v stopaji razdrobljenosti izredno velike. Območje največjih parcel se povsem ujema s gozdni predeli Kočevskega Roga in Gorjancev, kjer je povprečna parcela večja od 1,4 ha. Zanimivo je, da so najmanjše parcele družbenega sektorja v predelih s najmanjšim deležem zemljišč v družbeni lasti, kjer gre večinoma le za infrastrukturne in stavne parcele, kot je primer v večini Suhe krajine, okolice Novega mesta in Šmarjeških Toplic. Povprečna družbena parcela je manjša od 40 arov, kar je v primeru Suhe krajine manj od povprečne parcele v zasebnem sektorju.

Razlike v povprečni velikosti parcele v družbenem in zasebnem sektorju so še posebno izrazite pri sadovajskih, vrtovih, pašnikih ter pri gozdih in narodovitnih površinah, medtem ko so pri njivah, travnikih in vinogradih v družbenem sektorju samo malenkostno večje povprečne velikosti. Povprečna velikost se praviloma zmanjšuje z naraščanjem potrebne intenzivnosti obdelave določene zemljiške kategorije (tabela št.23). Rahlo odstopanje predstavlja pašniki, ki niso večji od njivskih in travniških parcel, kar je posledica velike razdrobljenosti pašnega sveta, ki prevladuje na karbonatnih kamninah Suhe krajine in Roga, na drugi strani pa zaradi najhnilih čredniških pašnikov v bližini naselij.

Povprečno meri njivska parcela 26,8 arov (karta). Njivska zemljišča so izrazito najbolj razdrobljena na kraških območjih, kjer večjih površin naradni pogoji ne omogočajo, oziroma so ovire še tudi v nakoraki višini. Tako je v Suhi krajini in na območju Kočevskega Roga njiva manjša od 20 arov. Podobna razdrobljenost je tudi v saledju Novega mesta (vrtičkarstvo). Na ravnini Šentjernejskega polja in še posebno na območju Hirne peči so njive precej večje in v katastrskih občinah Brezova reber, Zbure ter Polhovica presegajo 40 arov.

Gozdna parcela meri v povprečju le malo manj kot 1 ha (99 arov). Razumljivo je, da so gozdne parcele na ravnini in v vinorodnih

nadpovprečno velike (Jurka vas, Veliki Poljuben). Zelo majhne gozdne parcele so tudi v katastrskih občini Švirče, kjer je delež družbenega sektorja skromen, gozd pa je v precejšnji meri odraz zaraščanja razdrobljenih pašnikov.

- 104 -

Tabela št.23: POVPREČNA VELIKOST PARCELE PO ZEMLJIŠKIH KATEGORIJAH PO SEKTORJIH LASTNIŠTVA V OBČINI NOVO MESTO A LETA 1931 (v m²)

	Zasebni sektor	Družbeni sektor	Skupaj
Njiva	2623	3285	2675
Travnik	2745	3823	2830
Sadovnjak	1071	2455	1121
Vinograd	1105	1696	1114
Vrt	174	1201	585
Pašnik	2425	4605	2686
Gozd	6502	14663	9917
Neplodno	202	2930	931
Skupaj	2916	10224	3715

Vir: Zemljiški izpisi, Zavod SR Slovenije za statistiko, 1962

območjih spriče pestrega izmenjavanja pejsaža razmeroma majhne (pod 500 arov), medtem ko so v hribovitih območjih velike in dosegajo tudi 2 ha in več (karta). Vendar so tudi v zaledju Novega mesta v posameznih katastrskih občinah gozdne parcele nadpovprečno velike (Jurka vas, Veliki Poljuben). Zelo majhne gozdne parcele so tudi v katastrskih občini Švirče, kjer je delež družbenega sektorja skromen, gozd pa je v precejšnji meri odraz zaraščanja razdrobljenih pašnikov.

6. UKREPI ZA ODPRAVO ZEMLJIŠKE RAZDROBLJENOSTI

Brez odločanja bi potrebno izoblikovati takšno zemljiško politiko in učinkovit instrumentarij za njeno izvajanje, da bi zagotovljeno smotrno obdelovanje, ohranjanje, zaščita in izboljševanje obdelovalne zemlje kot dobrine splošnega pomena. Pri tem je potrebno upoštevati, da ima smotrno izkoriščanje obdelovalne zemlje naslednja vidika:

- izkoriščanje zemlje za poljedelstvo z vrhunsko tehnologijo,
- strožji družbeni nadzor spreminjanja obdelovalne zemlje v neobdelovalno.

Sprejeti predpisi o izkoriščanju zemlje se izvajajo nedosledno. Občina izdaja dovoljenja za gradnjo gospodarskih objektov in stanovanjskih zgradb na obdelovalni zemlji, ne glede na njeno kakovost. Tako se izgublja najboljša kmetijska površina.

Da bi zemlje kar najboljše izkoristili, je potrebno družbeno in smotrno podpreti ureditev zemljiškega teritorija, zlasti ustvarjanje večjih kompleksov - parcel (arondacija, komasacija, združevanje) za določene pridelke (Komisija svetnih družbenih svetov za vprašanja gospodarske stabilizacije, 1982).

Kot možne ukrepe za odpravo obstoječih neskladij v zemljiški strukturi, je potrebno v prvi vrsti izpostaviti spoštovanje in dosledno izvajanje sprejetih zakonskih določil na področju kmetijstva. Nadaljnje drobitev naj bi preprečevala zakonodaja o dedovanju kmetijskih zemljišč in onemogočanje pridobivanja lastništva nad zemljo v kmetijsko najprimernejših območjih s strani nekmetov, kar bi vplivalo tudi na ustreznejše socialne pogoje razmere. Za odpravo zemljiške razdrobljenosti bi bilo potrebno izvajati različne oblike povezovanja kmetov (strojne skupnosti, proizvodne skupnosti). Neobdelano zemljo in zemljo dela nezmožnih bi bilo potrebno združevati v zemljiške fonde, iz katerih bi črpali tako zainteresirani zasebni kmetovalci (dolgoročni skrup), kot družbeni sektor. Pomembna je vloga prostorske ureditvenih operacij, saj lahko le ustrezno pripravljena zemljišča nudijo

zadovoljive osnove za optimalno rabo moderne agrotehnike.

V odročnih predelih je potrebno zagotoviti obdelanost za vsako ceno, kar pa je mogoče le z ustrezno družbeno pomočjo, ki mora biti mnogostrianska. Podpore bi morali nameniti vsem, ki se želijo ukvarjati s (ekstenzivno) obdelavo opuščanih ali neobdelanih zemljišč, obenem pa je potrebno skrbeti za izgradnjo komunikacijskih zvez s ustvarjanjem pogojev za manjšo relativno (časovno) oddaljenost. Skrbeti bi morali za ustrezno vzpodbudo vsem mladim, ki bi hoteli storiti nekaj več za pridelavo hrane. Podpirati bi morali tudi različne oblike mešanega kmetijstva, ki pa je v ravninskem območju, kjer postaja zaviralni faktor, ne bi smelo biti deležno. Potrebna bi bila tudi drugašna davčna in dedovalna politika, ki bi morebitne dedišče iz ravnine usmerjala v obrobna območja.

Pomembno funkcijo pri ohranjanju kulturne pokrajine imajo lahko tudi vikendarji, ki se navezujejo na "hobby" vinogradništvo. Le-ti naj bi usmerjali na primerna zemljišča tretjega kakovostnega razreda s prepletanjem vinogradov na zelo strmih pobočjih s košenicami, sadovnjaki in pašniki. Tovrstni vinogradniki bi na najhnih parcelah pridelovali vino zgolj za domačo uporabo.

Z namenom, da se kmetijske površine čimbolj zaščitijo, bi bilo umestno poseči tudi v degradirane gozdove. Tovrstni gozdovi v nižinskih področjih občine (steljniki, gozdovi s najhnim letnim prirastkom) bi lahko odstopili mesto potrebam urbanizacije in tako bi bil pritisk na dobra obdelovalna zemljišča omiljen.

Problem ostaja zagotovitev večje produktivnosti kmetijskega dela. Doslej ni bila dosežena takšna produktivnost, pa tudi ne obseg, kvaliteta in stabilnost kmetijske proizvodnje, ki jih razvitost sredstev dela omogoča. To je bistveni vzrok, da še doslej niso dovolj učinkoviti odpravljali materialni varoki gospodarskih, družbenih in socialnih problemov v kmetijski proizvodnji ter na vasi in zato, da se niso uspešneje reševali strukturni problemi kmetijstva.

V zvezi s produktivnostjo v kmetijstvu velja poudariti, da tehnična produktivnost ni sama sebi namen. Njeno večanje je smotno le, kadar je na ta način omogočeno zvečanje produktivnosti vsega gospodarstva. Zato je prizadevanje za zvečanje produktivnosti delovnega časa skizelno ob predpostavki, da se skupni obseg pridelovanja ne zmanjša oziroma, da se tudi hektarski pridelki povečujejo. Ne smemo namreč pozabiti, da je kmetijstvo v vseh razvojnih obdobjih v bistvu najbolj pomembna dejavnost, ker zadovoljuje najbolj elementarne družbene potrebe. Zvečanje gole produktivnosti dela v kmetijstvu torej ni vse. Potrebno je skrbeti, da se tudi stopnja samoskrbe s kivešom ohranja na določeni ravni. Le tako je lahko splošni družbeni razvoj kakor koli namoten.

V novomeški občini je razmeroma precej kmetij, katerih topografija je čvrsto determinirana s prirodnimi razmerami in je zato ne bo mogoče bistveno spreminjati s ukrepi ekonomske reorganizacije, katere navedenja so socialistični družbeni odnosi. Fiziognomija teh obratov (v hribovitem, kraškem svetu) bo v glavnem slej ko prej ostala nespremenjena. Odprto pa ostaja vprašanje: Do kakšne mere in na kakšen način naj bi vsi ti obrati izboljšali prostorsko strukturo, da bo le-ta kar najbolj ekonomična? Rezultati analiz dajejo jasn odgovor, da je potrebno bistveno spremeniti predvsem način izkoriščanja ter obdelovanja posesivnih zemljiških kosov s ozirom na njihovo oddaljenost, spreminjati način dostopa do njih ter oblikovati smotrnejšo prostorsko strukturo.

Izboljšavo proizvodnih sposobnosti kmetijskih zemljišč zagotavljajo prostorske ureditvene operacije, to je agrarne operacije. Mednje štejejo po nekem o kmetijskih zemljiških medsebojno manjavo kmetijskih zemljišč, arondacije, konsolidacije, melioracije, združevanje zemljišč in druge posege v urejanje ter rabo zemljišč. Namen agrarnih operacij je urejanje kmetijskega prostora zaradi smotrnega izkoriščanja, uvajanja moderne tehnologije pridelovanja, vzpostavljanje optimalnejših proizvodnih enot in s tem zagotavljanje večje produktivnosti v kmetijski proizvodnji.

Agrarne operacije so povezane s celotnim sistemom družbenega planiranja ter morajo biti zato v skladu s samoupravnimi sporazumi o tseljih planov in prostorski deli družbenega plana občine. Opozoriti velja tudi na to, da samo dejstvo, da komasacija oziroma melioracija, predvidena v družbenem planu nadomešča voljo uporabnikov in lastnikov zemljišč.

Zaradi lažjega razumevanja in boljše prostorske predstave natrike potrebnosti izvajanja prostorsko ureditvenih operacij, si poglejmo na kratko kategorizacijo kmetijskih zemljišč v novomeški občini:

- najkakovostnejša kmetijska zemljišča prve kategorije (možna uporaba vseh agrotehničnih ukrepov) so razvrščena na ravninskih področjih preda in peska (Šentjernejsko polje in manjše ravnice ob potokih)
- kmetijska zemljišča druge kategorije (možnost kmetijske rabe je zaradi slabših lastnosti tal ali razgibanega reliefa delno otežkočena) obsegajo številne njivske komplekse v okolici Novega mesta, Mirne peči, Dolenjskih Toplic, dolne Šentjerneja ter Šmarjete in Škocjana. To so področja, kjer se v novejšem času uveljavljajo travno-pašna gospodarstva.
- Tretja kategorija predstavlja območja otežkočene možnosti kmetijske rabe tal zaradi prepletanja njivskih površin s travniškimi, večje vloge v depresijah in strnega ali razgibanega sveta. V to kategorijo sodijo tudi obdelovalna zemljišča na ozkih poljih s slabo dostopnostjo. Prevladujejo travno-pašni obrati, ki jih srečujemo v predgorju Gorjancev in v Suhi krajini ter v drugih predelih občine s značilnim kraškim površjem.
- V četrti kategoriji je kmetijska raba tal otežkočena ali onemogočena zaradi prevelike talne vloge ali pa zaradi pogostih poplav. Potrebne so hidromelioracije. Na obzidju novomeške občine gre za zemljišča ob Krki ter večjih potokih: Tomenici, Radulji in drugih.

- V peti kategoriji je zmanjšana možnost kmetijske rabe tal zaradi nagiba, ki onemogoča samo še uporabo kosilnic. Vanje sodi kraški travnat svet na področju Suhe krajine in v podgorju Gorjancev ter planinske košnice na Gorjancih v nadmorski višini nad 600 m.
- V šesto kategorijo je možnost kmetijske rabe tal močno zmanjšana, ker je zaradi nagiba, večje kamenitosti in težje dostopnosti otežkočena oziroma onemogočena uporaba kmetijske mehanizacije. Ta kategorija predstavlja "absoluten gozd", zastopana v hribovitih območjih.

Potrebnost izvajanja prostorsko ureditvenih operacij po posameznih kategorijah kmetijskih zemljišč je predstavljena v matriki. Ugotavljali smo obseg glede na delež zemljišč, kjer bi se posamezni ukrepi morali izvajati ter potrebnost izvajanja določenega ukrepa s oziroma na naravne pogoje, ki ga pogojujejo. Čeprav zaščitene kmetije ne sodijo med agrarne operacije, smo jih vključili v matriko, ker menimo da predstavljajo enega izmed najpotrebnejših ukrepov nasploh, saj je le ob sprovaanju ukrepov v zvezi s dedovalno politiko smotno izvajati različne prostorsko ureditvene operacije. Preostalin možnim kmetijam je ob njihovem izvaanju potrebno zagotoviti možnosti za perspektivnejše in produktivnejše kmetovanje.

Naravnih redovitnih tleh je najpomembnejši ukrep nedvoumno izvajanje komasacij, na zemljiščih druge kategorije pa je poleg komasacij primerna tudi medsebojna menjava. V tretji kategoriji so najprimernejši ukrepi medsebojna menjava, arondacije in tudi melioracije, vendar so ukrepi omejeni bolj neposredne obrate. Zato je vloga komasacij, ki vključujejo vse lastnike na določenem območju, močno zmanjšana. Na zasovirjenih tleh četrte kategorije je potrebno prednostno izvajati melioracije, hkrati s komasacijami, v peti kategoriji pa je priporočljivo izvajati v prvi vrsti medsebojno menjavo. V zadnjem, šestem razredu je edina možna oblika uvaanje skupnega pašništva.

**MATRIKA POTREBNOSTI IZVAJANJA PROSTORSKO UREDITVENIH OPERACIJ Z OZIROM NA KATEGORIZACIJO
KMETIJSKIH ZEMLJISČ**

	1. kateg.	2. kateg.	3. kateg.	4. kateg.	5. kateg.	6. kateg.
Medsebojna menjava	o 1	• 2	• 2	-	• 2	-
Arondacije	-	o 2	• 2	-	o 1	-
Komasacije	+ 3	• 3	o 1	+ 2	-	-
Melioracije	-	-	• 1	+ 2	-	-
Skupni pašniki	-	-	-	-	+ 3	+ 3
Zaščitena kmetija	+ 3	+ 3	+ 2	+ 2	+ 1	-

^xne sodi med prostorsko ureditvene operacije

POTREBNOST: OBSEG:

- nepotreben 1 manjši
- o manj potreben 2 srednji
- potreben 3 večji
- + zelo potreben

Poglejmo si na kratko problematiko menjave zemljišč in skupnih pašnikov, kajti o preostalih ukrepih bomo podrobneje spregovorili v nadaljevanju.

Medsebojna menjava kmetijskih zemljišč je najenostavnejša agrarna operacija. Stranki zmenjata svoje zemljišče tako, da bi z zaokrožitvijo zemljišč racionalneje rabili svoja kmetijska zemljišča. Zaradi pravnega značaja menjave je to možno samo na podlagi sporazuma.

Za pospeševanje živinoreje pa se za skupno pašo živine pašnih interesentov na določenem območju, ustanavljajo skupni pašniki. Skupni pašnik obsega pašnike, košenice, senožeti, planine in nekultivirana zemljišča nekdanje agrarne skupnosti na določenem območju. Menj se lahko vključijo tudi pašniki, senožeti, košenice in nekultivirana zemljišča iz kmetijskega zemljiškega sklada, ki niso bila last agrarne skupnosti, ter druga zemljišča ne glede na lastnino, ki se na podlagi pogodbe ali samoupravnega sporazuma o združevanju zemljišč uporabljajo za skupno pašo. Vključijo se lahko tudi posamezni gozdovi, za katere je gospodarsko bolj smotno, da se spremenijo v pašnik in manjši gozdovi sredi skupnega pašnika, ki so skupnemu pašniku neobhodno potrebni.

6.1. Zaščitenost kmetij

V zakonu je kmetija tista kmetijska in gozdno gospodarstva enota, ki zagotavlja lastniku s kmetijsko in drugo z njo povezano dejavnostjo primerno preživljanje. Zakon o dedovanju kmetijskih zemljišč, ki zagotavlja zaščitenost kmetije, ima osnovni namen ohraniti kmetijske gospodarske enote, ki so zmožne za kooperacijo, na ta način ustvariti kmetu delovno mesto in ga ob dedovanju kar najbolj razbremeniti bremen.

Zakon pomeni tudi uresničevanje sklepov in priporočil skupščine SR Slovenije o vprašanjih, ki so pomembna za nadaljni razvoj gospodarjenja z gozdovi v republiki. Zaustavila naj bi se nesmotrna drobitev gozdne posesti.

Na kmetijah se ne sme zapostavljati zmogljivosti in možnosti, temveč je potrebno omogočiti, da le-te izkoristimo, ker so kmetije sposobne dati še večjo proizvodnjo. Zaščita določenih kmetij pred drobitvijo je prav tako eden od faktorjev za podporanje opremljanja in moderniziranja proizvodnje, da bi naraščala produktivnost in dohodek individualnih kmetijskih proizvajalcev ter se izboljševale njihove življenjske možnosti.

V zvezi z dedovanjem kmetij so pomembna zlasti naslednja načela:

- kakšne in katere kmetije ščititi pred drobitvijo ?
- kateri dedič deduje na podlagi zakona kmetijo, ki se sme dedovati samo en dedič? Pri tem je seveda potrebno določiti, kdo sme biti dedič kmetije. Ugotovimo lahko, da nekateri pravni sistemi ožije krog zakonitih dedičev v primerjavi z določbami o splošnem dedovanju in sicer tako glede na poklicne in socialne lastnosti dedičev.
- Pravni sistem, ki ščiti kmetije pred delitvijo, mora rešiti tudi vprašanje vrstnega reda, to je kateri izmed dedičev, ki so sicer sposobni dedovati kmetijo, le-to deduje.
- sama določitev dediča, ki kmetijo deduje, ne rešuje vseh problemov zaščite kmetije pred delitvijo, če ni določb, ki bi preprečevale, da bi bil dedič kmetije preveč obremenjen. Zato

je določena tudi velikost dednega deleža.

- Nadaljne določbe, ki pri dedovanju kmetij odstopijo od principa enotnosti, rešujejo vprašanje, kaj v primeru, če bi dediš kmetije prodal v določeni dobi potem, ko je je podedoval ter vprašanje omejitev pri oporočnem razpolaganju s kmetijo.

Problematiko je uzakonil zakon o dedovanju kmetijskih zemljišč in zasebnih kmečkih gospodarstev, ki ureja poseben dedni režim za kmetijsko zemljišče in za posebej določene kmetije, po katerem se omejuje prehod kmetijskih zemljišč v last tistih, ki zemlje ne obdelujejo, preprečuje drobitev določenih kmetij in omogoča prevzem kmetij pod pogoji, ki dedišča ne obremenjujejo preveč. Na podlagi tega naj bi se ustvarili pogoji za smotrno uporabljanje kmetijskih zemljišč in za krepitev proizvodnega sodelovanja med tistimi, ki jim kmetijsko zemljišče rabi za osebno delo ter OZD.

Ta dedni režim izhaja iz splošnih pravil dedovanja, s tem da določene vidike prilagaja dedovanju kmetij. Posebno ureditev dedovanja kmetij razširja zakon tudi na kmetije, ki so predmet razdruževalnega postopka. Zakon posebne določbe o tem, da bi se načelo nedeljivosti kmetije izvajalo tudi pri drugih pravnih poslih med živimi, nima. Zato prihaja do drobitve kmetij s prometom med živimi, seveda ob upoštevanju določb zakona o kmetijskih zemljiščih. Kmetje pa s tem izgubljajo svojstvo zaščitene kmetije in je njihov položaj ob dedovanju povsem drugačen kot ob prevzemu.

Zato se pojavljajo tudi predlogi, da bi načelo nedeljivosti zaščitene kmetij moralo biti upoštevano tudi v prometu med živimi. Ti predlogi pa ne upoštevajo, da naša agrarna in socialna politika nikdar nista imeli za cilj ohranjanja obstoječih vaških struktur. Potrebno je namreč upoštevati dinamiko razvoja ter tudi hotenja in osebne kvalitete lastnika zemlje. Pri tem pa prav gotovo ni pomembno ali ima kmetijsko zemljišče prav določen kmet.

S prometom kmetijskih zemljišč med živimi prehajajo kmetijska zemljišča v lastnino oziroma uporabo tistih, ki se bolj intenzivno ukvarjajo s kmetovanjem, medtem ko jih odtajujejo predvsem tisti, ki to dejavnost opuščajo.

V veljavi je prednostni vrstni red pri nakupu kmetijskih zemljišč, katerega upravičenci so razvrščeni v naslednjem zaporedju:

- zakupnik kmetijskega zemljišča, ki je kmet ali kmetijska organizacija, razen če gre za zakupna razmerja med kmeti, ki se sklepajo zaradi posebnih razlogov za čas, dokler ti razlogi trajajo,
- kmetijska organizacija, katere zemljišče meji na zemljišče, ki je predmet ponudbe,
- kmet, ki mu kmetijska dejavnost pomeni glavno dejavnost in katerega zemljišče meji na zemljišče, ki je predmet ponudbe,
- kmet, ki mu kmetijska dejavnost pomeni dopolnilno dejavnost in katerega zemljišče meji na zemljišče, ki je predmet ponudbe,
- kmetijska zemljiška skupnost,
- kmetijska organizacija, ki ima zemljišče v primerni oddaljenosti,
- kmet, ki mu kmetijska dejavnost pomeni glavno dejavnost in ima zemljišča v primerni oddaljenosti,
- kmet, ki mu kmetijska dejavnost pomeni dopolnilno dejavnost in katerega zemljišče je v primerni oddaljenosti.

Odprava vzrokov drobljenja kmetijskih površin in njihovo prehanje v roke nekdanjihpresega okvir določil o zaščitenih kmetijah in je potrebno rešitev iskati predvsem v čimprejšnji določitvenemenuomenosti zemljišč na potrebe kmetijstva in gozdarstva ter razvrstitev kmetijskih zemljišč v zemljišča, ki so trajno namenjena za kmetijsko proizvodnjo. Pripomoglo bi tudi upoštevanje določil, ki urejajo dolžnosti obdelovanja kmetijskih zemljišč.

Naslednji problem v zvezi z določanjem zaščitenih kmetij je neupoštevanje določbe, da tako kmetijo sestavljajo samo kmetijska zemljišča, ki niso s prostorskim oziroma urbanističnimi dokumenti namenjena za graditev. V nekaterih primerih so med z odločbo

določenimi zaščitenimi kmetijami tudi takšne, na katerih zemljiščih so določena območja zasadave in drugih gradenj. Kmetijska zemljišča zaščitenih kmetij bi morala biti v prostorskem delu družbenega plana občine rasvrščena vsaj v svojem večjem delu med zemljišča, ki so trajno namenjena za kmetijsko proizvodnjo.

6.2. Arondacije

Arondacija je upravnoekonomski ukrep, s katerim se s prisilno samenjavo v upravnem postopku zaskroži zemljišče arondacijskega upravičenca tako, da se mu pripoji tuje zemljišče, prejšnjemu lastniku pa praviloma povrne škoda v ustreznem drugem zemljišču. Namen arondacije je torej tako urejanje postora, ki s strnitvijo omogoča smotrnejšo obdelavo zemljišča in uporabo soderne tehnologije, s čimer se vzpostavlja optimalnejša proizvodna enota in tako večja produktivnost v kmetijski proizvodnji.

Arondacija je podobna komasaciji. Razlika je v tem, da se arondacija izvede v korist enega arondacijskega upravičenca, pri komasaciji pa se zaskrožijo zemljišča vseh upraviteljev in lastnikov, ki se nahajajo na določenem območju.

Arondacija kmetijskih zemljišč se lahko izvede v korist kmetijske organizacije, skupnosti, združenih kmetov na podlagi pogodbe, če gre za obnovo ali napravo trajnih nasadov ali za združeno obdelovanje ter v korist posameznega kmeta v hribovitih predelih zaradi povečanja kmetijske proizvodnje, izboljšanja rabe kmetijskih zemljišč in ohranjanja naseljenosti. Kmet mora trajneje združevati delo, zemljišča, delovna in druga sredstva z delom delavcev in združenimi sredstvi v organizaciji združenih kmetov ali v organizaciji združenega dela.

Arondacijski upravičenec mora navesti namen arondacije in izkazati, da razpolaga z možnostmi za izvedbo tega namena. Predložiti mora ustrezen program kmetijske proizvodnje, ki bo v skladu s njegovo vključitvijo v družbeno organizirano kmetijsko proizvodnjo.

Arondacijski upravičenci lahko vložijo predlog za arondacijo:

- če imajo na zaskroženem območju razdrobljena zemljišča ali če leži v strnjem zemljiškem kompleksu tuje zemljišče,

- Če nudijo lastniku, ki je kmet oziroma uporabniku zemljišča za zemljišče, ki naj se pripoji, drugo ustrezno zemljišče enake katastrske kulture in enake kvalitete ob upoštevanju usklajenega dejanskega stanja v zemljiškem katastru, če pa takega zemljišča nimajo, pa drugo zemljišče ustrezne vrednosti, pri čemer se vrednost ugotavlja na podlagi katastrskega dohodka, ob upoštevanju usklajenega dejanskega stanja v zemljiškem katastru,

- Če nudijo lastniku, ki nima statusa kmeta, za zemljišče, ki naj se pripoji, drugo zemljišče enake vrednosti, ki ga tak lastnik lahko ima v lasti, če pa takega zemljišča nimajo, pa odškodnino po predpisih o razlastitvi,

- Če izkažejo, da razpolgajo z možnostmi za izvedbo namena, za katerega predlagajo arondacijo.

6.3. Komasacije

Prav tako kot arondacija je tudi komasacija upravno-ekonomski ukrep, ki pa za razliko od arondacije ni izveden v korist enega samega kmetijskega proizvajalca, ampak zadeva vse kmetijske proizvajalce in tudi druge lastnike zemljišč na določenem območju. Pomenbnost komasacije se kaže tudi v tem, da gre za važen prostorski poseg v kmetijski prostor, saj se večkrat s komasacije ne razdelijo ponovno samo kmetijska zemljišča med uporabnike in lastnike tako da dobi vsak čim bolj zakroženo zemljišče, ampak se praviloma gradi tudi novo omrežje cest, prekopov in drugih javnih objektov. Namen tega posega je usposobitev kmetijskih zemljišč za smotrnejšo obdelavo in s tem za večjo produktivnost kmetijske proizvodnje.

Komasacije lahko predlagajo kmetijska zemljiška skupnost, kmetijska organizacija ali kmetje. Če površina kmetijskih zemljišč uporabnikov in kmetov, ki so se izrekli za komasacijo, skupaj s površino kmetijskih zemljišč tistih, ki nimajo statusa kmeta, presega več kot polovico vseh kmetijskih zemljišč na komasacijskem območju, je izpolnjen pomenben pogoj za vložitev predloga za komasacijo. V praksi se je namreč pokazalo, da se v veliki meri ovirali postopek za sačetek izvajanja komasacije prav tisti lastniki kmetijskih zemljišč, ki niso kmetje.

Vsak uporabnik in vsak lastnik kmetijskega zemljišča, ki je kmet, dobi praviloma iz komasacijskega sklada ustrezno zemljišče približno enake skupne vrednosti, če je mogoče, pa tudi enake katastrske kulture in približno enake lege kot jo ima zemljišče, ki ga je vložil v komasacijski sklad.

Pri razdelitvi zemljišč iz komasacijskega sklada je potrebno gledati na to, da dobi vsak komasacijski udeleženec čim bolj zakroženo zemljišče. Občanu, ki se po tem zakonu ne štejejo za kmete, se dodalijo (v posebnem bloku parcel) zemljišča, ki jih smejo imeti v lasti (gozd in vinograd do 0,05 ha, na ravnini do 1 ha kmetijskih zemljišč skupaj, v predelih nad

Goa na pa največ šha skupnih površin).

P-ri izvajanju komasacij se pojavljajo razmišljanja, da je po sami izvedbi komasacije ponovna fizična delitev zemljišč nesmotrna, s tem bi se zagotovila vključitev vseh kmetijskih zemljišč na takšnem območju v intenzivno obdelavo. Takšna rešitev ne pomeni pbeega v lastništvo, temveč le spremenjen odnos do rabe zemljišč. Slednje ni le interes družbe kot celote, temveč se pojavlja vse bolj pogosto kot zahteva tistih kmetov, katerih primarni interes je v intenzifikaciji proizvodnje.

Mnenja o potrebnosti komasacij v anketirani populaciji so deljena. Globalno natančna polovica anketirancev meni, da komasacije niso potrebne, 43,7% jih trdi nasprotno, preostali pa o problematiki nimajo mnenja. Najbolj pozitiven odnos izkazujejo starajoča gospodinjstva (52,1% pozitivnih odgovorov), pa tudi mlada in generacijska, medtem ko so ponovno najbolj zadržana ostarela gospodinjstva, ki problematiko tudi slabše poznajo (13,8% gospodinjstev v grupi nima mnenja).

V nasprotju s uradnimi trditvami republiških forumov je ugotovitev, da so največji nasprotnik komasacij čista kmečka gospodinjstva, (za samo 23,6%), kar je tudi odraz njihove ostarelosti, največji zagovorniki pa so v grupi nekmečkih gospodinjstev (53,3%).

Z ozirom na naraščanje velikosti posesti ni opasiti globlje zakonitosti v izražanju potreb o komasacijah. Do velikosti kmetije do le ha interes narašča, nekar se zmanjšuje.

Med poglavitnimi ovirami pri izvajanju komasacij se navajajo nezampenje med kmeti (33,5% navajanj), neprimeren teren (31,1%) in zanemivo - neprimeren odnos čistih kmetij (21,2%).

Tabela št.29: POPREKOSNE KOMASACIJE Z OZIROM NA STAROSTNO STRUKTURO GOSPODINJSTEV

	Mlada	Zrelo	Generacijsko	Starijše	Ostarelo	Skupaj
Da	48,9	35,7	46,5	52,1	10,3	43,7
Ne	45,7	57,1	49,5	39,6	75,9	50,0
Nima menja	5,3	7,1	4,0	8,3	13,8	6,3
Skupaj	31,3	9,3	33,7	16,0	9,7	100,0

Tabela št.30: POPREKOSNE KOMASACIJE Z OZIROM NA POKLICNO STRUKTURO GOSPODINJSTEV

	Kmetstvo	Poljano PK	Poljano E	Poljano PH	Nekmetstvo	Skupaj
Da	23,6	51,1	40,8	51,1	53,3	43,7
Ne	63,6	46,8	55,3	40,2	46,7	50,0
Nima menja	12,7	2,1	3,9	8,7	-	6,3
Skupaj	18,3	15,7	25,3	30,7	10,0	100,0

Vir: Anketiranje na terenu, september 1982

Tabela št. 31: POTREBNOST KOMASACIJ Z OZIREM NA VELIKOST POSESTI

	do 1ha	1-2ha	2-3ha	3-5ha	5-10 ha	10-20 ha	nad 20 ha	Skupaj
Da	-	18,8	41,9	43,2	50,0	44,6	35,0	43,7
Ne	100,0	75,0	51,6	45,9	46,1	47,8	60,0	50,0
Nima mnenja	-	6,3	6,5	10,8	3,9	7,6	5,0	6,3
Skupaj	0,7	5,3	10,3	12,3	34,0	30,7	6,7	100,0

Vir: Anketiranje na terenu, september 1982

Tabela št.32: POGlavniNE OVIRE PRI IZVAJANJU KOMBASCIJ Z OZIROM NA STAROSTNO
STRUKTURO GOSPODINJSTEV

	Mlado	Zrelo	Gene- racijsko	Stara- joče	Ostarelo	Skupaj
Nezaupanje med kmeti	39,1	43,6	37,3	33,3	34,8	38,5
Pomanjkanje sredstev	4,7	-	2,1	1,7	-	2,6
Čiste kmetije	23,4	15,4	20,4	25,0	13,0	21,2
Nešane kmetije	1,6	2,6	1,4	3,3	-	1,8
Neprimeren teren	26,6	35,9	33,1	26,7	47,8	31,1
Pomanjkanje izkušenj	3,1	2,6	3,5	1,7	-	2,8
Slabo načrtovane kmetije	1,6	-	0,7	1,7	-	1,0
Drugo	-	-	1,4	1,7	4,3	1,0
Skupaj	32,7	9,9	36,2	15,3	5,9	100,0

Vir: Anketiranje na terenu, september 1982

Preostali savorni dejavniki so brez večjega odnosa. Z ozirom na starostno strukturo (tabela št.32) se s ostarevanjem obtožbe na račun čistih kmetij zmanjšujejo, nasprotno pa postaja vse pomembnejši dejavnik neprimeren relief za izvajanje komasacijskega postopka. Nezaupanje med kmeti je očitno enakovredno prisotno pri vseh starostnih kategorijah. Globjih zakonitosti z ozirom na poklicno strukturo nismo ugotovili. Podobno pa lahko trdimo za odnos z ozirom na velikost posesti. Zanimivo je, da se neprimeren teren nadpovprečno izpostavlja na majhnih in največjih kmetijah.

V srednjeročnem načrtu za obdobje 1981-1985 je v novomeški občini predvideno izvajanje komasacij na 240 ha, in sicer na območju Zbur ter Mokrega polja. Menimo, da bi bilo potrebno konsolidacije pospešiti, še posebno na ravnini Šentjernejskega polja, čeprav se zavedamo težavne finančne problematike.

6.4. Melioracije

Tudi melioracija je upravno-ekonomski ukrep, ki tako kot komasacija zadeva vse uporabnike in lastnike kmetijskih zemljišč na določenem območju. Z razliko od komasacije pa pri melioraciji ne gre samo za prostorski poseg, temveč tudi za takšno spremembo kmetijsko-zemljiške strukture, ki posredno trajno izboljšanje rodovitnosti kmetijskih zemljišč. Z melioracijami se tako bolj kot z drugimi agrarnimi operacijami, ki smo jih doslej obravnavali, ustvarjajo možnosti za uvajanje sodobne tehnologije in s tem za boljše obdelovanje kmetijskih zemljišč, kar vse ima za posledico večjo produktivnost kmetijske proizvodnje. Zato so melioracije zelo pomembne tudi za izvajanje družbenih planov glede kmetijske proizvodnje.

Melioracije delimo v hidromelioracije in agromelioracije. Hidromelioracije obsegajo ureditev režima površinskih voda s regulacijami naravnih vodotokov, izgradnjo zadrževalnikov in drugih

Tabela št.33: POGlavNE OVIRE PRI IZVAJANJU KONASACIJ Z OZIROM NA POKLICNO STRUKTURO
GOSPODINJSZEV

	Kmečko	Mešano PK	Mešano E	Mešano PH	Nekmeško	Skupaj
Nezaupanje med kmeti	37,7	42,2	42,2	31,9	43,6	38,5
Pomanjkanje sredstev	-	3,1	1,8	4,2	2,6	2,6
Čiste kmetije	18,0	26,6	20,2	20,2	23,1	21,2
Mešane kmetije	-	4,7	-	2,5	2,6	1,8
Neprimeren teren	39,3	21,9	31,2	35,3	20,5	31,1
Pomanjkanje izkušenj	3,3	-	2,8	4,2	2,6	2,8
Slabo uslovnostne akcije	-	-	0,9	0,8	5,1	1,0
Drugo	1,6	1,6	0,9	0,8	-	1,0
Skupaj	15,6	16,3	27,8	30,4	9,9	100,0

Vir: Anketiranje na terenu, september 1982

Tabela št. 34: POGlavITNE OVIRE PRI IZVAJANJU KOMASACIJ Z OZIROM NA VELIKOST POSESTI

	do 1ha	1-2ha	2-3ha	3-5ha	5-10ha	10-20ha	nad 20ha	Skupaj
Nezaupanje med kmeti	33,3	33,3	34,5	37,8	42,1	40,3	21,4	38,5
Pomanjkanje sredstev	-	5,6	-	4,4	2,1	1,6	7,1	2,6
Čiste kmetije	-	16,7	20,7	24,4	23,6	19,4	17,9	21,2
Nešane kmetije	-	-	-	-	0,7	3,9	3,6	1,8
Neprimeren teren	66,7	44,4	41,4	26,7	24,3	31,8	46,4	31,3
Pomanjkanje izkušenj	-	-	-	-	5,0	3,1	-	2,8
Slabo načrtovane akcije	-	-	3,4	2,2	0,7	-	3,6	1,0
Drugo	-	-	-	4,4	1,4	-	-	1,0
Skupaj	0,3	4,6	7,4	11,5	35,7	32,9	7,1	100,0

Vir: Anketiranje na terenu, september 1982

Protipoplavnih in protierozijskih objektov ter ureditev stalnega vodnega režima z izgradnjo osuševalnih in namakalnih sistemov. Aglomeracije pa obsegajo ukrepe, ki izboljšujejo fizikalne, kemijske in geološke lastnosti tal (spnenje, planiranje, krčenje drevesne rasti in grmičevja na zemljišču, naprava teras, ureditev gorskih in kraških pašnikov in podobno) ter izboljšanje dostopa in prevoza na kmetijsko zemljišče.

Melioracije lahko predlagajo kmetijska zemljiška skupnost, kmetijske organizacije in kmetje, združeni v skupnost na podlagi pogodbe po predpisih o združevanju kmetov.

Pogoji za melioracije manjšega obsega se le deloma pokrivajo s pogoji za komasacije. Ista sta pogoja o tem, kdo se mora izreči za to agrarno operacijo in da morajo pobudo zanjo obravnavati kmetijske zemljiške skupnosti. Glede na sam značaj melioracije in njeno pomembnost pa zakon določa še, da mora biti predlagana melioracija v skladu s družbenim in prostorskim planom občine.

Problemi pri izvajanju melioracij izhajajo v veliki meri iz dejstva, da je pri lastnikih zemljišč prisotna bojazen pred njihovin podružbljanjem. Akcije melioracij ovirajo zlasti ostareli kmetje in tisti lastniki zemljišč, ki jim dohodek iz kmetijstva ni pomemben za existenco (nekmetje).

Glede na to, da je cilj izvajanja melioracij usposobišev zemljišča za intenzivnejšo in produktivnejšo kmetijsko proizvodnjo, ostaja temeljno vprašanje, kako zagotoviti, da bo natteh zemljiščih organizirana skupna proizvodnja o enotnem setvenem planu. Na melioriranih zemljiščih v republiki se namreč ugotavlja, da sta način in intenzivnost pridelovanja nastala praktično nespremenjena. Menjala se je vrsta proizvodnje, sicer pa vsak lastnik prideluje po starem.

Zakon o kmetijskih zemljiščih izrecno določa, da morajo meliorirana zemljišča po izbiri kulture in načinu njihovega obdelovanja ustrezati programu melioracij, sredstvom vloženim v ta namen in družbenemu planu občine. Za neizvajanje tega določila so predvideni tudi ukrepi, ki jih sicer predvideva zakon o kmetijskih zemljiščih v primerih, ko lastnik oziroma uporabnik zemljišča ne ravna s skrbnostjo dobrega gospodarja. Čeprav se ob izvajanju melioracij ustanavljajo melioracijske skupnosti, le-te ne preraščajo v proizvodne skupnosti.

Proučiti je potrebno možnost, da bi zemljišče lastnikov, ki v nobenem primeru ne bi izvajali programa proizvodnje, postalo družbena lastnina po posebnem postopku. Dejstvo je, da je dosledno izpeljavo programov na melioriranih kmetijskih zemljiščih potrebno sagotoviti. V nasprotnem primeru se postavlja vprašanje upravičenosti nadaljnjega izvajanja prostorsko-ureditvenih operacij s družbenimi sredstvi.

Pri zemljiščih v zasebni lasti bi bilo ob izvajanju melioracij potrebno upoštevati zlasti naslednja načela:

- da je organizirana melioracijska in proizvodna skupnost za izvedbo melioracijskih del in vzdrževanje melioracijskega sistema,
- da se hkrati izvrši komasacije zemljišč,
- da se organizira tržna poljedelska proizvodnja oziroma pridelovanje kose za tržno prirejo mesa in mleka,
- da je investitor in nosilec pridobljenih družbenih sredstev organizacija združenih kmetov.

V zvezi s varovanjem kvalitetnih kmetijskih zemljišč se odpira naslednja dilema: zaradi njihovega varovanja naj bi v največji možni meri odstopali za nekmetijsko rabo le slabša kmetijska zemljišča ter melioracijska območja, katerih melioracija za kmetijske namene bi bila ali predraga ali predolgotrajna, saj je znano, da traja tlatvorni proces tudi več desetletij in da so stroški melioracij neсоразmerno visoki. Najboljša melioracija

teh predelov je urbanizacija, ker se tako klima tal kot ozračja spremeni v sašeljeno ugodnejšo smer. Pričakovano pretirano zasajšanje obsega kmetijskih zemljišč bi morali preprečiti, posebej tudi v kmetijski manj primernih in obmejnih območjih, kjer je kmetijska raba izrazito pomembna za ohranitev nekaterih splošnih družbenih funkcij in ciljev.

Poglejmo si na kratko še, kakšne so možnosti in potrebnosti izvajanja melioracij na različnih telnih združbah:

Združba obročnih tal se pojavlja ob rekah. Na reliefno nekoliko dvigajenem svetu v bližini rek in voda so njive, medtem ko so v depresijskih in poplavnih mestih travniki. Doslej je bil ta svet obvarovan pred zakidavo, saj mahavost kraških voda, ki poplavlja neznatno ter večja vlažnost, tako talna kot zračna, ne nudijo zadovoljivega bivalnega okolja. Zaradi mahavosti podzemnih voda so hidromelioracije teh tal težko izvedljive. Z gnojenjem travniških površin je mogoče dobiti kvaliteto seno in uvesti več-krano sisteme.

Še združbe glejev in pseudoglejev so značilnosti matičnega substrata slabe fizikalne lastnosti telnih snovi. Fizikalne lastnosti so poslabšane predvsem zato, ker se v profilu tal pojavlja bodisi podtalna ali pa stojna voda. V to pedosekvenco sodijo področja v okolici Šentjerneja, Šmarjete, pa tudi Novega mesta. Iz izkušenj v slovenskem prostoru je ugotovljeno, da je melioracija pseudoglejev izredno težavna, navadno znatno bolj kot oglejenih tal. Kljub melioracijam se namreč v tehnološkem procesu pojavljajo številne težave gléde časa obdelovanja, saj se po obilnejših padavinah preveč mokra za obdelovanje. Uspešno je predvsem pridelovanje travinja.

Lesivirana pokarbonatna tla, ki jih označujemo s sinonimom steljniška tla, so globoka in rahla ter imajo dobre fizikalne lastnosti. Najmojše proizvodno sposobnost opredeljujejo neugodne kemijske in biološke lastnosti: izredno pomajhnje baz

(kalcijska, magnezijeva), fosforja in nekoliko manj kalija. Tla so zelo kislila. Prirodne zaloge snovi, posebnih kot rastlinska hrana so pottle. Z agramelioracijami, to je kalcifikacije in fosfatizacije, ki jo mora spremljati izdatnejše gnojenje z organskimi gnojili, je možno ta tla meliorirati.

V občini Novo mesto je možno z melioracijami pridobiti za kmetijske namene le sorazmerno malo površin (približno 600 ha), kar je nekaj več kot bo predvidoma znašala do leta 2000 izguba zaradi urbanizacije (okrog 500 ha).

V srednjerečnem razdobju 1931-1985 bo predvidoma v porečju Krke izvedenih 90 ha melioracij na zemljiščih prvega kakovostnega in 130 ha na zemljiščih drugega kakovostnega razreda. Zunanji hidromelioracijskih območij naj bi se izvajale agramelioracije na 235 ha kmetijskih zemljišč.

6.5. Podružhljenje zemljišč

Proces izenačevanja lastninske pravice in družbene lastnine pomeni, da lastninska pravica na kmetijskih zemljiščih čedalje bolj izgublja svoj pomen. Mišljena je predvsem lastnina kot podloga za prisvajanje produktov. V našem socialističnem samoupravnem sistemu pa prisvajajo produktov tudi v primeru lastnine temelji predvsem na pravici razpolaganja z rezultati dela enako kot v primeru dela z družbenimi sredstvi.

Enako razpolaganje z rezultati dela v primeru dela samostojni kmetijskih zemljiščih v lastnini kot s tistimi v družbeni lastnini pride posebej do izraza pri družbeno organizirani proizvodnji kmetov, trajnejši medsebojni povezanosti oziroma pri trajnejšem poslovnem sodelovanju na podlagi združevanja dela, zemljišč in drugih sredstev, ki so lastnina kmetov, z delom delavcev in z družbenimi sredstvi v organizaciji združenega dela, torej v tistih oblikah združevanja kmetov, ki so družbeno-pravne osebe. To pa seveda ne pomeni samo izenačevanja družbenega in ekonomskega

statusa kmeta z delavcem, ki dela z družbenimi sredstvi, ampak tudi to, da postajata pravica opravljanja v tistih oblikah združenja kmetov, ki so družbeno-pravne osebe in dohodsk posebnostja od same lastnine na kmetijskih zemljiščih.

Površine z visoko produktivnim družbenoorganiziranim načinom pridelovanja je treba širiti povsod, kjer je mogoče obdelovalno zemljo bolj smotno izkoristiti in to predvsem:

- na račun površin, ki so last nekmetov,
- ostarelih kmetov,
- nečasnih kmetij, ki zemlje ne izkoriščajo dovolj,
- neobdelanih površin.

Danes nekateri napredni kmetje, veliki tržni proizvajalci ugotavljajo, da bi lahko obdelali več zemlje, pri tem pa ne zahtevajo odprave zemljiškega maksimuma, marveč nacionalizacije vse kmetijske zemlje, ki bi poenostavila organizirano obdelovanje vse zemlje, oskrbova "prerazporeditev" zemlje tistim, ki jo bodo obdelovali. Prerazporeditev ne v lastnino, marveč v obdelovanje (Glinšek, 1982).

Horde je tako razmišljanje še preuranjeno za uresničitve, vendar kaže, da se kmetje zavedajo, da ne more biti lastnina zemlje, temveč produktivno delo v kmetijstvu osnova za uspešen družbeno-ekonomski položaj kmeta.

Podružbljanje zemlje ve kviru še sprejetih zakonskih ukrepov omogoča oblikovanje večjih obratov, sposobnih za rentabilnejšo kmetovanje. Ob podružbljanju se mora formirati zemljiški sklad, na kar bi se v skladu s potrebnimi proizvajalcev zemlja delila v obdelavo tistim, ki bi jo bili pripravljene obdelovati s skrbjo dobrega gospodarja. Streneti bi bilo potrebno, da se uveljavijo čisto bolj površinsko zakroženi kompleksi, kar je predpogoj za dvig produktivnosti. Posamezni proizvajalci bi se morali medsebojno dogovarjati omejitvenju proizvodnje, tako da bi se istovrstne zemljiško-proizvodne enote še povečale. Za to je najne podpirati vse oblike združenja dela, sredstev in zemlje.

V zemljiški sklad naj se vključujejo zemljišča, ki niso obdelana s skrbjo dobrega gospodarja, zemljišča, ki se pridobijo na podlagi določil o preživninskem varstvu, presežki zemljišč ob strogem upoštevanju lo ha lastninskega maksimuma obdelovalnih zemljišč, kar je še posebej pogost pojav pri izvajanju prostorsko ureditvenih operacij.

V anketirani populaciji gospodinjstev podpira zamisel o popolnem podružbljenju zemlje 31,3% gospodinjstev, 14,3% se izjasnjuje za s pridržki, 42,7% je absolutno proti, medtem ko preostala gospodinjstva o obravnavani problematiki nima je izoblikovanih stališč. Pomembno je, da je zavest o podružbljenju še precej prisotna. Še posebno nagretost smo registrirali pri mladih in starajoših gospodinjstvih (tabela št. 35), največji odpor pa je v grupi zrelih in ostarelih gospodinjstev, kjer je tudi največ neopredeljenih. Z osirom na poklicno strukturo ugotavljamo, da se opredelitve za in proti v posameznih grupah dokaj podobno, medtem ko s osirom na velikost posesti interes za podružbljenje s večanjem kmetij upada (privatno lastniški interesi), odpor je konstanten, medtem ko naraščajo deleži tistih, ki so za s pridržki in neopredeljenih. Pomembno je, da se tudi v grupi največjih kmetij pojavlja še manjša naklonjenost podružbljenju.

Tabela št. 35: ODNOS DO POPOLNENJA PODRUŽBLJANJA ZEMLJE V OZIRU NA STAROSTNO STRUKTURO
GOSPODINJSTEV

	Mlade	Zrele	Genera- cijske	Stara- jše	Osta- rele	Skupaj
Za	37,2	25,0	28,7	35,4	20,7	31,3
Pridrški	12,8	10,7	15,8	18,8	10,3	14,3
Proti	39,4	50,0	45,5	35,4	48,3	42,7
Nina manja	10,6	14,3	9,9	10,4	20,7	11,7
Skupaj	31,3	9,3	33,7	16,0	9,7	100,0

Vir: Anketiranje na terenu, september 1982

Tabela št. 36: ODNOS DO POPOPOLNEGA PODRUŽBLJANJA ZEMLJE Z OZIROM NA POKLICNO STRUKTURO GOSPODINJSTEV

	Kapško	Nešano PK	Nešano E	Nešano PH	Nekapško	Skupaj
Za	32,7	34,0	26,3	34,8	26,7	31,3
Pridrški	10,9	14,9	17,1	13,0	16,7	14,3
Proti	41,8	38,3	43,4	44,6	43,3	42,7
Nina zmenja	14,5	12,8	13,2	7,6	13,3	11,7
Skupaj	18,3	15,7	25,3	30,7	10,0	100,0

Vir: Anketiranje na terenu, september 1932

Tabela št. 37: ODNOS DO POPOVINEGA PODRIBLJANJA ZEMLJE Z OZIROM NA VELIKOST POSESTI

	do 1ha	1-2ha	2-3ha	3-5ha	5-10ha	10-20ha	nad 20ha	Skupaj
Za	50,0	25,0	45,2	32,4	32,4	29,3	15,0	31,3
S pridrški	-	6,3	9,7	5,4	17,6	13,0	35,0	14,3
Proti	50,0	68,8	32,3	45,2	45,1	42,4	35,0	42,7
Nina svenja	-	-	12,9	18,9	6,9	15,2	15,0	11,7
Skupaj	0,7	5,3	10,3	12,3	34,0	30,7	6,7	100,0

Vir: Ankotiranje na terenu, september 1982

7. ZAKLJUČKI

Pojem zemljiška razdrobljenost je navidezno razmeroma natančno opredeljen, vendar še božno spremljanje problematike v strokovnih in poljudnih člankih izpričuje, da si posamezniki razdrobljenost različno tolmačijo.

Kmetijska zemlja je razdrobljena v vseh družbenoekonomskih sistemih. Če fizična dejstva pogojujejo osnovno delitev posamezne zemljiške kategorije, vendar tovrstne členitve še ne moremo označevati za razdrobljenost v ožjem smislu. Le-ta opredeljuje delitev kmetijske zemlje med različne lastnike oziroma delitev posameznih posesti na več različnih, prostorsko oddvojenih kosov.

Ločiti moramo pojma velikostna in prostorska razdrobljenost. Velikostna razdrobljenost nam daje predstavo o velikosti posameznih kosov in stanja velikosti posestva. Prostorska razdrobljenost pa nam daje informacije o razporeditvi kosov posesti v prostoru, kar lahko igravažno vlogo pri uporabnosti mehanizacije.

S problematiko zemljiške razdrobljenosti so se do sedaj največ ukvarjali poljski in jugoslovanski geografi, agrarni ekonomski in drugi strokovnjaki sorodnih ved, kar je posledica prisotne lastnine večine kmetijskih zemljišč v pogojih splošnega uveljavljanja socialističnih družbenih odnosov. Za merjenje stopnje razdrobljenosti je bila izdelana vrsta formul, ki pa imajo vse po vrsti občutno slabost, da je potrebno za opredeljevanje njihovih sprejemljivk izredno zapudno delo, katerega rezultati ne omogočajo ocene regionalne razdrobljenosti. Zato smo za potrebe raziskave uporabili enostavnejše koeficiente, tvorjene s primerjenjem dveh sprejemljivk, ki smo jih dobili iz podatkov katastrskih in statističnih služb.

Na ta način smo opredelili povprečno velikost parcele, povprečno velikost parcele s oziroma na sektor lastništva, povprečno velikost parcele po zemljiških kategorijah, število parcel na gospodinjstvo, število parcel obdelovalne zemlje na kmetijo, povprečno velikost posesti, povprečno površino obdelovalne zemlje na kmetijo in število posestnih listov na gospodinjstvo.

Ugotavljamo da so obravnavani parametri v slovenskih razmerah v mejah povprečja, da pa kažejo visoko stopnjo razčlenjenosti v občini sami. Posebej pereča so pokazatelji na območju Suhe krajine, vinorodnega gričevja in v urbaniziranem saledju Novoga mesta. Boljše so razmere v hribovitih predelih Kočevskega Roga in Gorjancev, kjer prevladujejo gozdovi v družbeni lasti.

Med vzroki zemljiške razdrobljenosti sta primarna učinkovanje reliefa in dedovalna politike. Učinki reliefa so primarni v hribovitih območjih, učinki dedovalne politike pa v ravninskih predelih. Res pa je, da je vloga dedovanja tudi v reliefno razgibanih predelih zelo pomembna, zlasti pri dinamiki drobljenja, medtem ko je relief v ravninskih predelih vplival pri formiranju sistemov poljske razdelitve na delo ter različno kvalitetnih zemljiških kompleksov.

Ostali vzroki so mnogovrstni. V zadnjem času postajajo vse bolj prisotni oziroma za sedanje dinamiko nadaljne drobitve celo odločilni. Med elementi prostorskih posegov velja izdvojiti učinke razraščanja urbanizacije ter infrastrukture, med socioekonomskimi pa intenzivno deagrarizacijo, staranje kmečke delovne sile, prehajanje zemlje v roke nekmečkega prebivalstva ipd.

Učinke zemljiške razdrobljenosti lahko grupiramo na splošno v demografske, fiziognomske in ekonomske. Med njimi je neposredno mogoče opredeljevati samo ekonomske učinke, prav tako je mogoče razmeroma zanesljivo opredeliti nekatere elemente učinkov v fiziognomiji pokrajine, medtem ko je demografski razvoj v taki ozki povezavi s vsemi drugimi prirodnimi in družbenoekonomskimi pojavi, da ga je kot funkcije zemljiške razdrobljenosti same skoraj nemogoče ovrednotiti.

Poglavitne demografske učinke predstavlja deagrarizacija s slabšanjem demografskih razmer na podeželju, med fiziognomskimi prevladujejo različne oblike in intenzitete opuščanja obdelave zemlje, poglavitni ekonomski učinki pa so zmanjševanje produktivnosti kmečkega dela, večja poraba neefektivnega delovnega časa, zmanjševanje učinkovitosti kmetijske mehanizacije, kar vse vpliva na

nenormalno visoke cene kmetijskih proizvodov, ki so na svetovnem tržišču vse manj konkurenčne.

Med ukrepi za odpravo zemljiške razdrobljenosti velja izpostaviti izvajanje različnih prostorsko ureditvenih operacij (menjava zemljišč, arondacije, konsolidacije, melioracije) in izvajanje ustrezne zakonodaje o dedovanju kmetijskih zemljišč. Nasploh lahko da najboljše rezultate spoštovanje in dosledno izvajanje sicer zelo pozitivne zakonodaje o kmetijskih zemljiščih, združevanje kmetov ipd.

V novejšem času se vse bolj uveljavljajo zahteve po podružbljenju kmetijskih zemljišč, kar bi pripomoglo k izenačevanju statusa individualnega kmetijskega proizvajalca in delavca v združenem delu. Lastninsko pravico nad zemljo bi zamenjala obdelovalna, kar bi prenegale današnja toga določila o zemljiškem maksimumu, ki že postajajo ovira pri racionalizaciji proizvodnje.

8. LITERATURA IN VIRI

1. Anketiranje na terenu v izbranih sondnih območjih. September 1982
2. Dlgoročni program razvoja agroindustrijske proizvodnje. Komisija zveznih društvenih svetov za vprašanja gospodarske stabilizacije. Beograd, 1982
3. GLINŠEK S., 1982, Ali je zemljiški maksimum osrednje vprašanje agrarne politike, Naši razgledi, Ljubljana
4. GOSAR L., 1973, Prispevek k proučevanju razdrobljenosti posesti. Geografski vestnik L, Ljubljana
5. GOSAR L., 1976, Vpliv gibanja kmečke delovne sile na oblikovanje agrarnega prostora. Doktorska disertacija, Ljubljana.
6. ILEŠIČ S., 1950, Sistemi poljske razdelitve na Slovenskem. Inštitut za geografijo SAZU. "Delo 2", Ljubljana.
7. JANUSZEMSKI J., 1968, Index of Land Consolidation as a Criterion of the Degree of Concentration. Geographica Polonica 14. Special Issue for the 21th International Geographical Congress, New Delphi
8. Karte za dolgoročni društveni plan občine Novo mesto, ki sta jih pripravila. Inštitut za gozdno in lesno gospodarstvo - Ljubljana in Gozdno gospodarstvo - Novo mesto.
9. Kategorizacija kmetijskih zemljišč in pedosekvence v občini Novo mesto. Kmetijska zemljiška skupnost občine Novo mesto in Zavod za društveno planiranje Novo mesto. Novo mesto, 1983.
10. KERT B., 1977, Socialnogeografske proučitve Pesniške doline s posebnim ozirama na pokrajinsko transformacijo pod vplivom hidromelioracij. IGU, Ljubljana.
11. KLANNIK D., 1982, Nečlana delavsko-kmečka gospodinjstva kot dejavnik razvoja podžetelja v občini Novo mesto, IGU, Ljubljana.

12. KLADNIK D., 1981, Problematika zemljiške strukture v luči dolgoročnega razvoja Slovenije do leta 2000. IGV, Ljubljana.
13. KLADNIK D., 1982, Slabosti zemljiške strukture kot pomemben zaviralec posodabljanja kmetijstva in skladnejše preobrasbe podeželja. Gradivo za posvetovanje geografov ob 60-letnici geografskega društva Slovenije, Ljubljana.
14. KLADNIK D., FATUR D., PIRY I., REPOLUSEK P., ŠPES M., ZAKOTNIK T., 1982, Socialno-geografska raziskava razseljevanja Hales in Slovenskih goric. IGV, Ljubljana.
15. KLEMENČIČ M., 1975, Sodobni prelog v SR Sloveniji, Geografski vestnik XLVII, Ljubljana.
16. Kmetijska zemljišča (druga knjiga), 1982, ČZ Uradni list SRS, Ljubljana.
17. KOCJAN S., 1979, Kmetijska zemljišča - zakon s komentarjem. ČZ Uradni list SRS, Ljubljana.
18. KOCJAN S., 1973, Zakon o dedovanju kmetijskih zemljišč in zasebnih kmetijskih zemljišč s komentarjem. ČZ Uradni list SRS, Ljubljana.
19. KOSICKI L., 1963, Wielkość gospodarstwa uspolznega a jego efektywność. Warszawa.
20. KRANJEC M., 1982, Zemljiški maksimum - ekonomski ali politični instrument? Naši razgledi, Ljubljana.
21. HALOVRH G., 1963, Analiza gospodarsko-prostorske strukture individualnih kmetijskih obratov. Doktorska disertacija, Ljubljana.
22. HALOVRH G., 1965, Analiza geografsko prostorske strukture individualnih kmetijskih obratov različnih agrarnih pridelov Slovenije. Geografski vestnik, Ljubljana.

23. HENCINGER J., 1982, Grafica z ohišnice in druga vprašanja zemljiškega maksimuma. Naši razgledi, Ljubljana.
24. HENCINGER J., 1981, Zemljiški maksimum. Naši razgledi, Ljubljana.
25. NORDGARD A., 1968, Driftsformvariasjonen Jordbruket ASB. Norsk Geografisk Tidsskrift, Bind 23.
26. Osnovna ishodišča za ekonomska družbeni in prostorski razvoj širše dolenjske regije. Podjetje Dominvest, Novo mesto, 1972.
27. Poročilo o izvajanju zakonov s področja kmetijstva. Priloga Poročevalca, 1980, Ljubljana.
28. Rodovitna zemljadaje še premalo hrane, Posebni davek na neobdelavo zemljišča? Delo, 29. september 1981.
29. SORRE M., 1948, La notion de genèse de vie et sa valeur actuelle. Annales de géographie.
30. Strokovne osnove za pripravo smernic prostorskega plana občine Novo mesto (povzetek). Zavod za družbeno planiranje Novo mesto, in Urbanistični inštitut SR Slovenije. Ljubljana, 1979.
31. TSCHUDI A.B., 1970, Farm Size as a Criterion in Identifying Types of Agriculture. Geographica Polonica 19, Warszawa.
32. VADNAL K., 1982, Grafica z mrtvaško glavo ali zemljiški maksimum. Naši razgledi, Ljubljana.
33. VADNAL K., 1982, Zrno do zrna..., Naši razgledi, Ljubljana
34. Zemljiški izpisi, Zavod SR Slovenije za statistiko, 1982.

9. SEZNAM TABEL

- Tabela št. 1: Glavni vzroki za obstoječo zemljiško razdrobljenost po tipih gospodinjstev
- Tabela št. 2: Struktura površin in prebivalcev po demografskih območjih v novomeški občini za obdobji 1953-1979 in 1971-1979
- Tabela št. 3: Struktura zemljiških kategorij v letih 1953 in 1979
- Tabela št. 4: Spreminjanje površine zemljiških kategorij v obdobjih 1953 in 1971-1979
- Tabela št. 5: Pričakovani trend strukture zemljiških kategorij do leta 1985 in 2000
- Tabela št. 6: Tipologija spreminjanja izrabe tal v obdobjih 1953-1979 in 1971-1979
- Tabela št. 7: Tipologija spreminjanja izrabe tal po demografskih območjih v občini Novo mesto
- Tabela št. 8: Vpliv razdrobljenosti na obseg proizvodnje z ozirom na starostno strukturo gospodinjstev
- Tabela št. 9: Vpliv razdrobljenosti na obseg proizvodnje z ozirom na poklicno strukturo gospodinjstev
- Tabela št. 10: Vpliv razdrobljenosti na obseg proizvodnje z ozirom na velikost posesti
- Tabela št. 11: Poglavitni vplivi razdrobljenosti z ozirom na starostno strukturo gospodinjstev
- Tabela št. 12: Poglavitni vplivi razdrobljenosti z ozirom na poklicno strukturo gospodinjstev
- Tabela št. 13: Poglavitni vplivi razdrobljenosti z ozirom na velikost posesti
- Tabela št. 14: Za koliko bi se povečala proizvodnja, če bi bila zemlja v enem samem kosu, z ozirom na starostno strukturo gospodinjstev
- Tabela št. 15: Za koliko bi se povečala proizvodnja, če bi bila zemlja v enem samem kosu, z ozirom na poklicno strukturo gospodinjstev

- Tabela št. 16: Za koliko bi se povečala proizvodnja, če bi bila zemlja v enem samem kosu, z ozirom na velikost posesti
- Tabela št. 17: Koliko več zemlje bi lahko obdelali, če bi bila le-ta v enem samem kosu, z ozirom na starostno strukturo gospodinjstev
- Tabela št. 18: Koliko več zemlje bi lahko obdelali, če bi bila le-ta v enem samem kosu, z ozirom na poklicno strukturo gospodinjstev
- Tabela št. 19: Koliko več zemlje bi lahko obdelali, če bi bila le-ta v enem samem kosu, z ozirom na velikost posesti
- Tabela št. 20: Ali bi kmetija ob odpravi zemljiške razdrobljenosti usmerila kmetijsko proizvodnjo z ozirom na starostno strukturo gospodinjstev
- Tabela št. 21: Ali bi kmetija ob odpravi zemljiške razdrobljenosti usmerila kmetijsko proizvodnjo z ozirom na poklicno strukturo gospodinjstev
- Tabela št. 22: Ali bi kmetija ob odpravi zemljiške razdrobljenosti usmerila kmetijsko proizvodnjo z ozirom na velikost posesti
- Tabela št. 23: Zemljiška struktura po sektorjih lastništva v občini Novo mesto leta 1981
- Tabela št. 24: Povprečno število parcel po zemljiških kategorijah z ozirom na velikost posesti
- Tabela št. 25: Povprečno število nad 1 ha oddaljenih parcel po zemljiških kategorijah z ozirom na velikost posesti
- Tabela št. 26: Povprečna velikost parcele leta 1953 in 1979 ter trend pričakovane velikosti parcele leta 1953 in 1979 ter trend pričakovane velikosti parcele leta 1985 in 2000
- Tabela št. 27: Spreminjanje povprečne velikosti parcele v obdobju 1953-1979 in 1971-1979
- Tabela št. 28: Povprečna velikost parcele po zemljiških kategorijah po sektorjih lastništva v občini Novo mesto leta 1981

**Matrika potrebnosti izvajanja prostorsko ureditvenih operacij z
ozirom na kategorizacijo kmetijskih zemljišč**

**Tabela št. 29: Potrebnost komasacij z ozirom na starostno struk-
turo gospodinjstev**

**Tabela št. 30: Potrebnost komasacij z ozirom na poklicno struk-
turo gospodinjstev**

Tabela št. 31: Potrebnost komasacij z ozirom na velikost posesti

**Tabela št. 32: Poglavitne ovire pri izvajanju komasacij z ozi-
rom na starostno strukturo gospodinjstev**

**Tabela št. 33: Poglavitne ovire pri izvajanju komasacij z ozirom
na poklicno strukturo gospodinjstev**

**Tabela št. 34: Poglavitne ovire pri izvajanju komasacij z ozirom
na velikost posesti**

**Tabela št. 35: Odnos do popolnega podružbljenja zemlje z ozirom
na starostno strukturo gospodinjstev**

**Tabela št. 36: Odnos do popolnega podružbljenja zemlje z ozirom
na poklicno strukturo gospodinjstev**

**Tabela št. 37: Odnos do popolnega podružbljenja zemlje z ozirom
na velikost posesti**

10. SEZNAM KART

1. Novo mesto - Katastrske občine
2. Novo mesto - Gibanje števila prebivalstva v obdobju 1953-1979
3. Novo mesto - Spreminjanje površine njiv v obdobju 1953-1979
4. Novo mesto - Spreminjanje površine gozdov v obdobju 1953-1979
5. Novo mesto - Spreminjanje nerodovitnih površin v obdobju 1953-1979
6. Novo mesto - Delež družbene posesti leta 1982
7. Novo mesto - Struktura zemljiških kategorij v zasebnem sektorju leta 1981
8. Novo mesto - Struktura zemljiških kategorij v družbenem sektorju
9. Novo mesto - Povprečna velikost posesti leta 1981
10. Novo mesto - Površina obdelovalne zemlje na gospodinjstvo s kmečkim gospodarstvom leta 1981
11. Novo mesto - Število posestnih listov v zasebnem sektorju na gospodinjstvo leta 1981
12. Novo mesto - Število parcel v zasebnem sektorju na gospodinjstvo leta 1981
13. Novo mesto - Število parcel obdelovalne zemlje na gospodinjstvo s kmečkim gospodarstvom leta 1981
14. Novo mesto - Povprečna velikost parcele leta 1979 (v arih)
15. Novo mesto - Spreminjanje povprečne velikosti parcele v obdobju 1953-1979
16. Novo mesto - Povprečna površina parcele v zasebnem sektorju 1982 (v arih)
17. Novo mesto - Povprečna površina parcele v družbenem sektorju (v arih)
18. Novo mesto - Povprečna površina njivske parcele 1982 (v arih)
19. Novo mesto - Povprečna površina gozdne parcele 1982 (v arih)

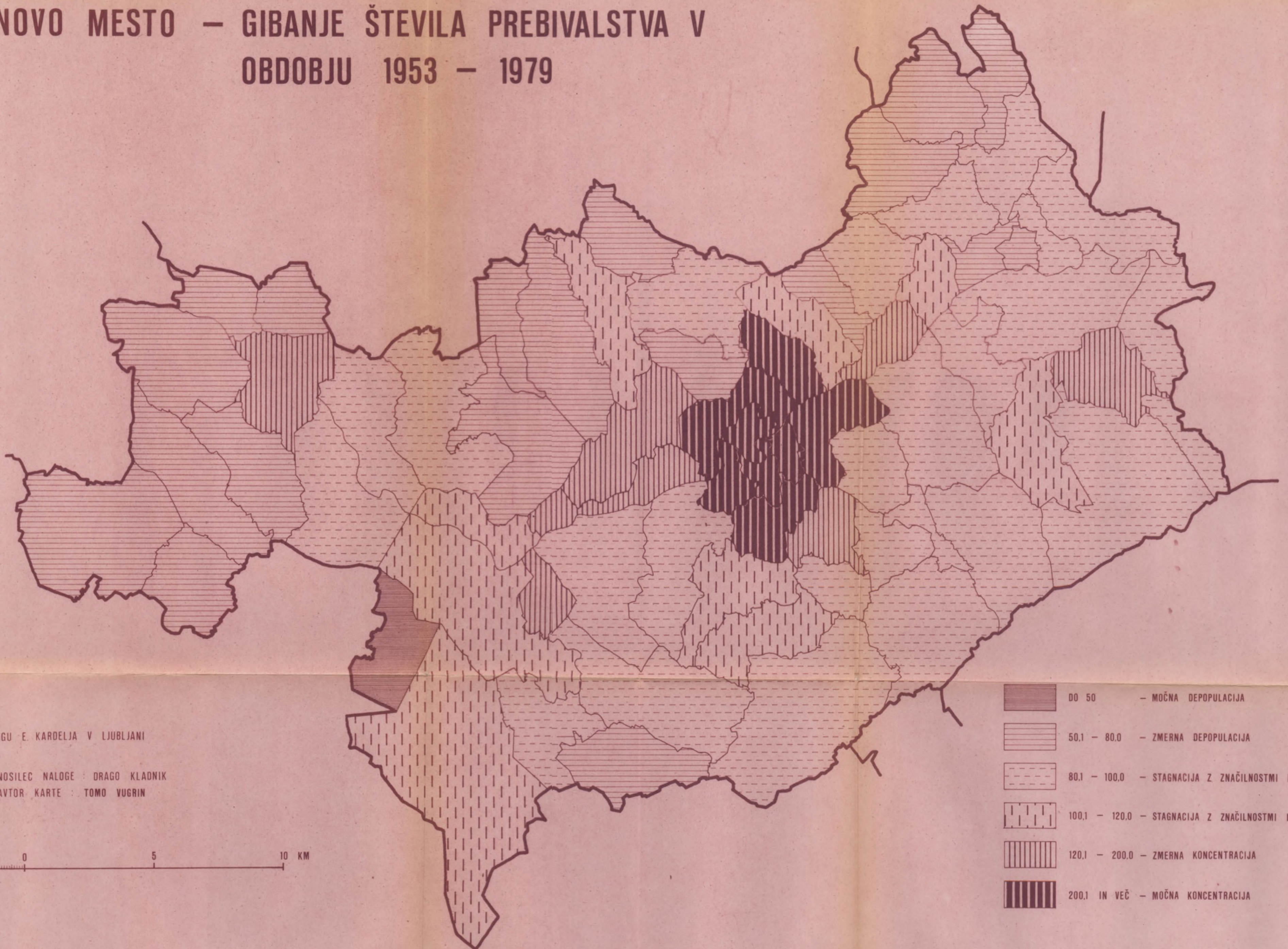
NOVO MESTO – KATASTRSKE OBČINE

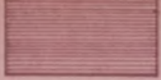
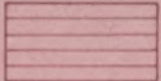
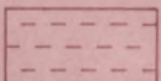
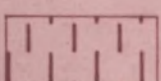

IGU E. KARDELJA V LJUBLJANI

NOSILEC NALOGE : DRAGO KLADNIK

NOVO MESTO – GIBANJE ŠTEVILA PREBIVALSTVA V OBDOBJU 1953 – 1979

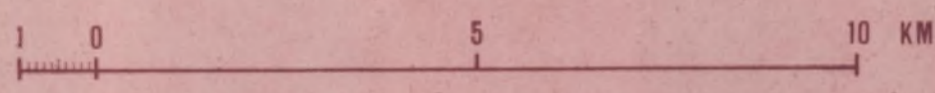

	DO 50	- MOČNA DEPOPULACIJA
	50.1 - 80.0	- ZMERNÁ DEPOPULACIJA
	80.1 - 100.0	- STAGNACIJA Z ZNAČILNOSTMI DEPOPUL.
	100.1 - 120.0	- STAGNACIJA Z ZNAČILNOSTMI KONCENT.
	120.1 - 200.0	- ZMERNÁ KONCENTRACIJA
	200.1 IN VEČ	- MOČNA KONCENTRACIJA

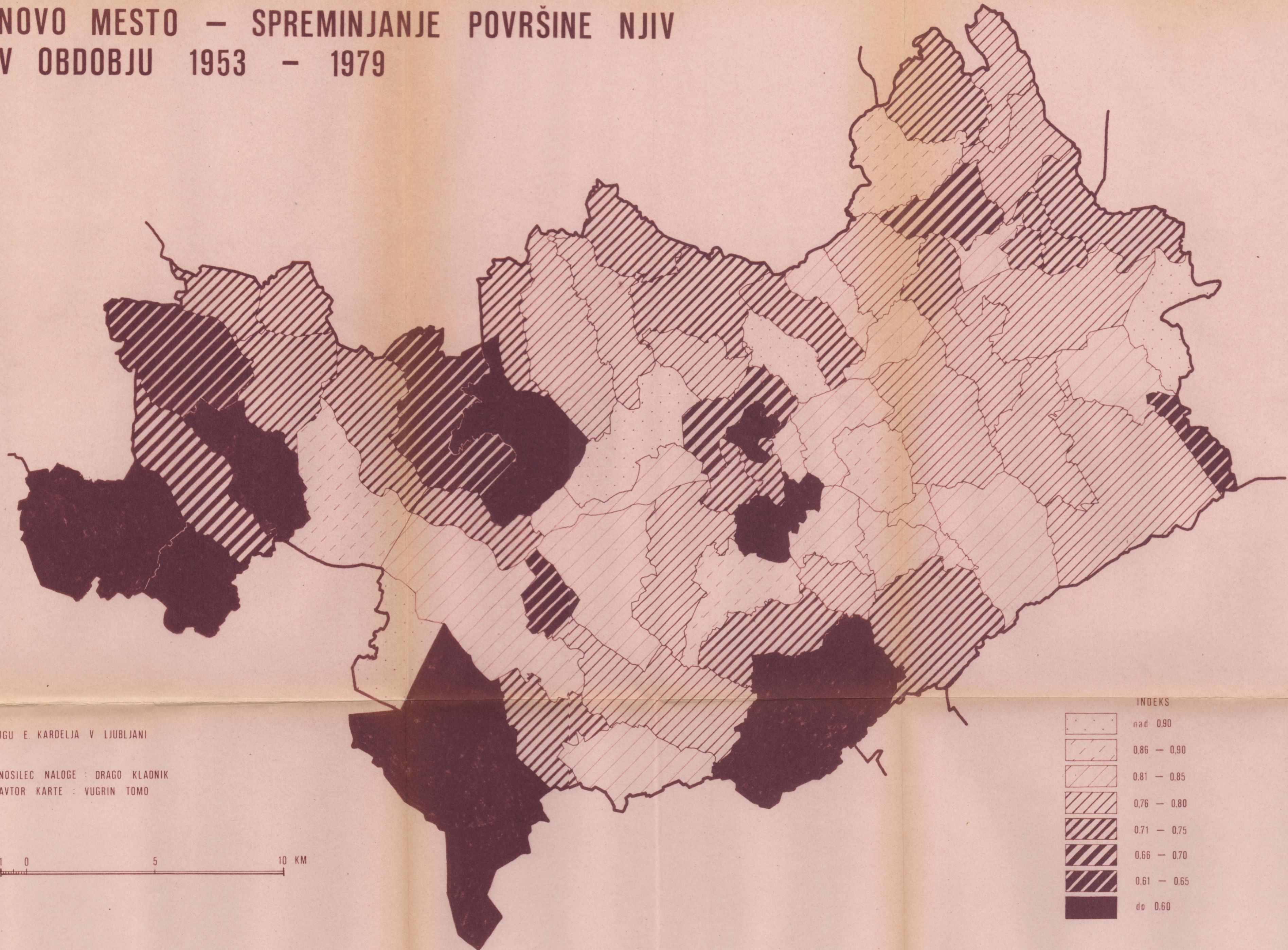
IGU E. KARDELJA V LJUBLJANI

NOSILEC NALOGE : DRAGO KLADNIK

AVTOR KARTE : TOMO VUGRIN

NOVO MESTO — SPREMINJANJE POVRŠINE NJIV V OBDOBJU 1953 — 1979

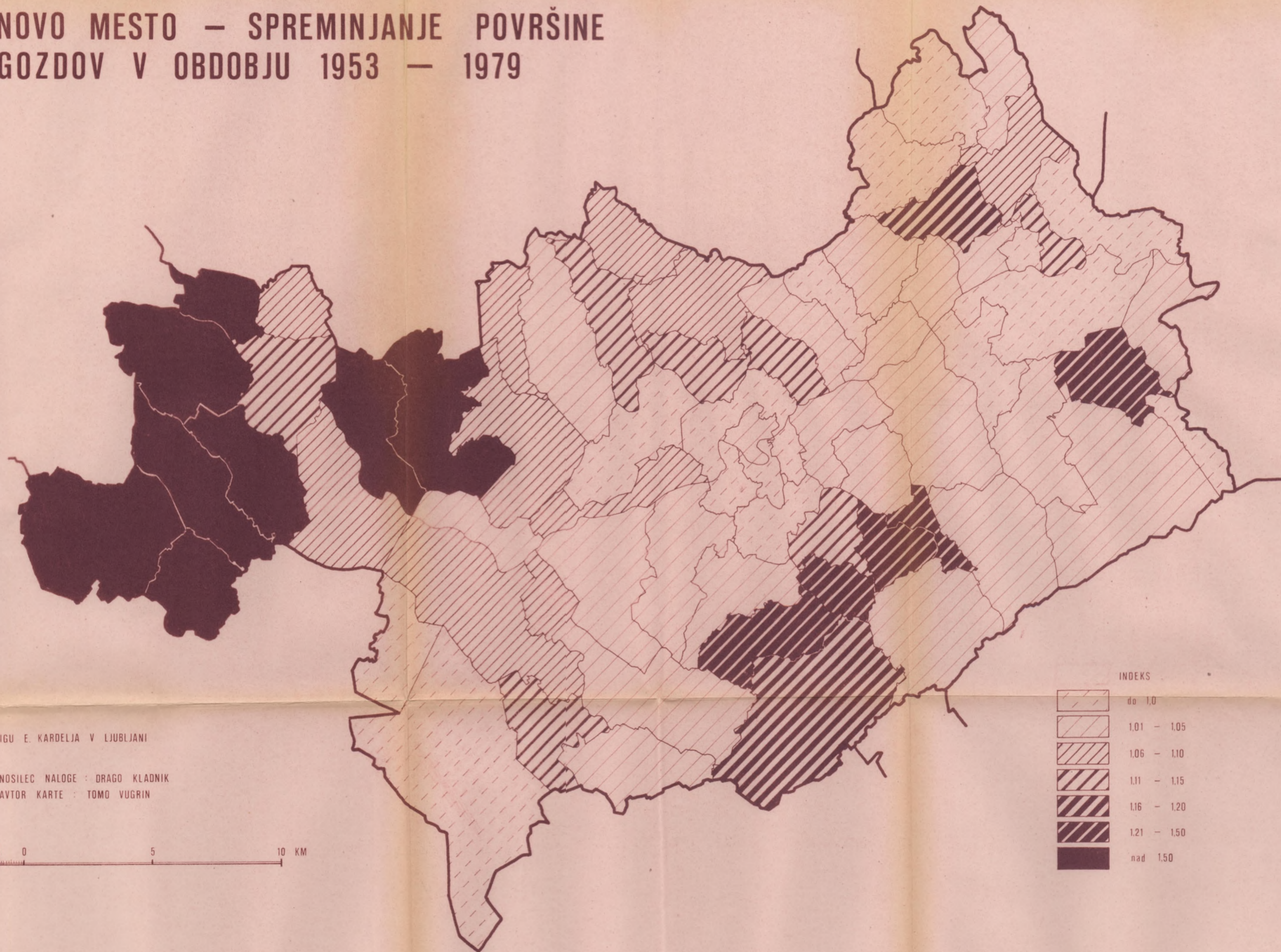
IGU E. KARDELJA V LJUBLJANI

NOSILEC NALOGE : DRAGO KLADNIK

AVTOR KARTE : VUGRIN TOMO

1 0 5 10 KM

NOVO MESTO — SPREMINJANJE POVRŠINE GOZDOV V OBDOBJU 1953 — 1979

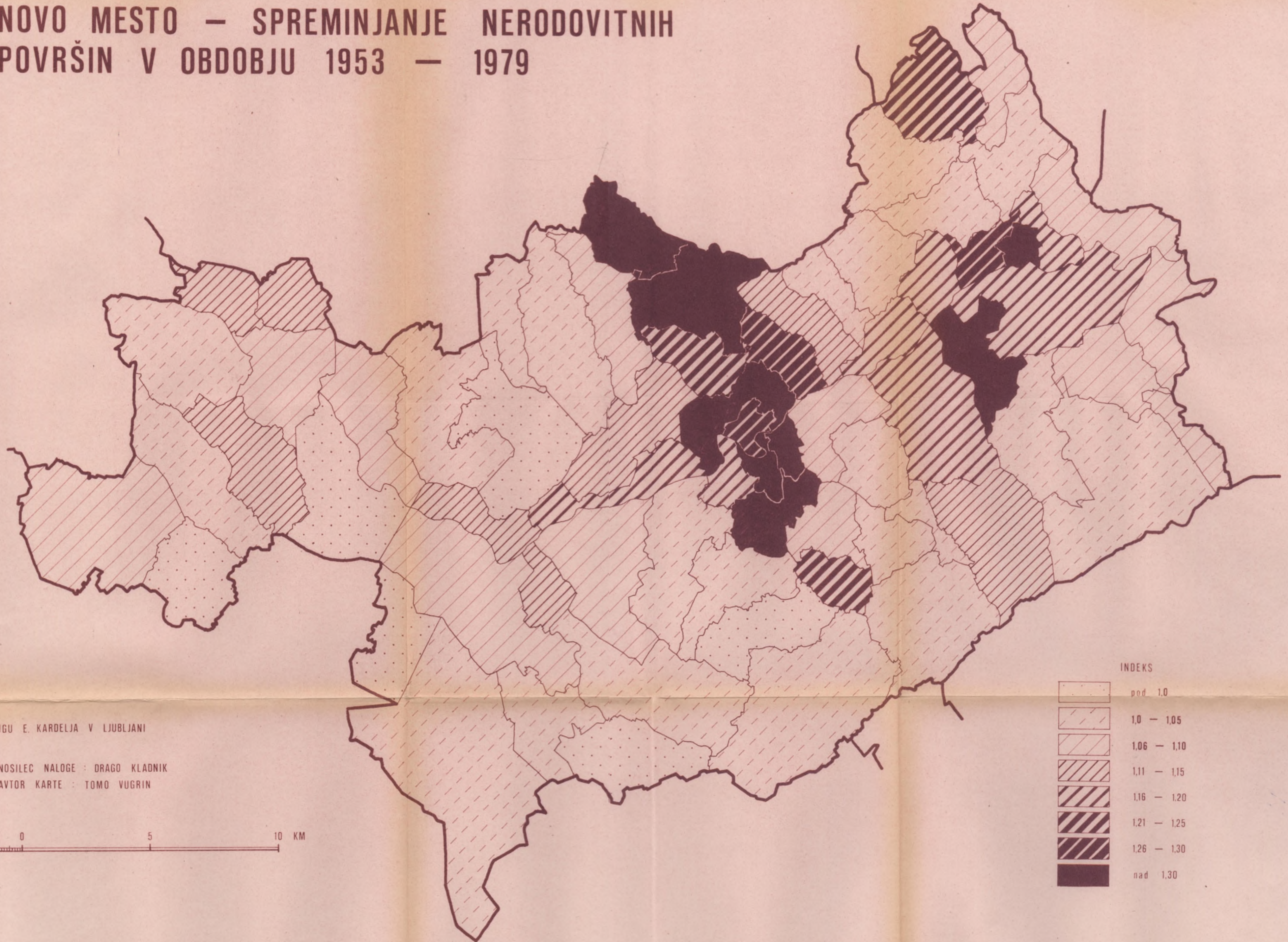

IGU E. KARDELJA V LJUBLJANI

NOSILEC NALOGE : DRAGO KLADNIK
AVTOR KARTE : TOMO VUGRIN

1 0 5 10 KM

NOVO MESTO — SPREMINJANJE NERODOVITNIH POVRŠIN V OBDOBJU 1953 — 1979

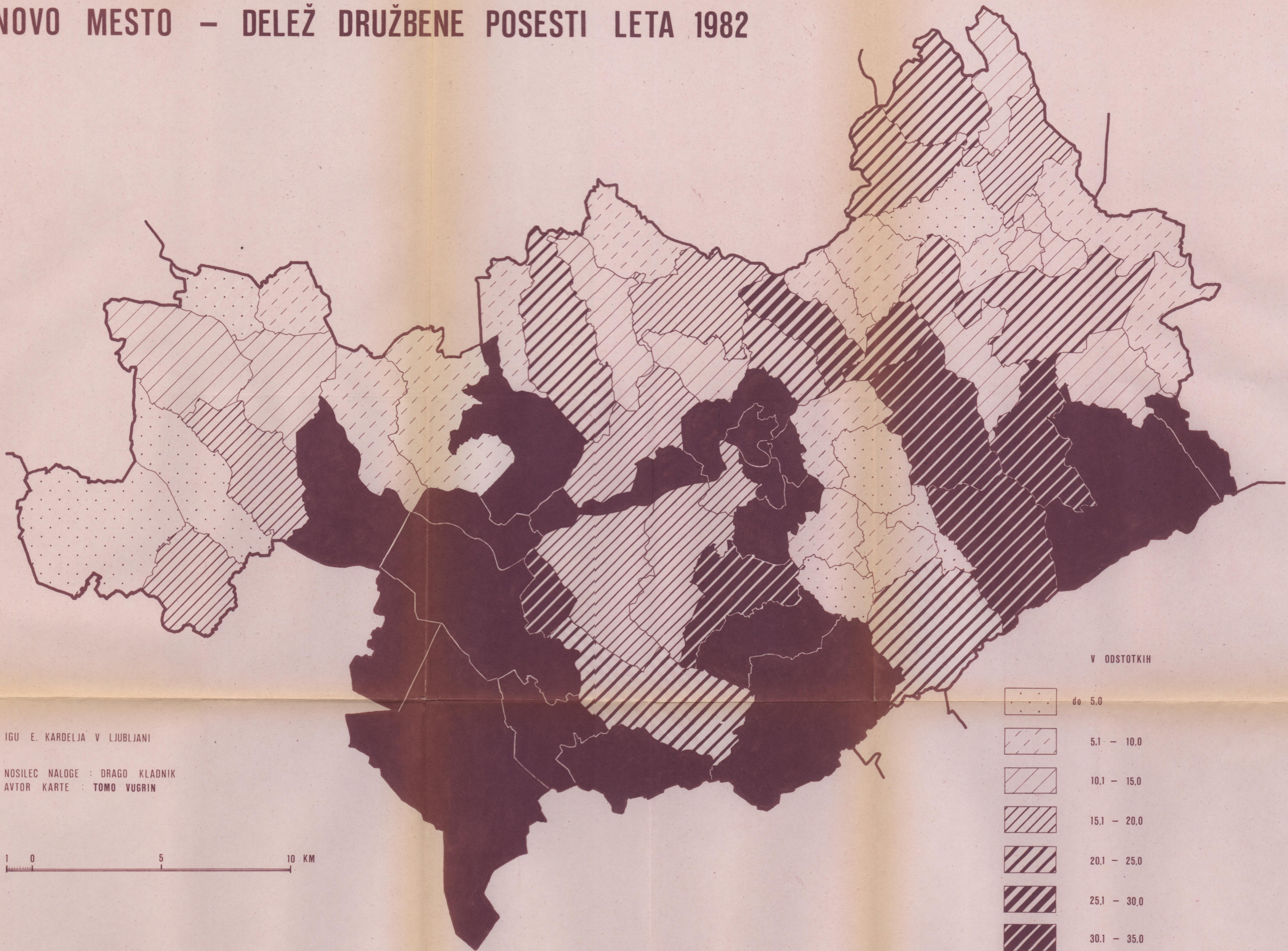
IGU E. KARDELJA V LJUBLJANI

NOSILEC NALOGE : DRAGO KLADNIK

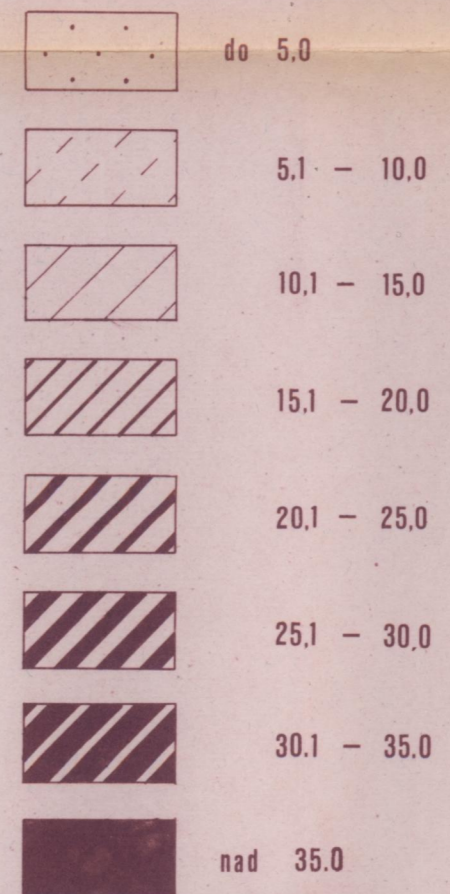
AVTOR KARTE : TOMO VUGRIN

1 0 5 10 KM

NOVO MESTO – DELEŽ DRUŽBENE POSESTI LETA 1982

V ODSOTKIH

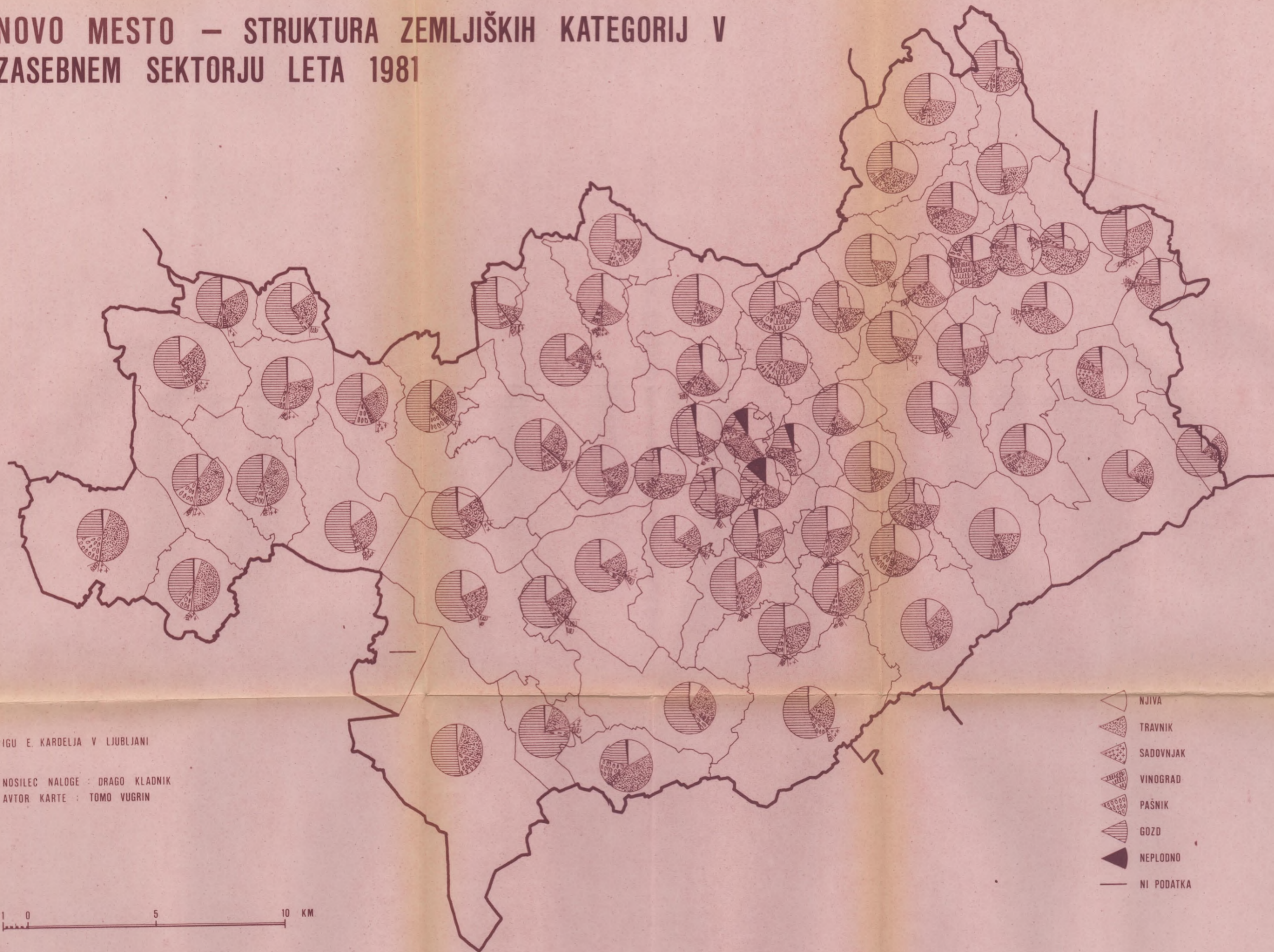

IGU E. KARDELJA V LJUBLJANI

NOSILEC NALOGE : DRAGO KLADNIK
AVTOR KARTE : TOMO VUGRIN

1 0 5 10 KM

NOVO MESTO — STRUKTURA ZEMLJIŠKIH KATEGORIJ V ZASEBNEM SEKTORJU LETA 1981

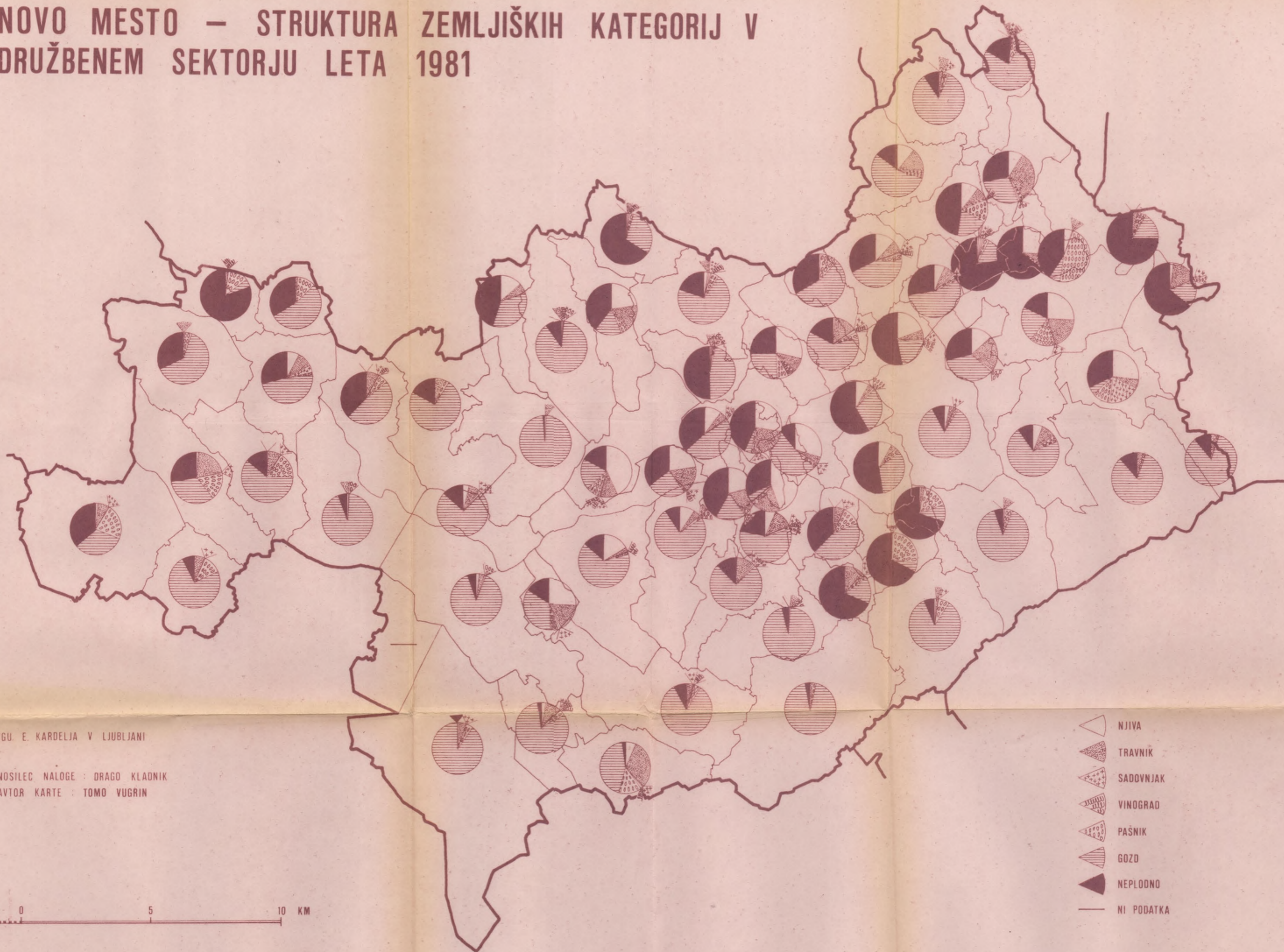
IGU E. KARDELJA V LJUBLJANI

NOSILEC NALOGE : DRAGO KLADNIK

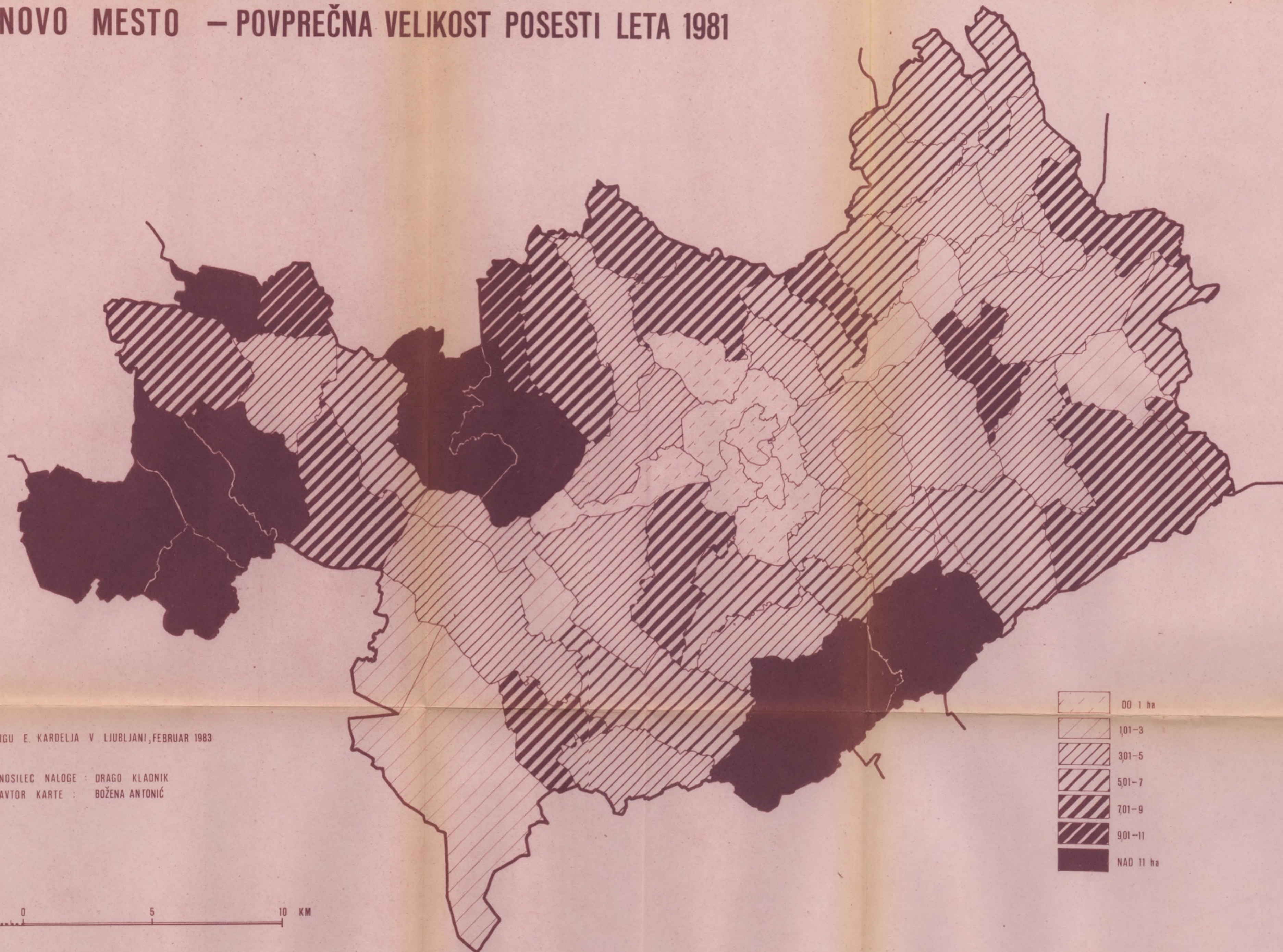
AVTOR KARTE : TOMO VUGRIN

1 0 5 10 KM

NOVO MESTO – STRUKTURA ZEMLJIŠKIH KATEGORIJ V DRUŽBENEM SEKTORJU LETA 1981

NOVO MESTO – POVPREČNA VELIKOST POSESTI LETA 1981

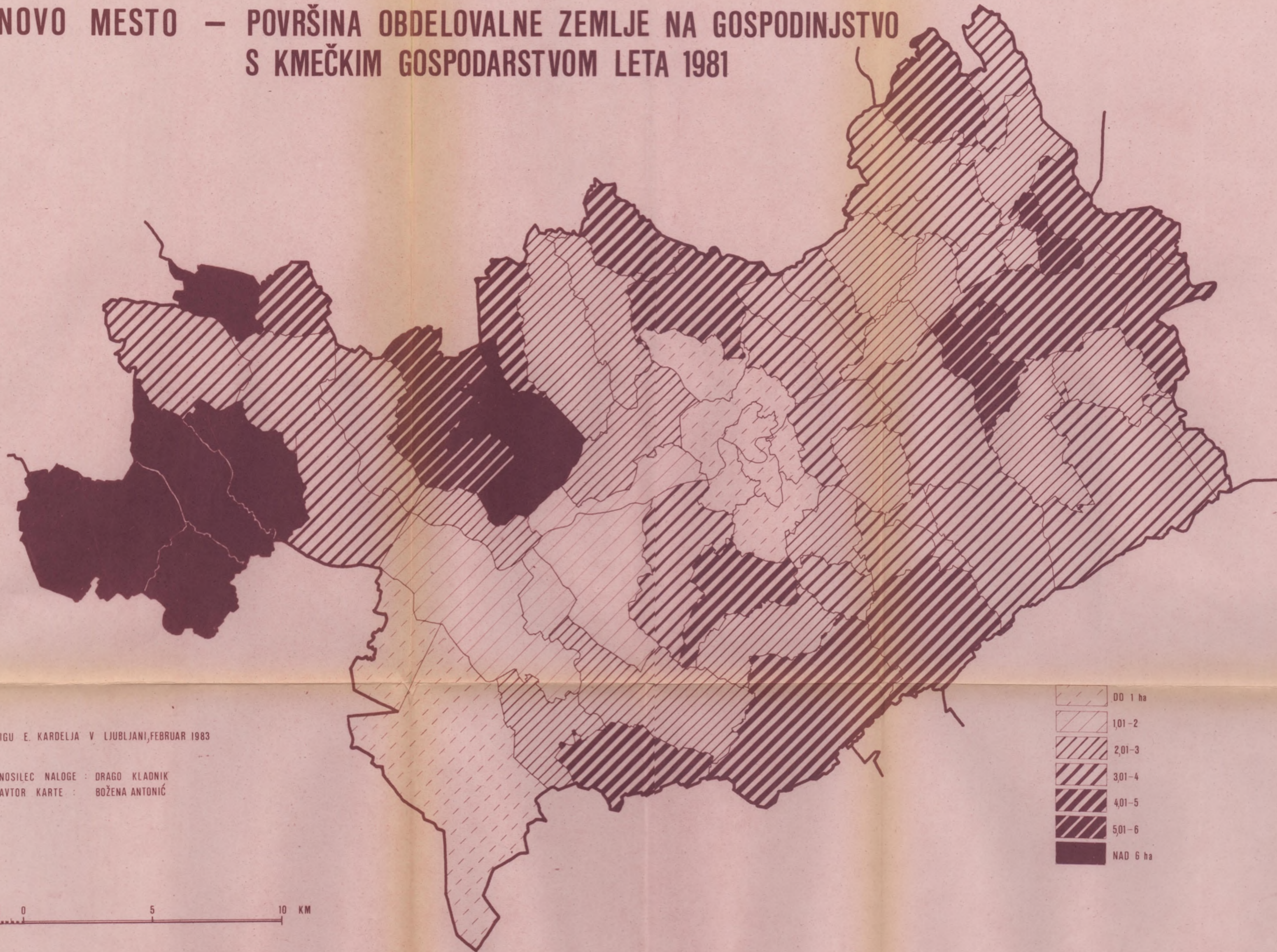
IGU E. KARDELJA V LJUBLJANI, FEBRUAR 1983

NOSILEC NALOGE : DRAGO KLADNIK

AVTOR KARTE : BOŽENA ANTONIČ

1 0 5 10 KM

NOVO MESTO — POVRŠINA OBDELOVALNE ZEMLJE NA GOSPODINJSTVO S KMEČKIM GOSPODARSTVOM LETA 1981

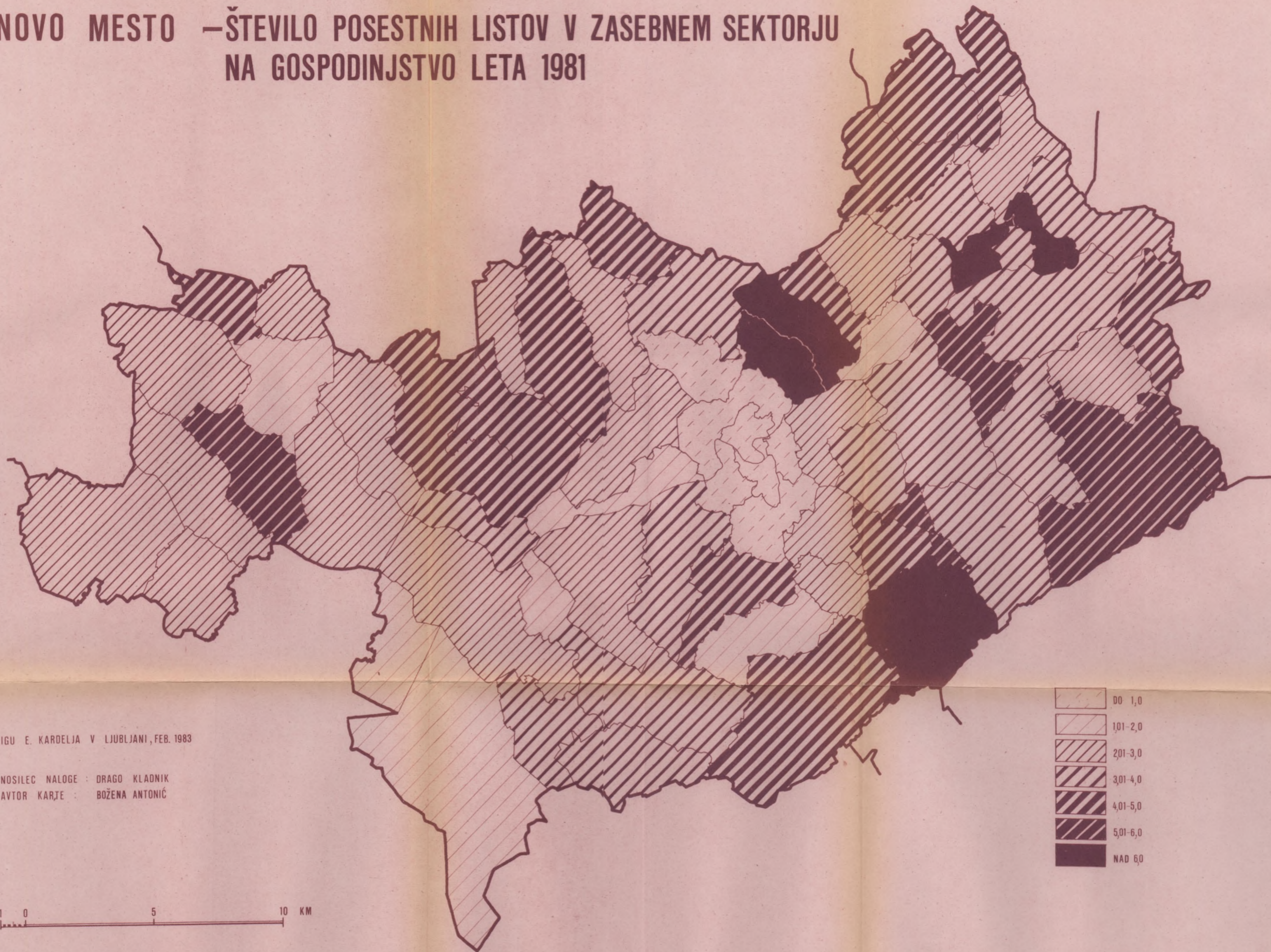

IGU E. KARDELJA V LJUBLJANI, FEBRUAR 1983

NOSILEC NALOGE : DRAGO KLADNIK
AVTOR KARTE : BOŽENA ANTONIČ

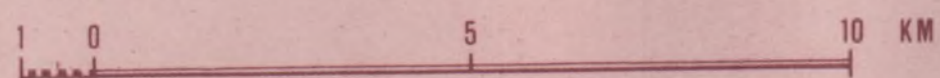
1 0 5 10 KM

NOVO MESTO – ŠTEVILO POSESTNIH LISTOV V ZASEBNEM SEKTORJU NA GOSPODINJSTVO LETA 1981

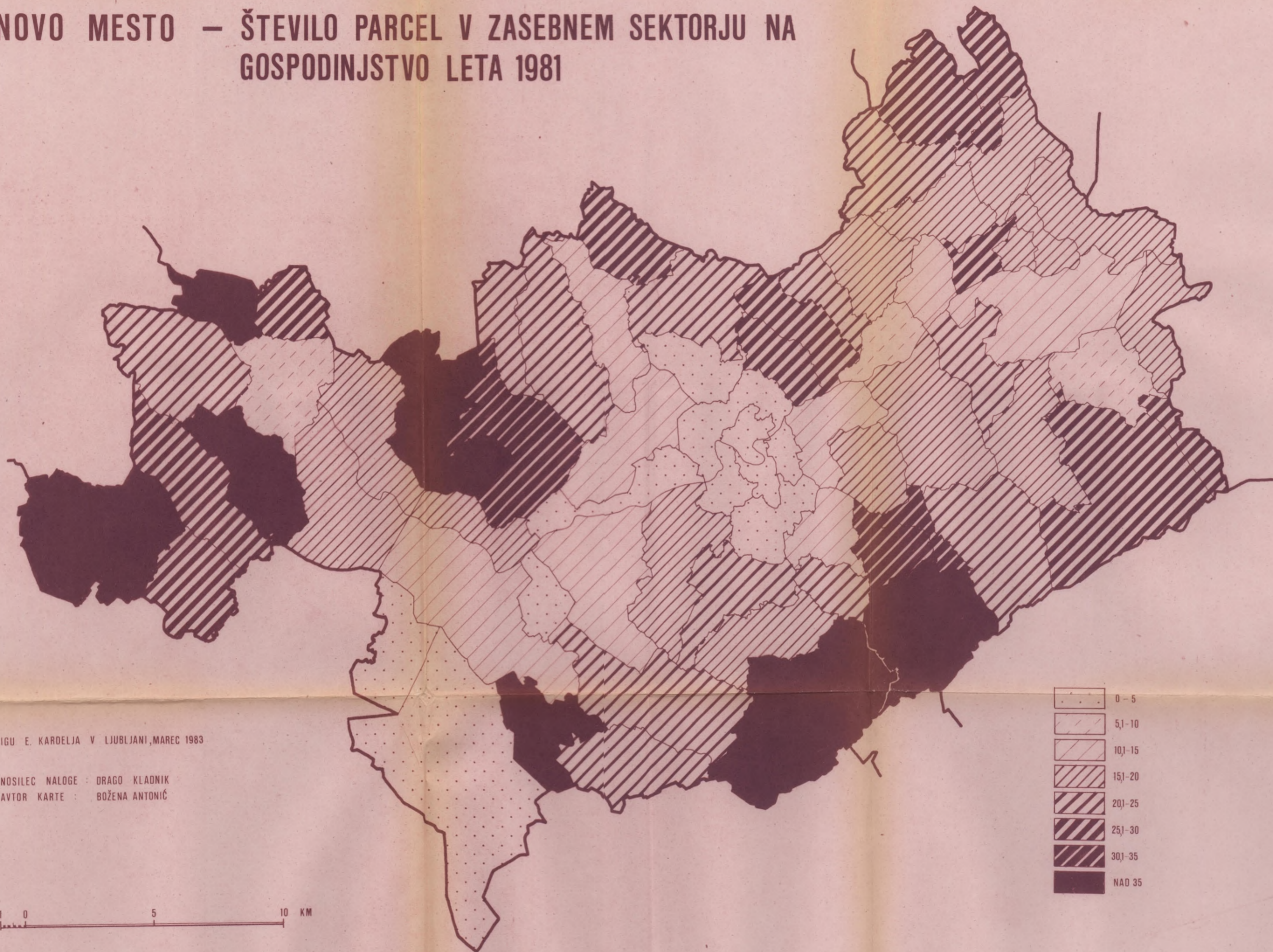
IGU E. KARDELJA V LJUBLJANI, FEB. 1983

NOSILEC NALOGE : DRAGO KLADNIK
AVTOR KARTE : BOŽENA ANTONIČ

	00 - 1,0
	1,01 - 2,0
	2,01 - 3,0
	3,01 - 4,0
	4,01 - 5,0
	5,01 - 6,0
	NAD 6,0

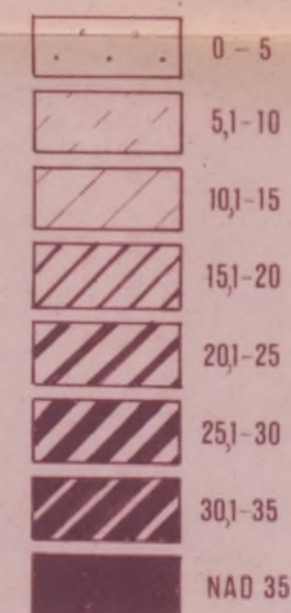
NOVO MESTO — ŠTEVILO PARCEL V ZASEBNEM SEKTORJU NA GOSPODINJSTVO LETA 1981

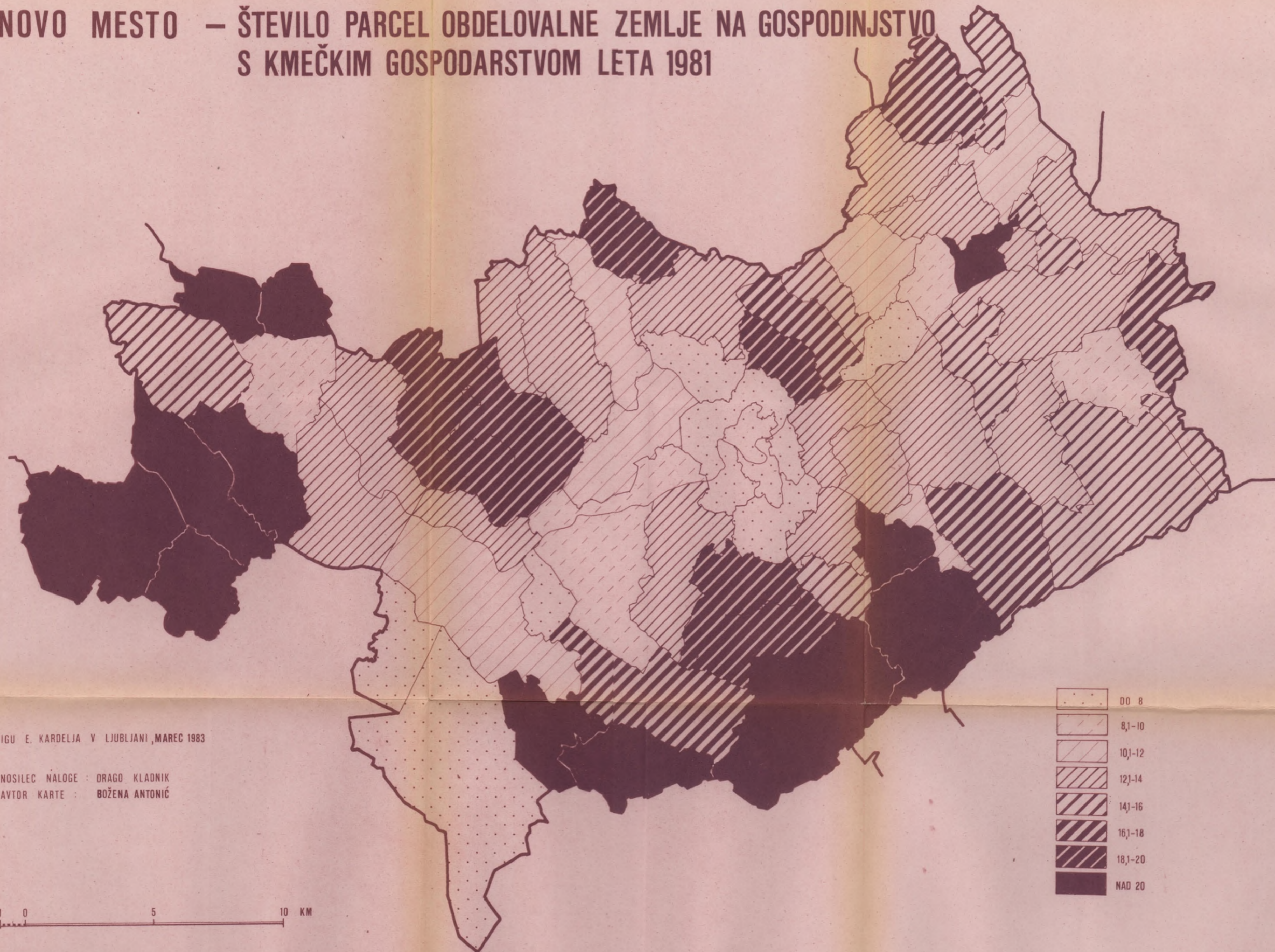
IGU E. KARDELJA V LJUBLJANI, MAREC 1983

NOSILEC NALOGE : DRAGO KLADNIK
AVTOR KARTE : BOŽENA ANTONIČ

1 0 5 10 KM

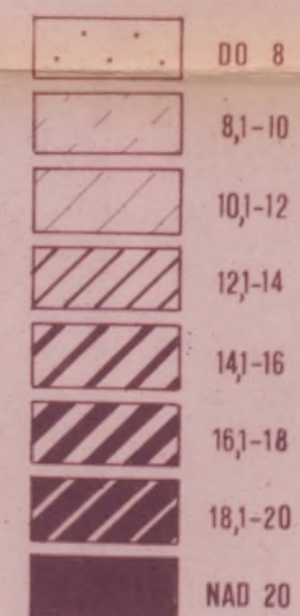
NOVO MESTO – ŠTEVILO PARCEL OBDELOVALNE ZEMLJE NA GOSPODINJSTVO S KMEČKIM GOSPODARSTVOM LETA 1981

IGU E. KARDELJA V LJUBLJANI, MAREC 1983

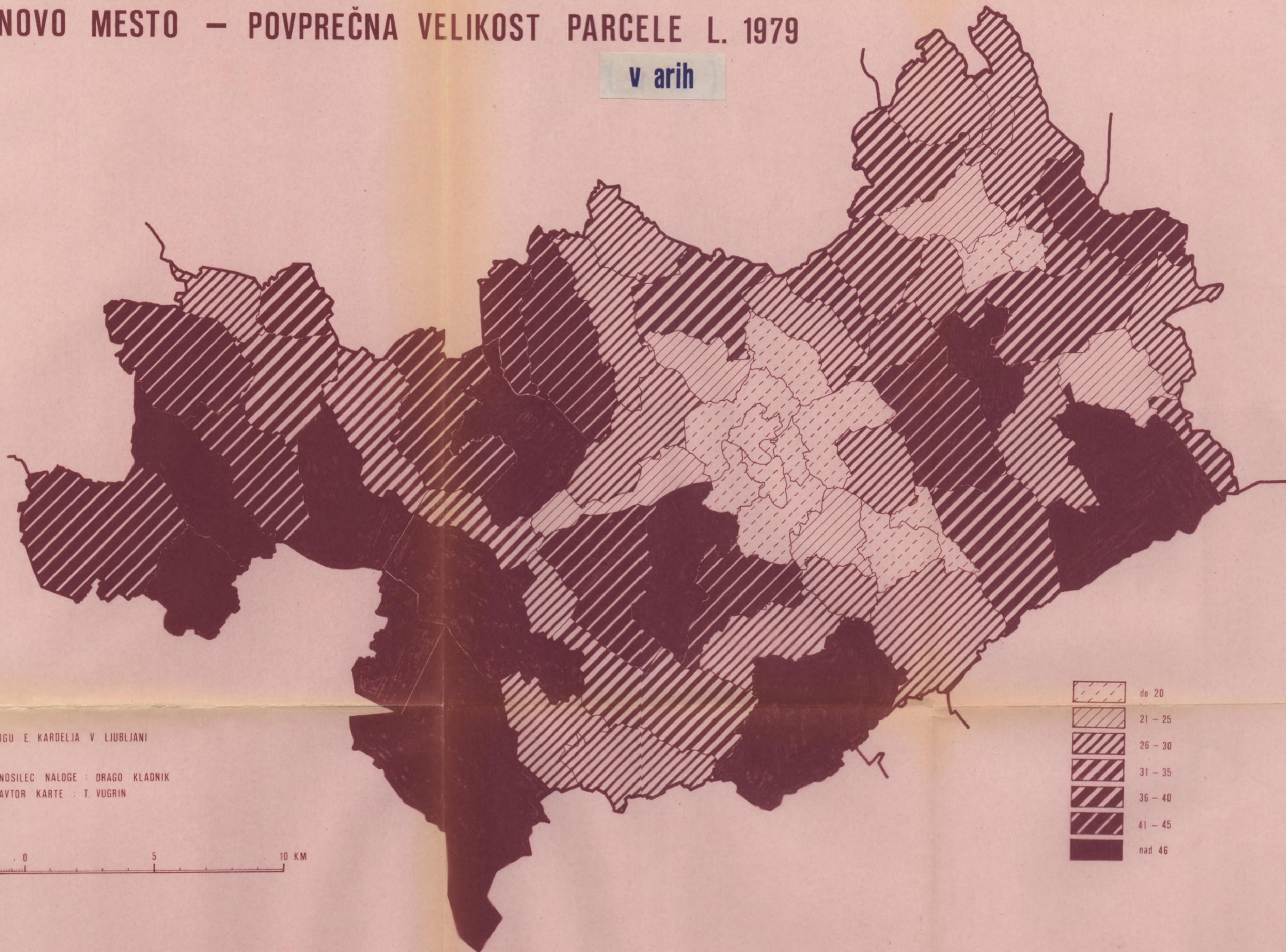
NOSILEC NALOGE : DRAGO KLAČNIK
AVTOR KARTE : BOŽENA ANTONIČ

1 0 5 10 KM

NOVO MESTO — POVPREČNA VELIKOST PARCELE L. 1979

v arih

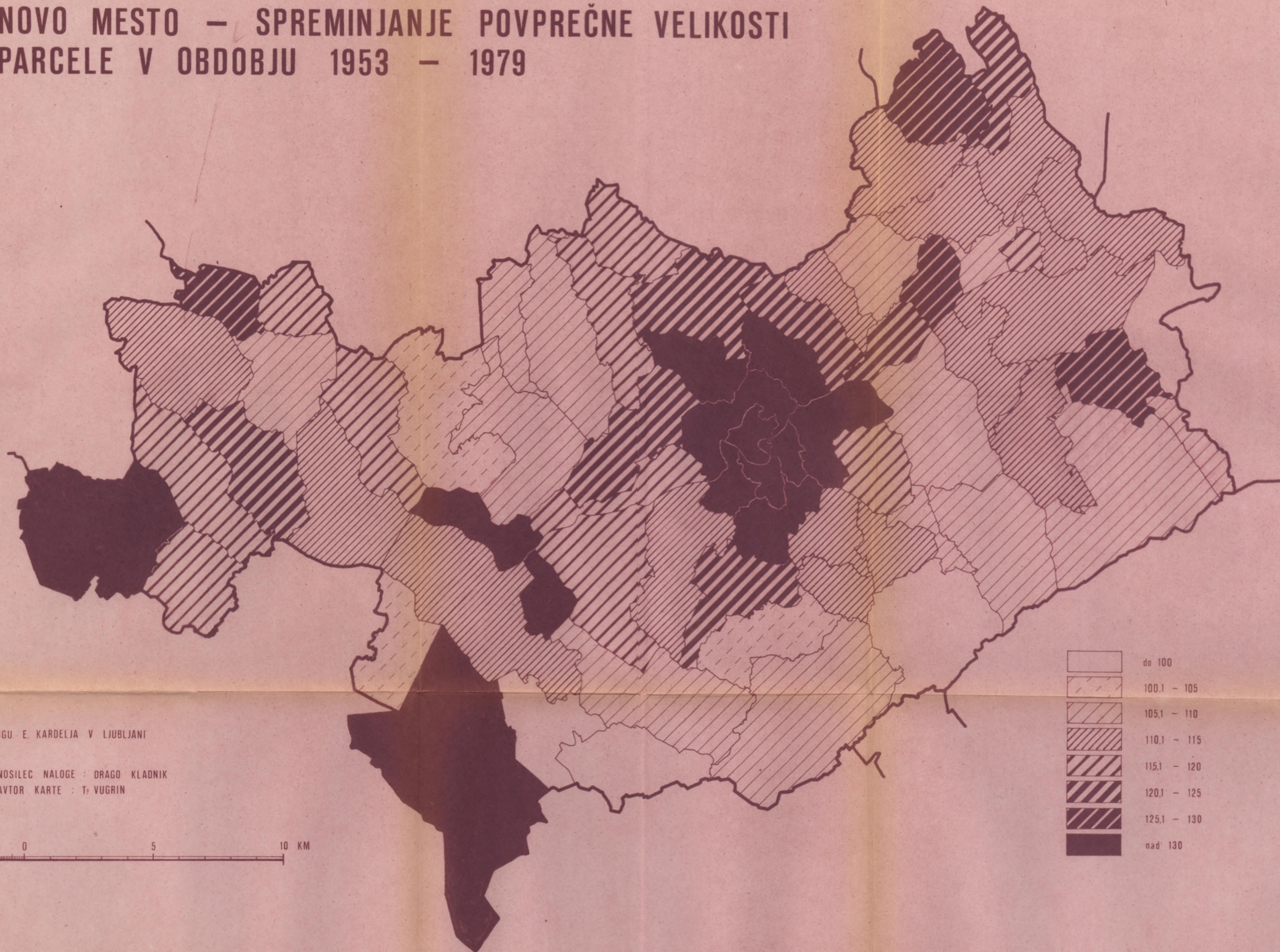

IGU E. KARDELJA V LJUBLJANI

NOSILEC NALOGE : DRAGO KLADNIK

AVTOR KARTE : T. VUGRIN

NOVO MESTO – SPREMINJANJE POVPREČNE VELIKOSTI PARCELE V OBDOBJU 1953 – 1979

IGU E. KARDELJA V LJUBLJANI

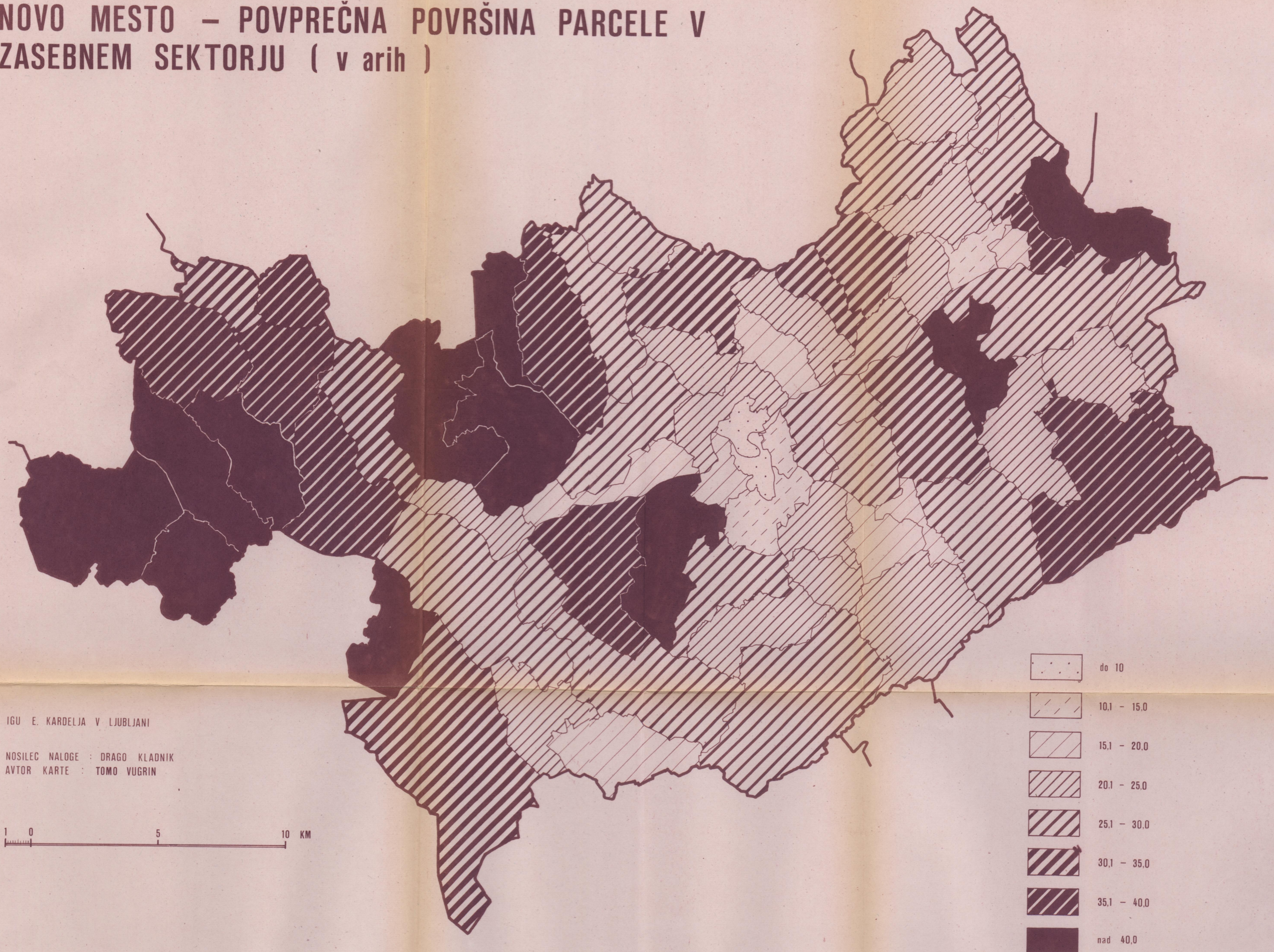
NOSILEC NALOGE : DRAGO KLADNIK

AVTOR KARTE : T. VUGRIN

1 0 5 10 KM

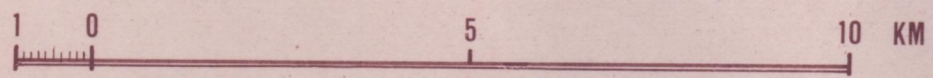
	do 100
	100,1 – 105
	105,1 – 110
	110,1 – 115
	115,1 – 120
	120,1 – 125
	125,1 – 130
	nad 130

NOVO MESTO – POVPREČNA POVRŠINA PARCELE V ZASEBNEM SEKTORJU (v arih)

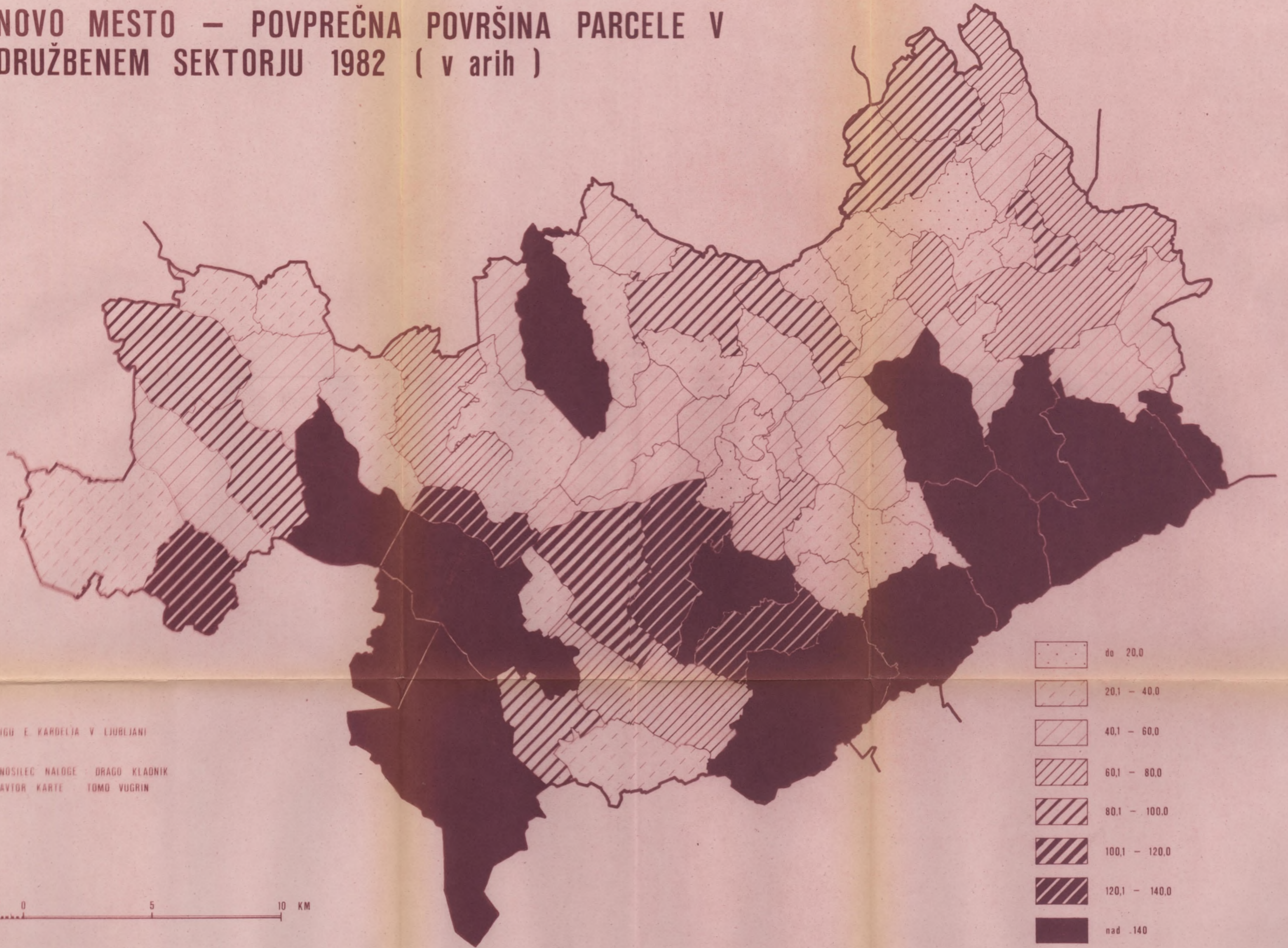
IGU E. KARDELJA V LJUBLJANI

NOSILEC NALOGE : DRAGO KLADNIK
AVTOR KARTE : TOMO VUGRIN

	do 10
	10,1 - 15,0
	15,1 - 20,0
	20,1 - 25,0
	25,1 - 30,0
	30,1 - 35,0
	35,1 - 40,0
	nad 40,0

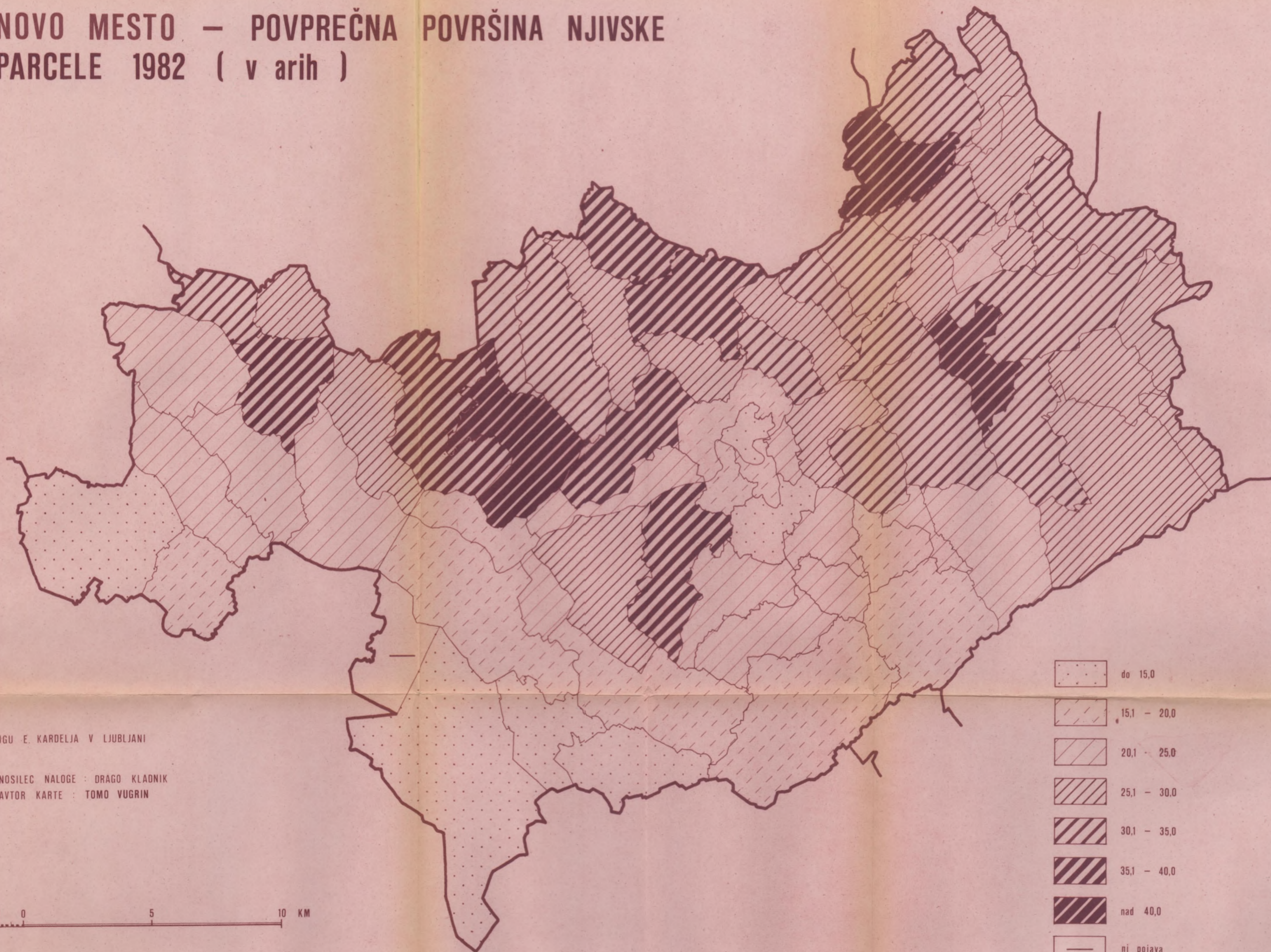
NOVO MESTO — POVPREČNA POVRŠINA PARCELE V DRUŽBENEM SEKTORJU 1982 (v arih)

IGU E. KARDELJA V LJUBLJANI

NOSILEC NAJDEGE DRAGO KLAČNIK
AVTOR KARTE TOMO VUČURIN

NOVO MESTO — POVPREČNA POVRŠINA NJIVSKE PARCELE 1982 (v arih)

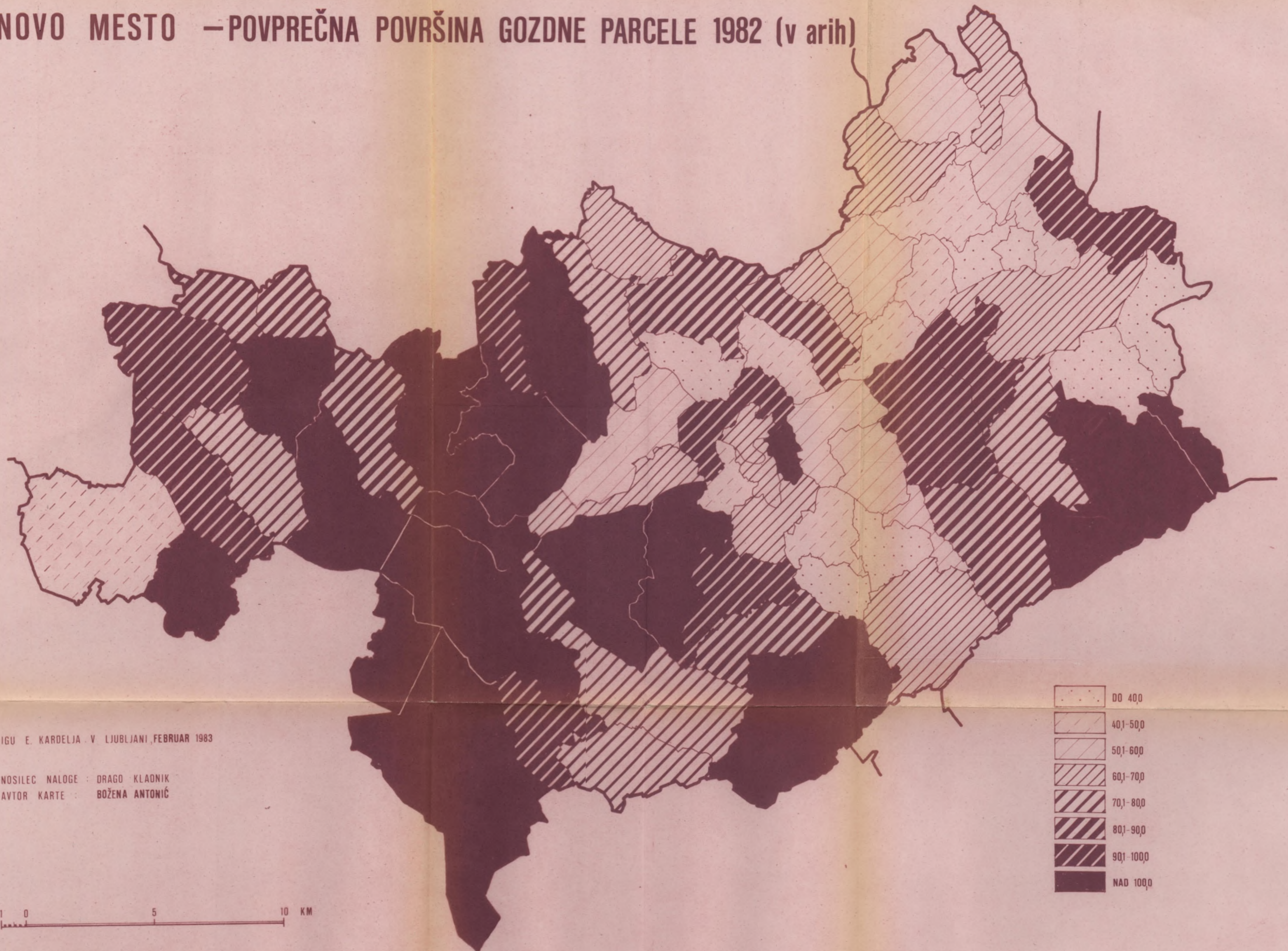
	do 15,0
	15,1 - 20,0
	20,1 - 25,0
	25,1 - 30,0
	30,1 - 35,0
	35,1 - 40,0
	nad 40,0
	ni pojava

IGU E. KARDELJA V LJUBLJANI

NOSILEC NALOGE : DRAGO KLADNIK
AVTOR KARTE : TOMO VUGRIN

1 0 5 10 KM

NOVO MESTO — POVPREČNA POVRŠINA GOZDNE PARCELE 1982 (v arih)

IGU E. KARDELJA V LJUBLJANI, FEBRUAR 1983

NOSILEC NALOGE : DRAGO KLAONIK
AVTOR KARTE : BOŽENA ANTONIČ

1 0 5 10 KM